MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ TECHNOLOGIJŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

AUŠRINĖ MAŽYLYTĖ
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS NUOLATINĖS STUDIJOS

VIZUALIOJO MENO TAIKYMO GALIMYBĖS SOCIALINIAME DARBE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *Doc. dr. Jautrė Ramutė Šinkūnienė*

Vilnius, 2014

TURINYS

ĮVADAS 3
SĄVOKŲ ŽODYNAS 8
1. VIZUALIOJO MENO FUNKCIJOS VISUOMENĖJE 9
2. VIZUALIOJO MENO TAIKYMO SOCIALINIAME DARBE TEORINIS MODELIAVIMAS 19
2.1. Vizualusis menas kaip pažinimas 19
2.2. Vizualusis menas kaip komunikacija 24
2.3. Vizualusis menas kaip mąstymo būdas 27
3. VIZUALIOJO MENO TAIKYMO PRAKTIKA SOCIALINIAME DARBE 31
3.1. Vizualiojo meno praktinio taikymo socialinėje veikloje sociologinės-visuomeninės prielaidos 31
3.2. Vizualiojo meno praktinio taikymo socialinio darbo grupėms specifika 34
4. VAIKŲ GLOBOS NAMŲ JAUNUOLIO APLINKOS TYRIMAS PANAUDOJANT VIZUALŲJĮ MENĄ 40
4.1. Tyrimo metodologija 40
4.2. Tyrimo rezultatų analizė 44
IŠVADOS 70
REKOMENDACIJOS 71
LITERATŪROS SĄRAŠAS 72
SANTRAUKA 82
SUMMARY 83
PRIEDAI 84

ĮVADAS

Teigiama, kad meno kalba yra universali, meninė kūryba ugdo asmenybę, skatina saviraišką, padeda prisitaikyti ir adaptuotis socialinėje aplinkoje, lavina socialinius įgūdžius, suteikia dvasinių vertybių (Dzedulionienė, 2012). Kasdieninėje Lietuvos socialinio darbo realybėje socialiniai darbuotojai siekia įgyvendinti socialinius pokyčius, spręsdami įvairių socialinių grupių problemas, padeda tenkinti jų pagrindinius poreikius. Menininkai ir socialinių, edukacinių veiklų atstovai (socialiniai darbuotojai, psichologai, švietėjai) telkiasi bendroms veikloms įgyvendindami socialinius meno projektus (Žemaitaitytė, Urbšienė, 2007). Lietuvai įstojus į Europos sąjungą, atsirado galimybės gauti paramą kultūrinės, socialinės veiklos idėjoms, o tai leido įgyvendinti išsikeltus tikslus įvairioms institucijoms. Kiekvienais metais rengiami projektai, skirti socialiniam aktyvinimui, bendruomenėms kurti ir išlaikyti, socialinėms problemoms spręsti. Projektų bei programų kūrėjai dažnai koncentruojasi į sociokultūrinius reiškinius, į kūrybą kaip procesą bei į kūrybinius rezultatus siekiant tiek meninių, tiek socialinio pokyčio tikslų. Šiose veiklose panaudojamos įvairios meno formos, tame tarpe ir vizualiojo meno.

Meno ir socialinės veiklos jungimas padeda efektyviau panaudoti žmogiškuosius išteklius ugdant žmogiškąjį potencialą, pozityviai įvertinti menininkų indėlį į socialines veiklas, neizoliuoja socialinių problemų nuo visuomenės vystymosi (Žemaitaitytė, Urbšienė, 2007). Tačiau neretai meninės veiklos inicijavimas socialiniame darbe vertinamas tik kaip laisvalaikio pramoga arba kaip nereikalinga ir nesuprantama prabanga akistatoje su skurdu, socialine atskirtimi ir kitomis rimtomis visuomenės problemomis. Manytina, kad tai rodo paviršutinišką požiūrį į plačiai taikomą vizualiojo meno praktiką, arba kompetencijos ir supratimo trūkumą, dėl ko gali nukentėti šios disciplinos panaudojimo vertė ir prasmė. D. P. Moxley (2013) teigia, kad menas dėl savo įvairovės nėra įvertintas kaip svarbus socialinio pokyčio faktorius socialiniame darbe, kuris linkęs į centralizuotą skirtingų meno formų naudojimą. Tokio požiūrio ir vertinimo rezultatai gali atsispindėti prasto lygio kūriniuose, ne pagal paskirtį naudojamose meno formose, apleistoje estetinėje aplinkoje, atmestinai sukurtose užimtumo programose.

Meno terapija populiarėja su pagreičiu, terapiniai aspektai yra mėgiami ir praktikuojami psichoterapeutų, sveikatos priežiūros specialistų, o taip pat socialinių darbuotojų bei pačių

menininkų (Šneideraitytė, 2010). Pastebima, kad šiuo metu tiek individualiame, tiek socialiniame kontekste vaizdinė informacija arba tiesiog vaizdas įgauna svarbios funkcinės reikšmės: įvaizdžio kūrime, estetinės aplinkos kūrime, duomenų vizualiajame pateikime ir kt. Vizualioji kultūra kaip akademinė disciplina jau yra įsitvirtinusi tiek Europoje, tiek Amerikoje (Julier, 2008). Meno studijose, (pvz., Vilniaus dailės akademijos mokymo programose) vis aktyviau atsigręžiama į mokslinius tyrimus, siekiant, kad studentų kuriamas menas atitiktų pačių kūrėjų poreikį būti įvairiapusiškai naudingais visuomenėje. Viena iš vėl pastebimų ir aktyviai tiriamų meno tendencijų pasaulyje – jo socialumas. Visuomenės socialinės problemos nuolat kinta, yra daugiamatės ir kompleksinės, o socialinio darbo klientai nuolat susiduria su įvairiapusėmis rizikomis (Dirgėlienė, 2013). Kai kurie nauji socialinių mokslų tyrimai, tarp jų ir socialinio darbo, atliekami vizualiojo meno duomenų (piešinių, schemų, nuotraukų) pagalba. Taip pat gausėja tarpdisciplininių problemų nagrinėjimo tematikos moksliniuose darbuose. Vizualiosios kultūros tendencingumas įvardijamas kaip skiriamasis humanitarinių ir socialinių mokslų bruožas ir tuo pačiu veiksnys, skatinantis tarpdisciplininius tyrinėjimus (Juzefovič, 2013), o humanitarinius ir socialinius mokslus vienija akivaizdūs ryšiai su „vertybėmis, ideologijomis ir visuomenės bei kultūros kritika“ (Donskis, 2004, 9 p.). Atsižvelgiant į socialinio darbo veiklos sričių plėtrą ir kokybines paieškas bei vizualiosios kultūros apraiškas socialiniame kontekste, vizualiojo meno taikymo socialiniame darbe problematika reikalauja nuolatinių tyrinėjimų, atitinkančių laikotarpio, aplinkos tendencijas ir kintančius klientų poreikius.

Šiame darbe keliama meno disciplinos taikymo teikiant socialines paslaugas problema ir siekiama išsiaiškinti, kokie vizualiojo meno taikymo būdai socialiniame darbe yra teoriškai ir praktiškai perspektyvūs. Tyrimo laukas apima tarpdisciplinines vizualiojo meno ir socialinio darbo sankirtas - esamas ir galimas. Vizualiojo meno praktikos socialiniame darbe apraiškų daug, tačiau vertinga analizuoti, kaip ši meno rūšis naudojama, pritaikoma. Diskutuotini klausimai - ar pažįstamos šios disciplinos funkcijos, kad būtų numatyta ne tik nauda, bet ir suvaldytas poveikis, tinkamai projektuojamas tarpdisciplininis bendradarbiavimas? Ar vizualiojo meno panaudojimas gali padėti vykdyti socialinio darbo funkcijas ir siekti jo tikslų? Ar vizualiojo meno panaudojimas prasmingas socialinio darbo veikloje?

Meno socialinės funkcijos Lietuvoje jau tarpukario laikotarpiu domino tokius veikėjus kaip I. Šlapelį. A. Jurgutytė, V. Meška (1983) parengė pirmąją šalyje metodiką muzikos terapijos kabinetams. A. Gaižutis (1988) aptarė terapinį meno poveikį vaiko ugdymo kontekste. A.

Vilkelienės (2000), J. R. Šinkūnienės (2001), V. Aleksienės (2001) disertacijose buvo atskleidžiamos neįgaliųjų vaikų muzikinio ugdymo kryptys, A. Brazauskaitė (2001) tyrė proto negalią turinčių vaikų savivokos ugdymo, pasitelkiant dailės priemones, galimybes. I. Kaffemanienė (1998), tirdama silpnaregių ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinį požiūrį į darbinę veiklą, naudojo vaikų piešinių analizę. Dailės, kaip veiksmingos terapijos taikymo praktiką, plačiai aptarė A. Dapkutė (2003), o praktinio taikymo galimybę socialiniame darbe tyrė E. Vosylienė (2012). 2012 m. Lietuvoje, vykdant projektą „Menas žmogaus gerovei“, buvo atliktas tyrimas, kurio metu įvertinta, kaip menas ir meno veikla veikia asmens dvasinę, psichosocialinę gerovę. R. Ambrasaitė (2014) tyrė gatvės meno taikymo galimybes prevencinėje socialinio darbo veikloje. Vizualųjį meną, akcentuojant vaizdo dominavimą ir jo reikšmę visuomeniniame kontekste, analizavo E. Grigoravičienė (2011).

Pasaulyje moksliniu aspektu menas ir socialinė veikla pradėta tyrinėti dar seniau. R. Sieber (1962) plačiai aptarė menus ir jų socialines funkcijas. L. V. Tilburg (1987) moksliniuose tyrimuose analizavo terapines, prevencines, rekreacines meno funkcijas. J. Cunningham (2013) atskleidė menų ir socialinių pokyčių salyčio taškus. Anglijos menų taryba (2002) parengė metodiką, skirtą vertinti meno įtaką ekonomikai ir socialinei sferai. Apie meną dažnai rašoma apimant įvairias jo rūšis, o tuo pačiu apibendrinami ir labai skirtingi meno poveikiai, priemonės, procesai. Nesant kitų reikšmingų tyrimų meno ir socialinio darbo disciplinų sankirtoje, tai turėjo pradinės naudos, tačiau tolimesnėje perspektyvoje, vengiant nenaudingo pasikartojimo, reikalinga pereiti prie atskirų bendros temos dėmenų.

Žmogus yra nuolat sąlygojamas supančios aplinkos ir joje esančių daiktų, kurių egzistavimas yra sąlygotas paties žmogaus (Arendth, 2005), todėl tų daiktų ir pačios aplinkos organizavimas yra socialiai atsakingas procesas, susidedantis iš poveikio numatymo, tikslo įgyvendinimo, priemonių efektyvumo ir kitų aspektų. Į tai svarbu atsižvelgti socialinio darbo kontekste ir tarpdisciplininėje praktikoje, kuomet, siekiant žmogaus gerovės, visaip aprūpinama jo aplinka – nuo pamatinių reikmių iki kultūrinių, estetinių. Nors vizualiojo meno raiškos formos įvairiapusiškai formuoja socialinę aplinką, tačiau praktinės tokio taikymo galimybės bei socializacinis efektyvumas nėra pilnai atskleistas.

Tyrimo objektas – vizualiojo meno pritaikomumas socialiniame darbe.

Tyrimo tikslas: atskleisti vizualiojo meno taikymo socialiniame darbe teorines bei praktines galimybes.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti vizualiojo meno funkcijų visuomenėje apraiškas.
2. Nustatyti vizualiojo meno panaudojimo socialiniame darbe teorines ir praktines prielaidas.
3. Aptarti vizualiojo meno taikymo skirtingoms socialinio darbo grupėms praktikos specifiką.
4. Empiriškai ištirti prasmingo vizualiojo meno taikymo galimybes socialinio darbo problematikai atskleisti.

Darbo metodai

I. Mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, apibendrinimas.

II. Empirinis kokybinis tyrimas, kurį kompleksiškai sudaro šie metodai:

- vizualiojo meno kūrinių (nuotraukų) demonstracijos kokybiniame tyrime eksperimentinė perspektyva;
- pusiau struktūrizuoto interviu raštu metodas;
- turinio analizės metodas bei lyginamosios analizės metodas.

Empirinio tyrimo koncepcija parengta remiantis induktyviuoju tyrimo modeliu, o metodologija konstruota vadovaujantis holistiniu, ekologiniu požiūriu į žmogaus-aplinkos santykį. Tyrime siekiama patikrinti vizualiojo meno įtaką socialinio darbo problematikos atskleidimui tiriant vaikų globos namų jaunuolius socializuojančią aplinką. Norima sužinoti, kokią įtaką socialinio darbo problematikos atskleidimui turės vizualiojo meno (nuotraukų) panaudojimas tyrimo metu, bei kokie socializuojančios vaikų namų globotinių (jaunuolių) aplinkos aspektai aktualūs ir reikšmingi socialinio darbo atžvilgiu.

Tyrimo rezultatų taikymo sritys

Socialinio darbuotojo profesionalo supažindinimas su humanitarinės disciplinos taikymo perpektyva, atveriant naujas socialinių paslaugų teikimo galimybes. Šis darbas yra orientuotas į vizualiojo meno taikymo socialiniame darbe galimybių atskleidimą, siekiant išplėsti socialinio darbuotojo profesinių kompetencijų supratimą, geriau atskleisti socialinio darbo grupių problematiką ir efektyvinti jų integraciją į visuomenę, didinti socialinės politikos komunikacijos efektyvumą, didinti sociokultūrinės veiklos prestižą visuomenės kontekste.

Darbo struktūra

Magistrinį baigiamąjį darbą sudaro šios struktūrinės dalys: įvadas, pagrindinių sąvokų žodynas, keturi skyriai, išvados, rekomendacijos, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, literatūros sąrašas ir priedai. Įvade aprašytas temos naujumas, aktualumas, ištirtumas, tyrimo objektas,

suformuluota problema ir probleminiai klausimai, pateiktas tyrimo tikslas, uždaviniai, darbo metodai. Pirmajame skyriuje analizuojama vizualiojo meno funkcijų raiška visuomeniniame kontekste bei jų ryšiai su socialinio darbo veikla. Antrąjį skyrių sudaro teorinė vizualiojo meno pažintinių, komunikacinių bei mąstymo koncepcijų analizė, atsižvelgiant į pritaikymo galimybes socialinio darbo disciplinoje. Trečiajame skyriuje apžvelgtos praktinės vizualiojo meno taikymo socialinėje veikloje prielaidos bei praktinio taikymo specifika skirtingoms socialinio darbo klientų grupėms. Ketvirtame skyriuje - empirinio tyrimo metodologijos aprašas, tyrimo analizė bei interpretacija. Išvadose pateikiami išaiškėję vizualiojo meno taikymo socialiniame darbe galimybių aspektai, rekomendacijos siejamos su gautomis išvadomis. Darbo pabaigoje pateiktas naudotos literatūros sąrašas, santraukos abiejomis kalbomis bei 7 priedai. Darbe pateiktas 1 paveikslėlis ir 7 lentelės.

SĄVOKŲ ŽODYNAS

Socializacija - „geras socialinių normų įvaldymas“ (Vengeris, 2008, I d., 85 p.); „paprastai tai – procesas, kurio metu individai internalizuoja visuomenės vertybes, tikėjimus ir normas bei mokosi funkcionuoti kaip jos narys“ (Dictionary of the Social Sciences, 2002, 447 p.).

Socialinio darbo klientas – „...socialiniame darbe dažniausiai reiškia asmenį, šeimą ar grupę, tai, kas yra socialinio darbuotojo pagalbos veiklos dėmesio centre. Žmogus kreipiasi <...>, nes turi rūpesčių, nepatenkintų poreikių ir socialinio funkcionavimo problemų. Jis ateina iš visuomeninės ir kultūrinės aplinkos, turėdamas tam tikrą gyvenimo patirtį, bendravimo su kitais žmonėmis santykių, o tai daro žmogų unikalų“ (Johnson, 2003, 120 p.).

Estetinė nuostata – „mąstymo būdas, kuriame skirtingai nuo kitų mąstymo būdų koncentruojamas dėmesys. Esant estetinei nuostatai, daiktai nėra nei klasifikuojami, nei tyrinėjami, nei apie juos kas sprendžiama. Pats jų stebėjimas stebėtojui yra džiuginantis ir malonus“ (Stolnitz, 2009, 237 p.).

Estetinės savybės – „įvairūs autoriai tokias savybes kaip grožį, dailumą ir kt. vadina estetinėmis savybėmis. Kiti nurodo tas savybes, kurios teikia objektui estetinį reikšmingumą – darnumas, harmoningumas, išraiškingumas, nuotaikingumas ir kt.“ (Katalynas, 2009, 13 p.).

1. VIZUALIOJO MENO FUNKCIJOS VISUOMENĖJE

Šiame skyriuje apžvelgiamos įvairios vizualiajam menui būdingos funkcijos visuomenėje. Grynojo meno ir taikomojo meno kūrybinis procesas bei kūriniai įvairiomis formomis egzistuoja visuomeniniame kontekste, o jų tam tikri ypatumai siejami su socialinio darbo veiklos galimybėmis. Išskiriami funkcinį pritaikomumą sąlygojantys bei ribojantys vizualiojo meno veiksniai.

Siekiant pasitelkti discipliną tam tikriems tikslams įgyvendinti, svarbu nustatyti dalyko ***funkcionavimo apraiškas*** visuomeniniame kontekste. J. Sadauskas ir I. Leliūgienė (2010), priskirdami vertybių, žinių, socialinę, analitinę, tarpkultūrinę kompetencijas veikimo bendruomenėje kompetencijai, mini ir funkcinę kompetenciją, kuri, manytina, ypač reikalinga esant tarpdisciplininei sąveikai. Susistemintos visuomeninės vizualiojo meno funkcijos kuriant sociokultūrinius projektus, programas, gali padėti derinti priemones su tikslais ir laukiamais rezultatais, numatyti poveikį, suformuoti reikalingas sąlygas ir parinkti išteklius. Ž. Jackūnas (2011) įvardija meninio artefakto sąvoką ir pabrėžia jo funkcinę raišką sociokultūriniame kontekste. Vizualiojo meno funkcinė raiška yra gana plati, ir egzistuoja visuomenėje tiek individualiai, tiek bendruomenės lygmenyje, bei yra sąlygojama meninių produktų paskirties ir prigimties, pačio meninio kūrybinio proceso. Esant didelei vizualiojo meno formų įvairovei ir sąveikoms socialiniame lauke, nagrinėtini įvairiapusiai vizualiojo meno aspektai, atsirandantys visuomenės kultūroje ir kasdieniame gyvenime, prieinant prie analizavimo galimybės tokioje visuomeniškoje disciplinoje kaip socialinis darbas.

Šiame darbe vizualiojo meno terminas pasirinktas siekiant pabrėžti vaizdo dominavimą meninės kūrybos procese ar rezultate. ***Vizualusis menas*** (angl. – *visual arts, kitaip – vizualieji menai*) – (lot. *visualis* – matomas < *visere* – apžiūrinėti) „terminas, apibūdinantis menus, kurių suvokimo prielaida yra rega, skirtingai, pvz., nuo muzikos, kurios suvokimo prielaida yra klausa“ (Karatajienė, D. *Estetikos enciklopedija,* 2010, 626 p.). Plačiai vartojamas dailės terminas šiek tiek netikslus ir siauras mokslinėje kalboje, o vizualiojo meno terminas yra plačiau vartojamas mokslinėje literatūroje. M. C. Beardsley (2009) siūlo naudoti vizualiojo estetinio objekto terminą, tačiau tuomet dar neįvardijamas būtent žmogaus kūrybos rezultatas, nes vizualus

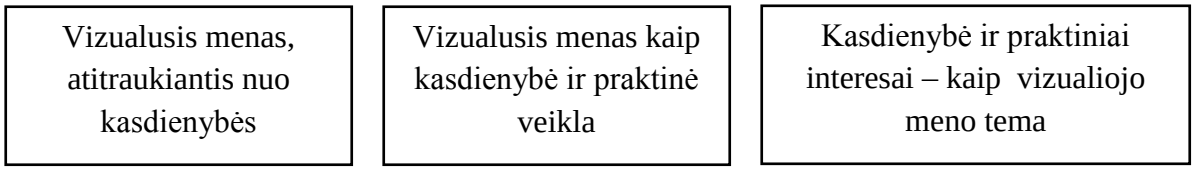
estetinis objektas, arba, pvz., gėrėjimosi objektas gali būti tiesiog gamtovaizdis. Estetika – tai visaapimanti grožio tema, kuri nepatikslina tiriamų objektų, o tik juos abstrakčiai apibūdina (Katalynas, 2009). Estetinio suvokimo problema gali būti plėtojama kaip visaapimanti estetinė problematika ir kaip bendrosios meno teorijos estetinė problematika (Katalynas, 2009). Taigi, remiantis autoriaus įžvalgomis, galima nagrinėti pačių meno kūrinių estetines savybes, remiantis bendrosiomis meno teorijomis, o taip pat galima nagrinėti bet kurį objektą estetinio suvokimo šviesoje. Kadangi estetinis suvokimas kita, plačiąja prasme, arba bendroji estetinio suvokimo teorija, apima ne tik patį meną, bet ir kitus objektus, ir yra savarankiška meno teorijos atžvilgiu (Katalynas, 2009), todėl šios bendros perspektyvos pagrindu galimas tiek vizualiojo meno, tiek socialinio darbo praktikos ir teorinių pagrindų formavimas.

Kaip nagrinėjimo atspirties tašku remiantis grynuoju vizualiuoju menu ir estetine samprata, pirmiausia svarbu aptarti ***estetinę vizualiojo meno funkciją***, kuri paprastai laikoma pagrindine, arba specialiąja (Katalynas, 2009) meno funkcija. Įvairūs vizualiojo meno kūriniai yra estetinio grožio siekimo, vizualios harmonijos, įtaigios idėjos ir emocinio poveikio komponavimo rezultatai. A. Katalynas (2009) estetiniam patyrimui priskiria estetines meno funkcijas – estetinį stebėjimą, reagavimą ir gėrėjimąsi, kas yra neatsiejama nuo meno teorijos ir praktikos. Praktinė šios funkcijos raiška visuomeniniame kontekste – parodos, projektai ir kiti reginių (vizualiųjų meno kūrinių) organizavimo būdai laisvlaikio užimtumui formuoti, taip pat gražios aplinkos kūrimui vizualiojo meno darbais. Socialinis darbuotojas ir klientas, įsitraukdami į meninį kūrybinį procesą, patiria malonumą ir džiaugsmą – tai galima būtų apibūdinti kaip hedonistinę meno funkciją, o estetinė meno funkcija pasireiškia, kuomet sukurti darbai yra gražūs, verti pasigėrėjimo (Jaglinska, 2010). Vizualusis menas savo vaizdo dominavimo pobūdžiu atlieka ir ***reprezentacinę funkciją***. Ši funkcija siejama ir su semantiniu turiniu, ir su pačia kūrinio vaizdo raiška (spalvos, formos, dydžiai, šviesa ir kt.), trumpiau tariant – turiniu ir forma. Ž. Jackūnas (2011) su semantiniu meno turiniu sieja tokias funkcijas: *pažintinę, ideologinę, auklėjamąją, komunikacinę*, ir apibendrina jas kaip ***sociokultūrines funkcijas***. Meninė ir kūrybinė veikla atlieka auklėjamąją funkciją, t.y. tam tikra prasme ugdo ir formuoja socialinio darbuotojo klientus (Jaglinska, 2010). Kalbant apie teisės aktus, jau minėtose Vaikų globos normose numatyta, kad vaikų globos namuose turi būti užtikrinamas vaiko estetinis lavinimas, vaiko gyvenamojoje erdvėje sukurta aplinka turi atspindėti estetinių vertybių supratimą. Socialiniame darbe sociokultūrinės vizualiojo meno funkcijos pritaikomos itin plačiai ir įvairioms klientų grupėms

organizuojant skirtingo pobūdžio meno terapijas, meninius – socialinius projektus, pažintines išvykas ir pan. Reprezentatyvumo potencialas anksčiau buvo išnaudojamas kuo didesniam tikroviškumo atvaizde siekimui, o vėliau, atsiradus fotografijai, neteko tokios prasmės, tačiau įgavo kitokių, netiesioginių formų. Vizualiojo meno reprezentatyvumas atskleidžia ir *reflektyviąją, diagnostinę* bei kitas panašias funkcines galimybes. ***Vizualiojo meno reflektyvioji funkcija*** – panaši į pažintinę, tačiau pastarojoje yra labiau į tikslą orientuotas, atskirais atvejais mokslinis aspektas, tyrimo kryptingumas, ieškojimas ir atradimai, o refleksija yra daugiau atspindimoji, savitikslė išraiška. ***Vizualiojo meno komunikacinė funkcija*** atsiskleidžia kaip komunikacijos priemonė arba kaip komunkacijos inspiracija. Komunikacinėmis galimybėmis pasinaudojama esant verbalinės komunikacijos sutrikimams ar jos nebuvimui. Socialinio darbo kontekste šios meno funkcijos išpildymas itin svarbus ir naudingas dirbant su įvairias fiziologines negalias turinčiais klientais. Apskritai, teigiama, kad socialinis darbuotojas, gebėdamas pasinaudoti meninės raiškos formomis, gali užmegzti veiksmingus santykius su savo klientais ir tai yra neatsiejamai susiję su komunikacine meno funkcija (Jaglinska, 2010). Vizualusis menas suteikia galimybę esant laiko nesutapimams perduoti informaciją, nereikalingas tiesioginis dalyvavimas pokalbyje (Bavelas, Gerwing, 2007). Ši vizualiojo meno funkcija labai svarbi, daug kur panaudojama, tačiau dažnai priklausoma nuo konteksto, inerpretacijos, tikslų ir kitų aspektų (Bavelas, Gerwing, 2007).

Kuriant įvairias programas, dažnai atsižvelgiama į fizinio judėjimo gerinimo galimybes per meninę veiklą. Šis potencialas ryškesnis kitose meno formose - teatro, muzikos, šokio, tačiau ir vizualiojo meno kūrimas pareikalauja fizinių pastangų. Vaiko raidos centras (2010) pateikia sensorinio lavinimo būdus (tarp jų ir piešimo užduotis), kurie padeda vaikui tapti ramesniam, labiau susikaupusiam, gerina socialinius santykius. Vizualiojo meno ***fiziologinės funkcijos:*** kūrybiniame procese – lavinami visi judesiai, reikalingi kūrybiniam sumanymui įgyvendinti, pasitelkiant medžiagas, priemones. Stebėjimo motorika taip pat lavina regos aparatą, o pozuojantysis stengiasi suvokti savo padėtį ir savęs vaizdą. Paties vizualiojo meno kūrinio, kaip fizinio objekto, išnaudojamos ir ***fizinės funkcijos*** – tuščių erdvių užpildymas, erdvių pašviesinimas (tamsios erdvės – šviesios spalvos), temperatūros keitimas (spalvų poveikis temperatūrai įrodytas moksliškai), trūkumų paslėpimas, orientacijos aplinkoje formavimo priemonės bei kiti panašūs pavyzdžiai.

Vizualiajam menui, savyje talpinančiam tiek paveikumą, tiek informatyvumą, tiek estetiką ir tokiu būdu turinčiam ypatingos galios įvairiame kontekste, pamažu įgavo ir aiškesnę ***ekonominę funkciją.*** Rinkos visuomenėje egzistuoja meno vartojimo sąvoka. V. Kinčinaitis (2013) pažymi sudėtingus meninio kūrybiškumo ir rinkos dėsnių santykius, pabrėždamas laisvės ir griežtumo ribas, ties kuriomis tenka balansuoti menininkui. Autorius taip pat vartoja „sukultūrintos rinkos“ terminą, apibūdindamas šiuolaikinę jos formą kaip individualizuotą, parodomąjį vartojimą. Menas, o ypač vizualusis, turi daug galimybių, nes šiuo metu pastebima tendencija gaminti ne materialius dalykus, o ženklus, parduoti prasmes, pojūčius, jausmus (Kinčinaitis, 2013). Remiantis šiais kultūros šiuolaikinėje rinkos visuomenėje bruožais, galima išskirti tikslus, kuriuos šiandien turi įgyvendinti vizualusis menas: suteikti prasmę, pažadinti pojūčius, sukelti jausmus. Taigi, manytina, jog ekonominė vizualiojo meno visuomenėje funkcija – padidinti arba sukurti vertę. Ekonominiai aspektai siejami su praktiškumu siekiant naudos, keičiantis vertėmis. Praktiškumas neretai priešinamas su estetiškumu (Katalynas, 2009), kaip savitiksliu, nesuinteresuotu pobūdžiu, atitrūkimu nuo kasdienybės. Ž. Jackūnas (2011), remdamasis Blocker požiūriu, taip pat nurodo dažniau suprantamą estetinės nuostatos bruožą - kad „ji yra *nesuinteresuota, atitrūkusi* („detached“) ir *nutolusi* („distanced“) nuo praktinių ir savanaudiškų realaus gyvenimo rūpesčių“ (79 psl.). Šie bruožai būdingi ir vizualiajam menui, kai kūrybinis procesas arba gėrėjimasis kūrinio vaizdu atitraukia mintis nuo praktinių interesų, o vaizdo galimybė dalinai įkūnyti fantazijas – leidžia mintimis atitolti nuo realaus pasaulio tikrovės. Pastebėtina, kad variacijos visuomeniniame kontekste galimos įvairios (1 pav.):

1 pav. Vizualiojo meno ir praktiškumo santykis kūrybinėje veikloje.

Šalt.: Sudaryta autorės.

Vizualiojo meno funkcijoms gali būti priskiriamas didesnis ar mažesnis praktiškumas. Taip pat šiuolaikiniame kontekste įvardijamas ir komercinis aspektas. Dažnai vizualusis menas iš vienos būsenos pereina į kitą, pvz. – savitikslis meno kūrinys tampa preke įvairiausiomis formomis, o buvusi komercinė reklama – išliekamąją vertę turinčiu menu. Manytina, kad, pavyzdžiui,

socialinių darbuotojų klientų, pažeidžiamų visuomenės grupių sukurti vizualiojo meno darbai turi svarbią, neįprastą meninę prasmę, kelia jausmus, apmąstymus ir pan. Apskritai, socialinio darbo kontekste ekonominė meno funkcija turi svarbią vertę, kuomet įvairios socialinio darbo klientų grupės kuria, gamina, naudoja, parduoda vizualiojo meno kūrinius. Tokiu būdu ne tik skatinama klientų saviraiška, kūrybiškumas, vykdomas užimtumas, lavinami socialiniai įgūdžiai, bet ir gaunamos piniginės lėšos, reikalingos klientų poreikiams tenkinti, ugdomi savarankiško, naudą teikiančio darbingumo, verslumo įgūdžiai.

Tarp kitų psichoterapijos formų vietą radusi ir plėtojama ***terapinė vizualiojo meno funkcija***, kuri skirstoma į keletą pagrindinių veiklų – gydymą pasitelkiant vizualųjį meną kaip komunikacijos ir saviraiškos priemonę (Dalley, 2004, Males, Stott, 2004, Benoit, Pettinati, 2012) bei meninę kūrybą, kurios tikslas - estetinis, o gydomasis poveikis – šalutinis ir nežymus (Dalley, 2004). Svarbios savybės – galimybė susikurti psichinę distanciją, nerealybės jausmas, atsiribojimas nuo kūrinio jį pabaigus ir galimybė sunaikinti, katarsis, kūrybinė laisvė, savianalizė ir savęs pažinimas (Henzell, 2004, Moxley, 2013). Terapinis poveikis klinikiškai yra sunkiai pamatuojamas ir tyrimai vis dar nepatvirtina reikšmingo tiesioginio terapinio poveikio bei koks jis turėtų būti, tačiau atvejų analizės ir pačių pacientų atsiliepimai bei daug kitų požymių neleidžia ir labai abejoti terapinėmis meno galimybėmis (Dalley, 2004). Paminėtina, jog svarbus ir vizualiojo meno poveikio jį suvokiant aspektas. Žmogus išgyvena įvairius jausmus, emocijas, susitapatina ir atsiriboja, susimąsto, pažįsta, yra veikiamas harmoningumo, spalvinių kombinacijų, siužeto ir kitų dalykų visumos. Todėl ne tik kūrimo procesas, bet ir stebėjimas, vertinimas yra turtingas poveikio variacijų, kurios keičia žmogų. Anot J. Henzell (2004), psichoterapija yra įvairių būdų, siekiančių paveikti ir išplėsti žmogaus aplinkos ir paties suvokimą, visuma. Dailės terapijos metu tenkinami ir socialiniai, pedagoginiai, psichologiniai tikslai (Males, Stott, 2004, Benoit, Pettinati, 2012, Rosetto, 2012).

Pasinaudodama tradicinio vakarietiško pasaulėvaizdžio ir „Aš“ modelio schema, E. Rosetto (2012) išskiria tris pereinamuosius modelius: tradicinės meno terapijos, į socialinę veiklą orientuotos meno terapijos, bei konkrečios veiklos (šiuo atveju – bendruomenės sienos piešimas, įtraukiant įvairią socialinę atskirtį patiriančius jos narius) (žr. priedą Nr. 1). Vadovaujantis minėtomis hermeneutine analize paremtomis adaptuotomis schemomis, galima pastebėti, jog meno terapijos pobūdis turi įtakos skirtingoms „Aš“ suvokimo formoms:

	Tradicinis vakarietiškas modelis	*Tradicinė meno terapija*	*Socialinio veiksmo meno terapija*	*Socialinė veikla (bendruomeninės sienos darymas)*
Laikas ir žmogaus veikla	Tuščias „Aš“	Autonominis „Aš“	Naratyvinis „Aš“	Naratyvinis „Aš“
Žmogaus veikla ir žmonės/aplinka	Suvienytas „Aš“	Naratyvinis „Aš“	Internalizuotas „Aš“	Internalizuotas „Aš“
Žmonės/aplinka ir socialiniai ryšiai	Integruotas „Aš“	Integruotas „Aš“	Dialogo „Aš“	Dialogo „Aš“
Socialiniai ryšiai ir laikas	Nepriklausomas „Aš“	Suvienytas „Aš“	Galimi „Aš“	Galimi „Aš“

1 lentelė. „Aš“ suvokimo transformacija.

Šalt. Sudaryta autorės, pagal Rosetto (2012).

Galima pastebėti, jog socialinio veiksmo meno terapija, kaip ir meninis užimtumas bendruomenėje, suteikia „Aš“ suvokimui naratyvinį konstruktą, socialinių normų, vertybių perėmimą, komunikuojančio savęs galimybę bei potencialių savivaizdžių suvokimą (1 lent.). Šios įžvalgos suponuoja pozityvios socializacijos galimybes pasitelkiant į socialinę veiklą orientuotus meno terapijos aspektus ir organizuojant socialinį įtraukimą per meninį užimtumą. Atsižvelgiant į pateiktas schemas, vizualiajam menui priskirtinos ***socialinės funkcijos***. Vizualiojo meno pagalba galima įtraukti įvairius asmenis į tam tikrą veiklą – meno kūrinių stebėjimą, vertinimą, kūrimą ir pan. Temų, formų įvairovė, meno gerbėjų grupės, diskusijos, leidžia kurtis socialiniams ryšiams, bendrų interesų grupėms ir tt. Viena iš konkretesnių analizuojamų socialinių funkcijų visuomeniniame bei socialinio darbo kontekste, yra *socializacija*. ***Socializacinė meno funkcija*** – kurti normas, jas formuoti, kritikuoti, atskleisti, griauti, atstatyti, aktualizuoti (Hofer, 2008; Liepuonius, 2011). Socialinis formavimas siejamas tiek su semantiniu turiniu kūrinyje, tiek ir vaizdo organizavimo, jo naudojimo pobūdžiu aplinkoje, arba visumos (turinio ir formos) įtaka. Aplinka apibrėžiama kaip pagrindinė visuomeninio gyvenimo sąlyga (Durkheim, 2001), todėl galima manyti, kad nuo aplinkos įvairių aspektų (tiek estetinių, tiek socialinių, tiek fizinių) kokybės gali priklausyti socialinės funkcijos ir pozityvi asmenų socializacija. V. Pruskus (2004) kultūrą ir vertybes nurodo kaip proto programavimo socializacijos procese produktus. Todėl galima manyti, jog vizualusis menas, reikšmingai prisidėdamas prie šių produktų atsiradimo, turi galios programuoti, arba bendresne prasme –

socializuoti. Vizualiojo meno kontekste, kuomet aplinka keičiama vaizdinėmis meno priemonėmis, taip pat naudojama perprogramavimo sąvoka (Šapoka, 2014).

Funkcijų raiška skirtingose vizualiojo meno formose atliepia suformuluotus tikslus. Tokiu būdu pasirenkamos išraiškos priemonės, medžiagos. Estetinė funkcija įsilieja į praktiškų poreikių visumą interjero, daiktų, grafinio dizaino kontekste. Reklamai būtinas estetinių išraiškų poveikio valdymas siekiant komercinių tikslų. Apskritai taikomieji menai savaime labiau įsilieja į visuomenėje pritaikomų fukcijų įvairovę dėl savo prigimties, todėl dažnai nereikalingas papildomas socialinių funkcijų aktyvinimas (Šapoka, 2014). Grynuosiuose menuose labai dažnai dominuoja savirefleksija, aplinkos pažinimas, estetiniai siekiai. Iliustracijos kuriamos infomacijos papildymo, pažintiniais tikslais. Fotografija ypač stipriai vizualizuoja pažintinius kūrėjo procesus ir siekius, taip pat atsiveria savirefleksijos galimybės, o momentinis realybės atspindėjimas praktikoje naudojamas kaip vertinga archyvavimo priemonė. Meno rūšių daugėja, vaizdo funkcinė raiška labai plati ir persipinanti, todėl aptartieji meno formų pavyzdžiai yra iliuostruojantys, o funkcijos derinamos atliepiant tikslus bei poreikius.

Vizualiojo meno funkcijų valdymas socialinio darbo kontekste

Atsižvelgiant į socialinio darbo veiklos poreikius – praktiškumą, suprantamumą, funkcinį pritaikomumą, kyla abejonės, ar vizualusis menas yra panaudojamas norimiems tikslams pasiekti, ir ar tai pasireiškia per jo konkrečias formas. G. Julier (2008) pateikia kantiškosios ir anti-kantiškosios estetikos bruožų palyginimą:

Kantiškoji estetika	**Anti-kantiškoji estetika**
Aukštesniosios kultūros kapitalas	Žemesniosios kultūros kapitalas
Elitinė kultūra	Populiarioji kultūra
Apdirbtas, abstrahuotas savinimasis	Tiesioginis malonumas
Į protą orientuota (supratimas)	Į kūną orientuota (kūniškas malonumas)
Sąlygiška, ezoterinė, formali reprezentacija	Natūralistinė reprezentacija
Rafinuota, nešališka, vos pastebima pateikimo forma, „perskaitoma“ tik tų, kurie yra pakankamai išsilavinę ar civilizuoti	Akivaizdus gerovės ir vartojimo vaizdavimas, „perskaitomas“ bet kam

2 lentelė. Estetinių priešingybių palyginamoji lentelė (Julier, 2008, p. 84)

Šalt. Corrigan, 1997.

Pateiktas palyginimas gali būti nagrinėjamas kaip skonio skirtumo diskusijos objektas, tačiau praktikoje šios dvi estetikos persipina meno kūriniuose priklausomai nuo konteksto, pvz., šiuolaikinėje reklamoje, kurioje ypač pabrėžiamas vartotojiškumas, dažnai atsiranda ir rafinuotos estetikos, nes tarp reklamos žiūrovų yra ir išsilavinusių, reiklių klientų segmentas. G. Hagoort (2005) mini populiariąsias ir rimtas kultūros vertybes. Atsižvelgiant į tai, socialinio darbo praktikoje, pavyzdžiui, dirbant su didesnėmis grupėmis ar su žemesnio išsilavinimo, skurdesnės patirties klientais, kuriuos norint sudominti ir įtraukti į meninę veiklą, tenka apeliuoti į vartotojiškus įpročius, t.y. pasinaudoti anti-kantiškosios estetikos aspektais vizualiojo meno praktikoje. Tą padaryti padeda lengviau suprantami, ryškesni vaizdai, paprastesnės, „reklamiškos“, kasdienybėje atpažįstamos idėjos ir koncepcijos, siekiant poveikio, naudojami stereotipiški, universalūs ir daugumai suprantami vaizdai (Dobržinskienė, 2014). Tačiau vadovaujantis socialinio darbo etiniais principais, reikalinga atsižvelgti ir į tuos (kurių dažnu atveju bus mažuma), kuriems galima pagal jų galimybes pateikti ir sudėtingesnio lygio menines užduotis, padėti siekti aukštesnių estetinių tikslų vizualiojo meno kūryboje bei sudėtingesniu lygmeniu žvelgti į probleminius socialinius klausimus. Galima teigti, jog vizualiojo meno funkcijos turi būti diferencijuojamos socialinio darbo veikloje pagal sudėtingumo lygį, t. y. adaptuojamos skirtingoms klientų grupėms.

Socialinio darbo kontekste, kuriant laisvalaikio, užimtumo, neformaliojo ugdymo programas bei kitus socialinius projektus, aktualios tokios vizualiojo meno funkcijos: *socializacinė* (socialinių normų internalizavimas), *socialinė* (naujų socialinių ryšių kūrimas, įtraukimas, bendravimas ir kt.), *terapinė* (savęs pažinimas, gydomasis, atpalaiduojantis poveikis), *fizinė* (meninių produktų praktinis pritaikymas aplinkoje), *fiziologinė* (fizinis žmogaus judėjimas, stiprinimas), *estetinė* (visaapimanti grožio siekio kuriant tema, atitrūkimas nuo kasdienybės).

2014 metais atliktas neurologinis tyrimas (Bolwerk, et al., 2014) atskleidė, kad vizualiojo meno poveikis žmogaus psichikai yra reikšmingas keliais aspektais: produkuojančioje vizualųjį meną grupėje buvo aktyvizuojamos tokios smegenų sritys, kurios siejamos su *psichologiniu atsparumu* (tyrėjai apibūdina kaip sėkmingą streso įveiką esant streso kupinoms gyvenimo sąlygoms) - savimone, sėkminga kognityvine emocijų reguliacija. Metodiškai organizuota vizualiojo meno kūrimo intervencija tyrime paskatino vystytis *saviraišką* ir *dėmesingą susikaupimą* į *su savimi susijusią patirtį* kūrybiniame procese. Kita tiriamųjų grupė buvo įtraukta į vizualiojo meno kūrinių vertinimą, kurio rezultatai visiškai skyrėsi nuo pirmosios grupės. Kaip

teigia tyrėjai, vizualiojo meno vertinimas yra estetinis patyrimas, kuris neurologiniu aspektu siejasi su vizualiniu-erdviniu tyrinėjimu ir dėmesiu, taip pat aktyvizuojamas *kūrybinis mąstymas*. Neurologinio tyrimo rezultatai atskleidžia psichologines prielaidas:

1) taikyti vizualiojo meno kūrybinę praktiką asmenybės stiprinimui,

2) meno vertinimą, pvz., apsilankymus parodose, skirti kūrybinio mąstymo skatinimui.

Socialinio darbo meninio užimtumo organizavimui ši prielaida yra reikšminga ir suteikia prasmę vizualiajam menui skirti dėmesį individualiu lygmeniu sąlygojant vidinius asmenybinius pokyčius, bei vidinių pokyčių įtakojamą visuomeninio lygmens socialinių pokyčių perspektyvą.

Socialiniame darbe estetinę funkciją, kaip vienijančią įvairias kitas funkcijas, vertinga panaudoti organizuojant renginius, parodas, laisvalaikį, užimtumą įvairioms klientų grupėms, taip pat kuriant patrauklią, malonią, jaukią aplinką klientų namuose, globos įstaigose, kitose socialinių paslaugų teikimo vietose. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. vasario 20 d. įsakymu Nr. A1-46 „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“ patvirtintose“ Likusių be tėvų globos vaikų, socialinės rizikos vaikų, vaikų su negalia ilgalaikės (trumpalaikės) socialinės globos normose, taikomose vaikų socialinės globos namams, vaikų su negalia socialinės globos namams, bendruomeniniams vaikų globos namams ir vaikų su negalia grupinio gyvenimo namams“ (toliau – Vaikų globos normos) numatyta, kad vaikui globos įstaigoje kuriama ir užtikrinama estetinė, artima šeimai, vaiko poreikius atitinkanti sveika ir saugi aplinka. „Senyvo amžiaus asmenų ir suaugusių asmenų su negalia ilgalaikės (trumpalaikės) socialinės globos normose, taikomose socialinės globos namams ir grupinio gyvenimo namams“ (toliau – Suaugusių ir senyvo amžiaus asmenų globos normos) numatyta, kad asmens gyvenamasis kambarys turi būti jaukus, įstaigos aplinka estetiška, artima namų aplinkai. Siekiant vykdyti šiuos ir kitus teisės aktų numatytus reikalavimus / siekiamybes, socialiniai darbuotojai turėtų pasižymėti estetiniu aplinkos suvokimu, gebėti organizuoti patrauklios aplinkos kūrimą, įtraukti į šį procesą pačius klientus, tokiu būdu ugdant / palaikant jų darbinius, savarankiškumo ir kt. socialinius įgūdžius. Kadangi estetinės patirtys turtina žmogaus emocijas ir kitus pažintinius gebėjimus, svarbu pabrėžti, jog, anot R. Aleknaitės-Bieliauskienės (2009), socialinės institucijos yra atsakingos už emocinio intelekto formavimą, ir, manytina, už kompleksinį požiūrį į socializuojančią aplinką – kokiomis priemonėmis kuriamas kultūrinis ir socialinis fonas.

Apibendrinant galima pastebėti, jog vizualusis menas turi ir bendrai menui priskiriamų, ir tik vizualiajam menui būdingų funkcijų. Dauguma jų yra priklausomos nuo konteksto, taip pat nuo vizualiojo meno formos ir paskirties visuomenėje. Paprastai egzistuoja kelios skirtingos funkcijos viename vizualiojo meno kūrinyje. Išskirtini pagrindiniai aspektai, kuriais vadovaujantis paranku organizuoti vizualiojo meno veiklomis papildytą darbą, siekiant socialinio poveikio: *savitiksliškumo/praktiškumo* aspektas; *kompleksiškumo/paprastumo* aspektas; *proceso/rezultato* aspektas; *priemonių visumos/socialinio tikslo* aspektas; *proceso kontrolės/savieigos* aspektas; *kūrybiško požiūrio/atsakingo vertinimo* aspektas. Vadovaujantis šiais aspektais galimas sėkmingas vizualiojo meno funkcijų panaudojimas ir procesų valdymas siekiant numatytų tikslų. Funkcinis objektų nagrinėjimas kartais kritikuojamas dėl tęstinumo stygiaus. Tęstinumas gali būti išlaikomas orientuojantis į socialinio darbo tikslus bei poreikius ir į išsamesnę paties vizualiojo meno pritaikomumo analizę socialiniame kontekste. Svarbu pastebėti, jog, kūrybiškai taikant vizualias menines priemones ir atsižvelgiant į meno lankstumą priklausomai nuo konteksto, dauguma įvardintų vizualiojo meno funkcijų gali tapti socialiai reikšmingomis, pritaikomomis socialiniame darbe įvairiais tikslais.

2. VIZUALIOJO MENO TAIKYMO SOCIALINIAME DARBE TEORINIS MODELIAVIMAS

Šiame skyriuje išskirti ir išplėtoti teoriniu atžvilgiu prasmingai socialiniame darbe pritaikomi aspektai, kuriuos išskirtinai gali tenkinti vizualiojo meno specifika. Skyriuje modeliuojamas vizualiojo meno pažintinio, mąstymo pobūdžio bei komunikacinio potencialo teorinis pagrįstumas socialinėje veikloje.

2.1. Vizualusis menas kaip pažinimas

Ankstyvieji piešiniai (pvz., piešiniai urvuose) žmogaus istorijoje turėjo išliekamąją vertę - padėjo pažinti praeitį bei buvo besivystančio, evoliucionuojančio žmogaus patirties dalis (Mather, 2013). Modernus žmogus ir dabar, norėdamas informaciją suprasti, pateikti, perduoti, atrasti naujus dalykus, dažnu atveju tai atlieka vaizduodamas (vizualizuoja), meno kūriniais, rašytine informacija, stebėdamas aplinką, įsivaizduodamas. Anot S. Weber (2008), vaizdai *įkūnija žinias*. Remiantis Hėgelio įžvalgomis, menas suprantamas kaip tarpusavio susitarimas apie įvairias žmogiškojo aplinkinio pasaulio bei savęs *pažinimo* kryptis (Bertram, 2009). A. Bandura (2009) taip pat įvardija mąstymą simbolinėmis struktūromis.Vizualiojo meno kūriniai yra vieni iš artefaktų, priskiriamų simboliniams resursams, kurie tarnauja individo vystymuisi jį supančioje bei besikeičiančioje aplinkoje (Zittoun, 2007). Žmogus naudojasi šiais resursais ir pats juos plečia, formuoja. J. O. La Mettrie (2011) teigia, jog viskas, ko pasiekė žmonija, atėjo per ženklus, simbolinis pažinimas priskiriamas tų pasiekimų pasekmei, o menas padėjo ištobulinti žmogaus protą. Anot A. Lukio (2008), visuomenės patirtys tapo vizualesnės. Galima teigti, jog vaizdo įtaka pažintiniams ir kitiems procesams yra labai didelė, ir tapusi tokia įprasta, kad dažnai pamirštama pasinaudoti vizualiomis priemonėmis kaip valdoma įtakos galimybe. Pati realybė provokuoja būti *pamatyta* (Weber, 2008), o vizualusis menas atsiskleidžia kaip *tam tikras tikrovės pažinimo būdas* (Katalynas, 2006).

Vizualiojo meno, kaip simbolinio kapitalo pažintinė galia socialiname darbe: pažintinės vizualiojo meno galimybės socialiniame darbe, akcentuojant turinį, galėtų turėti tokias taikymo perspektyvas:

1) Diagnostinė, arba vertinimo galimybė taikant vizualųjį meną socialiniame darbe. Vizualusis menas yra tam tikros tikrovės atspindys. Socialiniame darbe neretai taikomi terapiniai metodai, kuriais diagnozuojama arba vertinama: projekcinė veikla (Brijūnaitė, 2007), psichologinis diagnozavimas iš piešinių (Vengeris, 2008). Piešinys suteikia informacijos apie autorių - jo galimas problemas, aktualias temas, o ypač - jei toks piešimas yra struktūruojamas, pateikiamas užduoties forma. Anot R. Motiečienės (2012), socialinio darbo realybė yra didesnis atsižvelgimas į kliento aplinką, problemas, o ne į teoriškai nubrėžtus paslaugų kontūrus. Siekiant klientą įgalinančios praktikos, svarbu jį įtraukti į kiek galima daugiau procesų (Motiečienė, 2012). Socialiniame darbe, kuomet reikalinga pažinti klientą ir jį įvertinti, reikalingi lanksčiai taikomi vertinimo metodai. Vizualizuojant, pvz., savo socialinius ryšius, vyksta daug pozityvių procesų: žmogus aktyviai tiria savo santykius su kitais žmonėmis, tampa objektyvus, tuos ryšius vaizduoja. Pavaizduota schema ar piešinys leidžia „iš toliau“, iš šalies pažvelgti į situaciją. Tai padeda kritiškiau mąstyti, susiorientuoti ir suprasti problemas, įžvelgti galimybes kartu su socialiniu darbuotoju. Vienas iš tokių pavyzdžių – A. Bagnoli (2009) atliktas biografinis tyrimas, kuriame informantams, kartu su pusiau struktūruotu interviu, pateikiama užduotis piešti socialinių ryšių tinklą. Toks kelias padeda aiškiau išreikšti santykius, jų būklę, aplink esančių, palaikančių žmonių tinklą, į analizę labiau įtraukia patį tyrimo dalyvį. Anot A. Bagnoli (2009), vaizdai turi stiprų analitinį potencialą, kuris nustebina ir pačius tiriamuosius.

2) Vizualusis menas - modelių (konceptų) išteklius. G. Foley (2007) atskleidžia neurologiniuose tyrimuose pasistūmėjusį kognityvinio pažinimo traktavimą, jog aplinka yra problemų sprendimo modelių šaltinis, o žmogaus smegenys sąveikauja su aplinka. Vizualūs meno kūriniai gali būti formuojančios aplinkos dalis, kurią nuolat mato, tyrinėja tiek socialinių institucijų klientai, tiek kiti visuomenės nariai. Anot E. Grigoravičienės (2011), vaizdai turi galios ne tik perteikti, bet ir formuoti žinojimą. Kadangi vizualiųjų meno kūrinių suvokimas kontekstualus ir unikalus, tai netapatu priverstinei ideologijos sklaidai, o leidžia klientams būti gana savarankiškiems priimant perteikiamas žinias, suteikia galimybę priimti informaciją sveikai ir kūrybiškai, gerai ją atsiminti. Toks būdas įgalina bendromis jėgomis ieškoti su klientu priimtinų problemų sprendimo būdų ar aiškesnio jų supratimo, siekti socialinio raštingumo problemų sprendimo fone. G. Foley (2007) modelių atpažinimą nurodo labiau suprantamą remiantis holistiniu požiūriu. Toks principas yra priimtinas socialinio darbo praktikoje, kuomet nuolat sąveikaujama su įvairalypiu gyvenimo kontekstu, ir veiklos modeliai dažnai taikomi

vadovaujantis holistiniu požiūriu. Socialinio darbo praktikos, naudojant vizualųjį meną, pavyzdžiais galėtų būti įvairios tematikos, koncepcijų, susijusių su tam tikra socialine problematika ir kitais nujaučiamai naudingais turiniais susijusių meno kūrinių eksponavimas, naudojimas socialinių institucijų aplinkoje, taip pat klientų supažindinimas su aktualiais renginiais, parodomis, rengiant meno-socialinius projektus.

3) Švietimo galimybė pasitelkiant vizualųjį meną socialiniame darbe. Siekiant ilgalaikio poveikio ir išliekančių veiklos rezultatų, vizualiojo meno edukaciniai elementai prasmingi dirbant su didžiąja dalimi socialinio darbo klientų grupių. Tokia socialinė veikla efektyvesnė visuomeniniu atžvilgiu, nes padeda įgalinti asmenis, suprasti situacijas, išmokti gyventi kitaip. Socialinių įgūdžių formavimas, požiūrio plėtimas, savo problemų suvokimas yra svarbūs elementai sprendžiant socialinę problematiką socialiniame darbe. Pasitelkiant vizualųjį meną kaip langą į pasaulį, socialinio darbo klientų probleminiai aspektai gali būti nušviečiami likusiai visuomenės daliai jų pačių kurtais vaizdais socialinės problematikos temomis, arba bendražmogiškomis, universaliomis temomis, taip pagerinant socialinių problemų suvokimą, integralumą, mažinant socialinę atskirtį. M. Pietraß (2007) pabrėžia pedagoginių ir nepedagoginių funkcijų ribų naikinimą šiuolaikiniame kontekste, argumentuodama pasikeitusiais visuomenės poreikiais bei aktualia mokymosi visą gyvenimą tendencija. Šis požiūris yra kompleksiškas ir natūralus socialinio darbo kontekste, kuomet, orientuojantis į ilgalaikį socialinį pokytį, vienu metu taikomi įvairūs problemų sprendimo modeliai, ir siekiama atskleisti klientui jo galimybes, informuoti, konsultuoti, ugdyti.

4) Vizualiojo meno refleksyvaus turinio reikšmė socialiniame darbe. Anot J. Ruškaus ir kt. (2013), komunikuojant ir reflektuojant išryškėja patirčių konceptai. H. Klaus, J. Ruediger (2003) įvardija specifinę tarpdisciplininio meno sąvoką (*vok. Transferkunst*), kurio pažintines refleksyvumo funkcijas visuomeniniame kontekste pabrėžia autoriai. Socialiniame darbe, kaip ir kituose socialiniuose ir humanitariniuose moksluose, *refleksijos* kultūra yra svarbi profesijos dalis, leidžianti tobulėti (Kavaliauskienė, 2010), mokytis iš patirties (Motiečienė, 2009). V. Kavaliauskienė (2010) reflektyvumą įvardija kaip socialinę savybę. Pats reflektyvumas traktuojamas kaip grįžtamojo ryšio ir į save nukreipto mąstymo būdų, savo profesinės veiklos su kitais žmonėmis pažinimo ir patirčių nulemtų sprendimų sąveika (Kavaliauskienė, 2010). Reflektyvioji savybė vizualiojo meno kūriniuose atsiskleidžia vaizdais, kai norima perteikti aktualiausias asmenines patirtis emociniu lygmeniu arba schematiškai pavaizduoti pagrindinius

akcentus simboliškai / sistemiškai. Pažinimą vaizdu kritikuoja E. Grigoravičienė (2011), iliustruodama terapiniais tikslais inicijuojamą pažinimą beviltišku mėginimu interpretuoti vaiko piešiamus vaizdus, vedančiu į nesuvokiamus užribius. Autorės kritika išsakyta remiantis vien analitiniu, loginiu keliu, kuris veda „į niekur“ ne tik paminėtoje srityje. Tačiau refleksyvus patyrimas yra prasmėmis ir įžvalgomis skirtingos patirties turinčiam suvokėjui atsiveriantis būdas, kuriuo ir grįstas terapinis kelias pacientui padedant komunikuoti labiau su savimi nei su aplinkiniais. Socialinio darbo kontekste refleksija yra naudinga tiek darbuotojui, tiek klientui, ypač ilgalaikėje perspektyvoje.

5) Estetinio patyrimo per vizualųjį meną pažintinė prasmė socialiniame darbe. M. C. Beardsley (2009) estetinį patyrimą sieja su meno kūriniais bei su tikrovės patyrimais. Paminėtina, jog toks patyrimas neatsiejamas nuo gėrėjimosi, grožėjimosi funkcijų, nepaisant, kokį - nemalonų ar malonų jausmą sukelia kūrinys, vertingi ar nevertingi tie jausmai (Beardsley, 2009). Paminėtinas ir moralinis įsijautimas (Pietraß, 2007) – vertinimas, vertybių internalizacija, socializacija. D. Grakauskaitė-Karkockienė (2002) pateikia Maslow išskirtus su kūrybiniu patyrimu siejamus kulminacinius potyrius (žr. priedą nr. 6), kuriuos dažnai išgyvena meną kuriantis ar jį suvokiantis žmogus. Kaip teigia E. Eisner (2008), anksčiau buvo pabrėžiama labiau emocininio nei pirminio pažinimo forma, perteikiama menu. Emocijų raiška vizualiajame mene įtraukia, sudomina, teikia malonumą, o estetinis patyrimas tokiu būdu gali dvasiškai praturtinti bendrą žmogaus patirtį (Aleknaitė-Bieliauskienė, 2009). Socialinio darbo kontekste tokia pažinimo forma siejasi su malonumu ir laisvalaikio paįvairinimu, todėl perspektyvi socialinės globos institucijose, kuriose dažnai tenka rūpintis užimtumo klausimais. Patenkinant individų poreikius tai - gražus ir įprasminantis kelias, kai suteikiama galimybė pamatyti gražius, estetiškus dalykus, įkvėpti ir motyvuoti. Toks pagrindas reikalingas įtraukiant, aktyvuojant asmenis ir bendruomenes sociokultūrinėms veikloms (Spierts, 2003, Žemaitaitytė, Urbšienė, 2007), bei leidžia elegantišku ir iškalbingu būdu mokytis iš patirties (Weber, 2008).

Vizualiojo meno, kaip tyrinėjimo proceso, pažintinė galia socialiniame darbe. Skirtingų vizualiojo meno praktiką įtraukiančių socialinių veiklų organizavimas gali remtis akcentuojant *kūrybinį procesą*, vizualiojo meno *suvokimą ir vertinimą* kaip tikrovės atspindžius, bei *kartojimo* veiksmų galią ir prasmę, nes vaizdai gali būti įsimintini (Weber, 2008). Kaip pastebi E. Durkheim (2001), mokslo (kaip pažinimo dalies) paskirtis bendra prasme yra atradimai, kurie daugiau ar mažiau keičia esamas nuostatas ir patirtį. Vizualūs ieškojimai, kūrybiniame procese ar

kūrinio suvokime bet kuriuo atveju veda į įvairius atradimus, todėl vizualusis menas yra tarsi mokslinis tyrimas, eksperimentas. Jo atradimai yra reikšmingi su kūriniu susijusiems subjektams: tiek suvokėjui, tiek kuriančiajam – *„Savo paveikslus stebiu kaip pašalietis, kartais juose randu tai, ko nežinojau esant“* (Kuras, 2000, 172 p.). Taigi, pažinimo, arba patyrimo galimybės atsiveria skirtingais vizualiojo meno praktikos keliais: *receptyviuoju* (per estetinį patyrimą), *produktyviuoju* (kūrybinio proceso metu) bei *reproduktyviuoju* (atkartojimo ir perkūrimo atveju, dirbant su jau sukurtais meno darbais). P. Walton (2012), kartu su socialinio darbo studentais, panaudojo vizualiojo meno kūrimo metodą atliktame tyrime, kuriame identifikavo įvairias komunikacijos socialiniame darbe teorines ir praktines apraiškas, o šie aspektai leido studijuojantiesiems toliau gilintis į gautas temas.

Pažintinės funkcijos socialino darbo veikloje pasitelkiamos organizuojant edukacines priemones, problemų sprendimo nagrinėjimo projektus, gerinant profesines kompetencijas, siekiant socialinio pokyčio, rengiant įvairius projektus ir užimtumo programas. Vienas naujausių tokios funkcijos raiškos Lietuvoje pavyzdžių galėtų būti 2014 m. Lietuvos dailės muziejuje įgyvendinama edukacinė programa „Susitikime muziejuje“, kurios metu asmenys, sergantys demencija ir turintys specialiųjų poreikių, dalyvaudami meninėse – pažintinėse veiklose, susijusiose su vizualiojo meno pažinimu, kūrimu, analize ir refleksija, turi galimybę būti aktyviais, ugdyti kūrybiškumą, užsiimti saviraiška, reflektuoti ir pan. Tikslinių grupių asmenys projekto veiklose analizuoja meno kūrinius, mokosi pažinti tuo metu kylančius jausmus, reiškia emocijas, diskutuoja tarpusavyje, teikia grįžtamąjį ryšį. Tokiu būdu, anot programos organizatorių, stiprinama šių asmenų sveikata ir gerovė. Meninė, kūrybinė veikla yra viena svarbiausių socialinio darbo klientų savęs bei pasaulio pažinimo, saviraiškos būdų (Tamulienė, 2002). Meninis ir kūrybinis procesas siejamas lygiagrečiai su asmens ir supančios aplinkos pažinimu, pajautimo procesu, todėl vienas iš socialinių darbuotojų uždavinių – sukurti saugumą ir aplinką, kuri meninių veiklų metu skatintų pažinimo procesų vyksmą (Šneideraitytė, 2010).

Taigi, pažintinės meno funkcijos galimos ne tik sociokultūrinės veiklos aspektuose, tačiau ir socialinio darbo įvairialypėje veiklos sandaroje – klientų pažinime ir vertinime, įgalinime ieškoti problemų sprendimų patraukliu, estetišku būdu, klientų informavime ir švietime tiek individualiame, tiek institucijų, tiek visuomeniniame kontekste, profesinio ir asmeninio klientų tobulėjimo srityje per refleksyvią estetinę patirtį ir panašiai.

2.2. Vizualusis menas kaip komunikacija

Socialinio darbo kasdienybėje komunikacija yra vienas svarbiausių elementų. Komunikacija įvardijama ir kaip socialinė sąveika, ir kaip *pagrindinė socialinio darbuotojo kompetencija* (Makštutytė, Vaškevičiūtė, 2011). Kaip teigia J. R. Šinkūnienė (2012), komunikacija padeda žmonėms suartėti dvasine prasme. Vienas iš tarpasmeninės komunikacijos principų, kaip nurodo J. T. Wood (2010), yra toks, jog žmogus komunikuoja nepaisant to, jog jis gali pasirinkti tylėti, t. y. būnant tarp kitų žmonių, tyla gali įgyti tam tikrą reikšmę, perduodamą aplinkiniams (Pruskus, 2004). Asmenybės raida neišvengiamai priklausoma nuo bendravimo su jį supančiais asmenimis. Tai teigiamos socializacijos pagrindas ir socialinio darbo rūpestis, kad komunikacija, siekiant socialinių pokyčių, būtų veiksminga, prasminga bei inicijuojama ten, kur jos labai trūksta ar ji yra netinkama. Teigiama, kad komunikavimas tarp socialinio darbuotojo ir kliento vykdomas efektyviau pasitelkiant įvairių formų meninę raišką (Jaglinska, 2010).

Šiandieniniame kontekste vizualusis menas dažnai pripažįstamas kaip medija, kanalas ar priemonė informacijai perduoti ir yra komunikacijos dalis (žr. priedą Nr. 3). Galimas vizualiojo meno komunikacinis kultūros nešėjo vaidmuo. L. G. Conway, M. Schaller (2007) nurodo dinaminio socialinio poveikio teoriją, kurios pagrindu kultūrą apibūdinantys elementai nurodomi kaip natūrali tarpasmeninės komunikacijos tąsa. Tokiu būdu formuojama bei apibrėžiama kultūra (Conway, Schaller, 2007). Autoriai taip pat pateikia komunikacijos būdu perduodamą kultūrą palygindami ją su epidemija. Tai tam tikrų elementų sklaida, „užkratas“. Taigi, manytina, jog komunikuojant formuojama kultūra, skleidžiamos mintys, idėjos, normos ir tikėjimai. Galima pastebėti, jog socialinio darbo kontekste aktuali tokia komunikacijos nauda taikant vizualųjį meną: kultūros sklaida, socialinių kontaktų plėtra ir kokybė, komunikacijos formų kaita priklausomai nuo poreikio, socialinio pokyčio skatinimas ir kt. J. Valsiner, A. Rosa (2007) pateikia tokias sociokultūrinio požiūrio kryptis:

1) diskursyvi/pokalbio tradicija;

2) semiotinis mediacinis požiūris;

3) veiklos tradicija;

4) kultūros istorijos vystymosi skaitymai.

Galima pastebėti, jog komunikacija sociokultūrinėje sampratoje užima gana svarbią ir įvairių formų poziciją. Vizualiojo meno vaidmuo – perteikti idėjas, suburti dalyvius ir aktyvinti komunikaciją bendruomenėse, tarp grupių. J. Aitken, D. Shackleton (2014) pateikia Sanders ir Stappers nurodytą tam tikros kūrybos dirbant keliems ar daugiau asmenims – kolektyvinės kūrybos (angl. *co-creation*) sąvoką. Komunikacija padeda kurti socialinius tinklus, aktyvinti visuomenę, dalintis žiniomis ir patyrimais, šviesti, auklėti, gauti ir teikti informaciją.

Socialines paslaugas teikiančios institucijos turi platesnį galimybių spektrą tiesiogiai taikyti vizualiojo meno priemones, nei į namus atvysktantys ar kitaip socialines paslaugas teikiantys socialiniai darbuotojai. *Organizacijos komunikacinė politika* orientuojama tiek į išorinę, tiek į vidinę komunikaciją. Socialinių institucijų darbuotojai, į išorines priemones įtraukiantys vizualųjį meną, aktyviai kuria organizacijos įvaizdį, formuoja socialinę politiką, akcentuoja vertybes, daro įtaką visuomenės požiūrui į socialinio darbo klientus ir jų problemas (pvz. internetiniai puslapiai (Pauwels, 2005), socialinė reklama, meninės akcijos, parodos ir kt.) Socialiniame darbe menu naudojamasi kaip komunikacijos su visuomene priemone, siekiant atskleisti socialines problemas, pabrėžti skirtingų socialinių grupių dalyvavimą visuomeniniame gyvenime (Jaglinska, 2010). Vidinėje komunikacijoje atsiskleidžia formuojančios aplinkos vaidmuo (vizualiojo meno kūriniai institucijose, kultūros, tradicijų apraiškos, informaciją teikiantys meniniai objektai – plakatai, vizualizacijos, estetiškai pateikta informacija ir tt.) bei tarpasmeninė interakcija (darbuotojų tarpusavio komunikacija, specialisto bendravimas su klientu ar jų grupe, kliento komunikacija su kitais). Socialinis darbas taip pat apibūdinamas kaip profesija, kurioje, siekiant pokyčių, veiksminga pasitelkti kultūrinės ir meninės raiškos formas – menu socialinis darbuotojas gali siekti visuomenės komunikacijos ir santykio su pasauliu, paveikiai kalbėti apie visuomenės socialines problemas (Jaglinska, 2010). Medicinos institucijos dažnai paįvairina aplinką vizualiuoju menu, kas paskatino tirti idėją panaudoti tapybą sveikatos specialisto ir paciento dialogo inspiracijai bei derinti ankstesnius prisiminimus ir patirtis su naujais tapybos sukeltais įspūdžiais (Wikström, 2011). Anot tyrimo autorės, vizualusis menas padėtų vystyti geresnę pacientų slaugą. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog komunikacinė vizualiojo meno funkcija galėtų būti taikoma slaugos praktikoje kuriant efektyvų ir turiningą dialogą su pacientais.

Verbalinė kalba bendrame kontekste yra svarbiausia, tačiau, anot A. Lukio (2008), ne mažiau svarbią vietą užima ir vaizdinė kalba. Šiandienines vaizdo kaip komunikacijos formos

tendencijas E. Grigoravičienė (2011) laiko daugiau kalbinės komunikacijos tęstinumu, nei kalbos pakeitimu vaizdu. Vaizdas talpina savyje daug informacijos, kurią kartais būna sunku perteikti žodžiais (Weber, 2008). E. Grigoravičienė (2011) pabrėžia žodinės ir vaizdinės komunikacijos, derinamos kartu, prasmingumą. Anot J. R. Šinkūnienės (2012), *„bendraudami keičiamės ne tik žodine pažintine, bet ir emocine ar socialine informacija“* (115 p.). Socialinio darbo kontekste vizualiojo meno komunikacinė funkcija nėra nežinoma, ir neretai pasitelkiama dirbant su tais klientais, kurie turi bendravimo sunkumų – ypač su vaikais ir intelekto sutrikimą turinčiais asmenimis (Walton, 2012): *„Dailės medžiagos - tai priemonė, kuri leidžia kalbėti“* (Alionos, Menų terapijos centro lankytojos atsiliepimas, 2014). Šiame vizualiojo meno panaudojimo aspekte atsiskleidžia reprezentacinės - reflektyvioji, diagnostinė / vertinimo funkcijos. P. Walton (2012) pastebi, jog svarbu atskirti diagramų ir kitų vizualizacijų informatyvų pobūdį, skirtą analizei, ir vizualiojo meno kūrybos metodus, grindžiamus laisva emocijų, idėjų raiška, laisvai pasirinktomis priemonėmis. Asmenims, turintiems psichikos sutrikimų, psichologinių problemų yra tinkama meninė veikla, turinti aiškiai apibrėžtas taisykles - tai leidžia išsiaiškinti emocines problemas, padeda siekti asmenybės pilnatvės (Brijūnaitė, 2007).

Apskritai, dėl daugialypių psichologinių problemų įvairių grupių socialinio darbuotojo klientams sudėtinga save išreikšti, pajusti savo galimybes, jausmus, lūkesčius, komunikuoti su kitais visuomenės nariais – šias problemas tam tikra prasme sprendžia socialinis darbas, per menines veiklas orientuotas į saugių kontaktų sukūrimą, pasipriešinimo mechanizmų koregavimą (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012). Dialogui priskiriama įgalinimo ir dialogo dalyvių keitimosi tiesos ir pasitikėjimo sąlygose funkcijos (Ruškus ir kt., 2013). Svarbus aspektas socialinio darbuotojo komunikacijoje su klientu – tai dominavimo vengimas (Makštutytė, Vaškevičiūtė, 2011). Atsižvelgiant į vizualiojo meno, kaip komunikacijos priemonės, galimybę suteikti distanciją, išlaisvinti, galima manyti, jog tai padeda sumažinti dominavimą bendraujant per vizualųjį meną, todėl svarbu išryškinti tokiu principu grindžiamą komunikacinę pagalbą socialiniame darbe.

Taigi, vizualiojo meno komunikacinė galimybė socialinio darbo kontekste gali būti aktuali tiek tarpasmeniniame bendravime, tiek platesnėje sociumo terpėje. Sociokultūrinė veikla neįsivaizduojama be komunikacinių vizualiojo meno aspektų, kurie padeda įtraukti asmenis, skatinti ir praturtinti bendravimą, skleisti kultūrą. Socialiniai darbuotojai institucijose turi

galimybę taikyti formuojančias, informuojančias, estetiškai praturtinančias vizualiojo meno raiškos priemones, siekiant daryti įvairią įtaką klientams bei šalia esantiems žmonėms, sudarant sąlygas efektyvesniam socialinių paslaugų teikimui, o taip pat rūpintis socialinės politikos sklaida per išorinę institucijų komunikaciją, kurdami organizacijos, tuo pačiu ir klientų grupių įvaizdį, stiprindami informacijos poveikį socialiniams pokyčiams inicijuoti.

2.3. Vizualusis menas kaip mąstymo būdas

Mąstymas yra visų žmogaus veiklų, taip pat ir meninės kūrybos pagrindas. Įvairių autorių išskiriami pagrindiniai mąstymo būdai dažniausiai kokybiškai skiriami į du tam tikrais bruožais apibūdinamus tipus:

1) psichologijoje mąstymas skiriamas į *kritinį* ir *kūrybinį* mąstymą;

2) E. De Bono (2007) pateikia du mąstymo būdus – *tradicinį*, kurio procesas susideda iš suvokimo, kritinio vertinimo ir veiksmo etapų, bei *lygiagretųjį*, susidedantį iš suvokimo, lygiagrečių galimybių, kūrybinio modeliavimo ir veiksmo.

3) R. Tidikis (2003), analizuodamas E. De Bono pateiktą lateraliojo mąstymo koncepciją, išryškina *vertikalųjį* ir *lateralųjį* mastymą kaip priešingybes, tačiau papildančias viena kitą. Lateralaus mąstymo uždaviniai apima informacijos panaudojimą mąstymo skatinimui ir naujų alternatyvų nusistovėjusioms normoms paieškas (Tidikis, 2003).

4) N. Kardelis (2011), analizuodamas vaizduotės reiškinį, pateikia du mąstymo būdus, papildančius vienas kitą: *vaizdųjį* ir *diskursyvųjį* mąstymą. Vaizdųjį mąstymą autorius apibūdina kaip asociatyvų, prasminiais ryšiais, irracionaliais elementais papildytą, susijusį su intuicija ir emocijomis, labiau sintetinantį nei analizuojantį, ir, šių aspektų dėka, tam tikra prasme pajėgesnį nei nuoseklus, logiškas, analitiškas diskursyvusis mąstymas.

Vizualiojo meno kūrimo procesas ir rezultato gavimas daugiau sietinas su kūrybiškuoju, lateraliuoju, vaizdžiuoju mąstymo būdais, mažiau su diskursyviuoju, racionaliuoju, vertikaliuoju, kritiniu mąstymo būdu. Tačiau šie mąstymo būdai papildo vienas kitą bei, anot E. Rimkutės (2007) atskirai neegzistuoja, tuo sukurdami efektyvias sąlygas idėjoms, rezultamas gauti, tikslams pasiekti ir meninėje kūryboje. Mąstymo kaitos provokacija per vizualiojo meno kūrybą – įgalinimas kontroliuoti savo supratimą, mąstyti ir kritiškai, ir kūrybiškai. Šiuolaikinėje medijų

visuomenėje internetas ir technologijos įtraukia vaikus į virtualų pasaulį. Kadangi jis primityvus savo supaprastinta logika dėl žmogiškojo technologijų kūrimo faktoriaus, jaunuoliai šiandien „intelektualėja“, jų mąstyme loginis mąstymas ima dominuoti. Psichologija rekomenduoja tokiam žmogui paįvairinti gyvenimą kitokia veikla, ypač emocingesne (Vengeris, 2008, II d.).

Menu grįstą mastymą socialiniame darbe mini P. Walton (2012). M. Gray, S. A. Webb (2008), nagrinėdami socialinį darbą kaip „patikslintą“ meną, pabrėžia ***išskirtinai teigiamą socialinio darbuotojo funkciją, komunikuojant su klientu, padaryti matoma tai, kas nėra matoma žvelgiant iš institucijos, valdžios ar valstybės pozicijų.*** Tokiu būdu socialinis darbuotojas klientui gali padėti matydamas jo problemas bei stiprybes, galimybes ne tik iš institucijos ar kitų pozicijų pusės, bet ir iš kitos perspektyvos – kaip žmogaus atstovas, esantis arti ir jį objektyviai pažįstantis. Socialiniame darbe taikomas vizualusis menas diktuoja tam tikrus būdus, kaip priartėti prie socialinio darbo kliento – pažinti jo emocijas, charakterį, išsiaiškinti poreikius, pomėgius, probleminius aspektus. Žiūros, arba stebėjimo pozicijos kaita padeda atskleisti naujas mąstymo galimybes, tokiu būdu keičiant ir veiklos, gyvenimo kokybę, plečiant suvokimą ir supratimą.

Galima manyti, jog vizualusis menas pritaikomas socialinio darbo sampratoje kaip požiūris ar mąstymo būdas, nes vizualusis menas padeda sutelkti dėmesį į dalykus naujais būdais (Weber, 2008). Tai ir kūrybiškumo samprata, tačiau, kuriant vizualųjį meną, išskirtinai būdinga:

- *suteikti formą idėjoms;*
- *pamatyti supančią aplinką ir objektus naujai;*
- *siekti estetikos, elementų darnos;*
- *išsirinkti vaizduoti tai, kas vertinga (prioritetizavimas);*
- *komunikuoti su kitais suprantama vaizdų kalba ir perteikti emocijas.*

Atsižvelgiant į išskirtus vizualiojo meno dėmesio objektus, socialinio darbo veikloje galimos estetinės nuostatos, meninės laikysenos sampratos. Vadovaujantis šiomis teorinėmis perspektyvomis, profesinio mąstymo kryptys galimos tokios:

1) laikytis estetinių prioritetų įvairiose kliento gyvenimo situacijose, pvz., propaguojant įvairia menine raiška praturtintą gyvenimo stilių (Johnson (2003) gyvenimo stilių apibūdina kaip funkcionavimo būdą siekiant patenkinti savo poreikius, kaip atliekame gyvenimiškus veiksmus);

2) jautrumo, empatijos pasitelkimas norint artimiau pažinti klientus, suprasti jų gilesnes, egzistencines, emocines, problemas šalia aiškiau matomų socialinių problemų;

3) „vizualizuoti“ įvairius socialinio darbo veiklos aspektų konceptus, gerinant tiek profesinio supratimo, tiek kliento savęs ir aplinkos pažinimo galimybes, skatinant kritinio ir kūrybinio mąstymo aktyvinimą;

4) pasitelkti vizualiojo meno galią aktyvinti bei kokybiškai gerinti komunikaciją įvairiais aspektais;

5) naudotis *dizaino mąstymo* principais tiek vadybinėje, tiek įvairiose kitose socialinio darbo veiklos srityse (dizaino mąstymo principai plačiai taikomi įvairiose disciplinose, yra turtingi tiek mąstymo būdais, tiek idėjų generavimo metodais bei kitais naudingais elementais).

6) organizuoti sukultūrintą gyvenimą, papildyti jį estetiniais elementais ir padaryti pilnavertišką poreikių tenkinimo prasme, sąmoningai atitraukiant klientus nuo praktinių, kasdienių problemų;

7) identifikuoti vizualiojo meno galimybes socialinei-moralinei pagalbai;

8) pastebėti kliento stiprybes bei kultūrines vertybes ir jas stiprinti, formuoti estetišką aplinką, įgalinti klientą būti kūrybišku ir neabejingu estetiniams aplinkos aspektams.

Šie mąstymo būdai, išvesti iš meninės laikysenos sampratos, kūrybiško socialinio darbuotojo gali nuolat būti papildomi, keičiami, pritaikomi esant skirtingoms situacijoms. Kaip teigia J. R. Šinkūnienė (2003), socialiniam darbuotojui nebūtinas atitinkamas meninis išsilavinimas, svarbiausia yra sugalvoti tinkamas idėjas ir gebėti suformuoti kūrybišką, kompetentingą komandą (Šinkūnienė, 2003), ir, kaip galima pastebėti remiantis anksčiau minėtais aspektais, plėsti kūrybines kompetencijas, pasinaudoti meno teikiamomis įvairaus pobūdžio galimybėmis. Socialinis darbuotojas, pasižymintis kūrybiniu mąstymu, geba įprastiems dalykams suteikti naujas perspektyvas, kasdienei veiklai suteikti prasmės, priima naujus pasiūlymus, analizuoja ir vertina kitų mintis (Jaglinska, 2010). Kūrybiškas požiūris, anot J. R. Šinkūnienės, A. Katkonienės (2010), padeda socialiniams darbuotojams įprasminti profesinę veiklą, adaptuotis prie pokyčių, motyvuoja ir t.t. Anot G. Hagoort (2005, 51 p.), meniškumu paremtas vadovavimas išsiskiria: aistra eksperimentuoti; priežiūra; visapusiškumu; ryžtu; valia. Autorius taip pat teigia, jog verslumas – tai originalios praktikos būdų pritaikymas įvairiose erdvėse, o taip pat ir socialinėje. Galima teigti, jog pats verslumas – tai kūrybiškas ir praktiškai naudingas bruožas socialinio darbo praktikoje, kita vertus – minėtas autoriaus apibrėžimas puikiai tinka meninių gabumų ir polinkių turinčio ar profesionaliai į meninę kūrybą besiorientuojančio socialinio darbuotojo įprasmintai veiklai bendroje profesinėje praktikoje.

Apskritai, socialinis darbas neretai yra apibūdinamas kaip mokslo ir meno sintezė, kaip praktinė moralinė veikla, nes socialinių darbuotojų darbą sunku apibrėžti, apibūdinti techniškai, racionaliai – neretai profesinėje veikloje sprendimai ir veiksmai yra nujaučiami, numanomi, neapibrėžiami (Kavaliauskienė, 2010). Atsižvelgiant į apibūdintą žmogaus mąstymo sanklodą, įžvelgiamos sąsajos su socialinio darbo veiklos principų ir vizualiojo meno praktikos sankirtomis, kai *socialinis darbas traktuotinas kaip racionalusis elementas*, o *vizualusis menas - kaip irracionalioji raiška*, padedanti prasmingai išplėtoti įvairias sociokultūrines ir kitas naudingas funkcijas socialinio darbo kontekste.

Apibendrinant galima teigti, jog vizualiuoju menu formuojama ir perduodama kultūra, ugdoma tolerancija kitokiam požiūriui, lavinami kūrybiniai ir techniniai įgūdžiai, skatinama sąmoninga stebėjimo kaita ir plėtojamas supratimas, o vizualiojo meno kūriniai priskiriami simboliniam kapitalui, kuris suteikia galimybę padėti mokytis ir vystytis žmogui. Lygiagrečiai įžvelgiamo naudingumo atsiranda probleminiai aspektai: techninės galimybės, įgūdžiai, idėjos ir vaizdavimo siekiai, subjektyvus suvokimas, nulemtas skirtingų patirčių, charakterių, kultūrų. Socialiniai darbuotojai, teikdami socialines paslaugas klientams, gali prisidėti prie bendrosios kultūros kokybiniais aspektais, tuo pačiu panaudojant jau sukauptą patirtį ir simbolinio kapitalo teikiamas galimybes.

Komunikacijos formų įvairovę lanksčiai pritaiko kūrybiški socialiniai darbuotojai, susikalbėjimo problemos sprendžiamos gerinant klientų socialinius ryšius bei kompensuojant komunikacijos nepriteklius, o vidinė ir išorinė komunikacija socialinėse įstaigose padeda formuoti visuomenės bei klientų supratimą apie socialines problemas bei skatina socialinius pokyčius. Tinkamai suprantami ir valdomi vizualiojo meno koncepcijų inspiruoti mąstymo būdai lemia išplėtotą kompetetingą, efektyvią veiklą, lankstumą ir kūrybiškumą sprendžiant socialines problemas, padedant kurti geresnio gyvenimo viziją ir būdą, formuojant inovatyvias veiklas socialinio darbo kasdienybėje.

3. VIZUALIOJO MENO TAIKYMO PRAKTIKA SOCIALINIAME DARBE

Šiame skyriuje apžvelgiamos meninės visuomeninės praktikos socialinėje veikloje apraiškos, skatinančios didesnį dėmesį skirti vizualiojo meno įprasminimui, taip pat identifikuojami socialinio darbo klientų grupių poreikiai, sociokultūrinio darbo su jomis tikslai bei vizualiojo meno praktinio taikymo panaudojimo perspektyvos.

3.1. Vizualiojo meno praktinio taikymo socialinėje veikloje sociologinės-visuomeninės prielaidos

Meno, kultūros ir socialinės veiklos ryšio svarba aktualizuojama Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. patvirtintos 2014-2020 m. nacionalinės pažangos programos horizontaliojo prioriteto „Kultūra“ 1.3.2. uždavinyje, kuriame įvardinta, kad svarbu skatinti gyventojus įvairiais būdais dalyvauti kultūrinėje veikloje. Viena iš uždavinio įgyvendinimo krypčių – remti inovatyvias socialines ir kultūrines iniciatyvas, susijusias su socialinę atskirtį patiriančiais žmonėmis, įtraukti specifines gyventojų grupes į kultūros kūrimą ir sklaidą. Pažangos programoje taip pat aktualizuojamas sociokultūrinis darbas, bendruomenių socialinė ir kultūrinė veikla, neformalus socialinis ugdymas kultūros ir švietimo įstaigose ir pan. 2010 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė „Lietuvos kultūros politikos kaitos gaires“, kuriose pabrėžiama, kad menas ir kultūra skatina gerus socialinius santykius, socialinę sanglaudą, mažina socialinę atskirtį, ugdo gyventojų, bendruomenių socialinius ir pilietinius gebėjimus. Pažymėtina, kad socialiniai darbuotojai, suvokdami meno ir kultūros svarbą, savo profesine veikla gali veiksmingai kurti socialinę visuomenės gerovę.

Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų kataloge (1998) išvardintų socialinių paslaugų įvairioms klientų grupėms (vaikams, jaunimui, senyvo amžiaus asmenims, neįgaliesiems ir pan.) sudėtyje dažniausiai yra įtrauktos tokios paslaugos kaip laisvalaikio ir užimtumo organizavimas, kasdienio gyvenimo, darbinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas. Vizualiojo meno naudojimas yra ir gali būti naudojamas kaip priemonė efektyviai įgyvendinti Socialinių paslaugų kataloge numatytas socialines paslaugas.

Manytina, kad socialiniai darbuotojai, į socialinių paslaugų teikimą integruodami vizualųjį meną, pasižymi kūrybiškumu, įvairiapusiškumu, daugiaprasmiu socialinių problemų

sprendimu. Tokiu būdu efektyviau siekiama Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatyme (2006) numatyto socialinio darbo sampratos išpildymo, kurioje socialinis darbas apibrėžiamas kaip veikla, skatinanti socialinę kaitą, gerinanti gyvenimo kokybę, stiprinanti solidarumą ir socialinį teisingumą, įgalinanti visuomenės narius spręsti tarpusavio santykių ir socialines problemas. Išties, meno ir socialinės veiklos sujungimas atitinka teisės aktuose numatytos socialinio darbo sampratos bruožus. Pavyzdžiui, skatinant socialinio darbo apibrėžime numatytą socialinę kaitą, gali būti vykdomi socialiniai meno projektai, kurie, anot I. Žemaitaitytės, R. Urbšienės (2007), padeda rasti naujas socialinio poveikio formas. Meninė-socialinė veikla gerina gyvenimo kokybę, mažina nevilities jausmą, nukreipia į saviraišką, stimuliuoja kūrybiškumą, kitus gebėjimus (Purvinaitė, Bružaitė, 2009). Socialinio darbo apibrėžime būtent ir akcentuojamas gyvenimo kokybės siekinys, įgalinimas. Taip pat teigiama, kad menas ir socialinė veikla efektyvi integraciniu požiūriu, o viena iš meninės-socialinės veiklos funkcijų – auklėjamoji, kuomet meninės raiškos priemonėmis atrandamas tarpusavio supratimas, solidarumo jausmas, įgyjamos ar keičiamos vertybės (Šinkūnienė, 2003).

Socialinio darbuotojo rengimo standarte (2008) numatyta, kad vienas iš sėkmingai profesinei socialinio darbuotojo veiklai reikalingų bendrųjų gebėjimų – kūrybiškumas, o sėkmingą socialinio darbuotojo darbą lemianti viena iš asmeninių savybių – kūrybingumas. Manytina, kad sugebėjimas panaudoti vizualųjį meną teikiant socialines paslaugas gali būti vertinamas kaip kūrybinis socialinio darbuotojo gebėjimas ir teigiama, profesijai tinkama asmeninė savybė. Profesionali socialinio darbo veikla apima įvairiausius jos aspektus, todėl būtinas tiek kūrybinis, tiek kritinis veiklos principų, metodų pasirinkimas (van Weezel, et al., 2010).

Vizualųjį meną socialinių paslaugų ir sveikatos priežiūros srityje Lietuvoje taiko individualūs asmenys, labdaros ir paramos organizacijos, įgyvendina Lietuvos Respublikos kultūros ministerija; tęstinumas ir reguliarumas būdingas nevyriausybinėse ir biudžetinėse organizacijose (Parkinson, ir kt., 2012). Lietuvoje gausu viešųjų įstaigų, savo veikloje jungiančių meną ir socialinę veiklą. VŠĮ „Media Project“ įgyvendina socialinius projektus naudojant tapybą ant vandens. VŠĮ „Verslas Ar Menas“ skatina neįgaliųjų įdarbinimą, įgyvendina kūrybinius projektus socialinės rizikos vaikams, mažai motyvuotam jaunimui. VŠĮ „Socialiniai meno projektai“ siekia kūrybinės partnerystės tarp kultūros, meno, sveikatos, socialinio sektoriaus atstovų, įgyvendina socialinius – meninius projektus, rengia kūrybines dirbtuves su įvairiomis

socialinėmis rizikos susiduriantiems visuomenės nariams. VŠĮ „Rupertas“ vykdo kultūrinę, socialinę, meninę veiklą, šviečia visuomenę ir pan. Lietuvoje taip pat gausu asociacijų. VŠĮ „Vytauto Kernagio fondas“ vykdo projektą „Gėrio menas“, kurio metu onkologinėmis ligomis sergantys vaikai, kartu su profesionaliais menininkais, atlieka įvairias menines veiklas – fotografuoja, lipdo, piešia. Lietuvos specialiosios kūrybos draugija „Guboja“ nuo 1992 m. užsiima neįgaliųjų integracija į visuomenę pasitelkiant meninį, estetinį, darbinį ugdymą. Lietuvos dailės terapijos taikymo asociacija naudoja dailės terapiją gerinant socialiai pažeistų ir sergančių žmonių gyvenimo kokybę, mažinant socialinę atskirtį, skatinant klientų komunikaciją, socializaciją. Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“ daugelį metų siekia grąžinti sutrikusios raidos asmenis į visuomenę, pasitelkiant įvairias priemones, tarp jų – ir socialinius – meninius projektus.

Europoje ir pasaulyje meno ir socialinės veiklos integracija pripažįstama kaip itin svarbi teigiamų visuomenės socialinių pokyčių sritis. Vienos deklaracijoje (1993) kultūra įvardijama kaip priemonė, kuri sprendžia visuomenės izoliacijos, žmogaus teisių, prievartos, susvetimėjimo problemas. Europos Komisijos parengtos Žaliosios knygos (2010), srityje „Kultūros ir kūrybos sektorių potencialo išlaisvinimas” pažymima, kad kultūros ir kūrybos sektorius ne tik tiesiogiai veikia bendrąjį vidaus produktą, bet yra svarbus paskatinimas ekonominėms ir socialinėms inovacijoms daugelyje kitų sektorių. Minimas kūrybiškas skirtingų kartų ir kultūrų dialogas, socialinių, humaniškų vertybių viešinimas patraukliu meniniu būdu, socialinė ekologija, bendruomenių plėtotė, pozityvių socialinių įpročių formavimas ir pan.

Įvairiose pasaulio šalyse didėja finansavimas organizacijoms, projektams, kuriuose jungiamas menas ir socialinė veikla, meninėmis, kūrybinėmis priemonėmis siekiama socialinio teisingumo, pažeistų visuomenės narių gyvenimo kokybės gerinimo (Sidford, 2013). Jungtinėse Amerikos Valstijose veikia Nacionalinis atsakingos filantropijos komitetas (angl. National Committee for Responsive Philanthropy), kuris skatina socialiai atsakingą filantropiją, tikslingą meno ir socialinių veiklų integraciją, kaip priemonę kuriant gerovės valstybę. Jungtinėje Karalystėje, Mančesterio Metropoliteno universitete veikia Menų Sveikatai organizacija (angl. Arts for Health), kuri atlieka mokslinius tyrimus, vykdo projektus, tarpininkauja tarp meno ir socialinės politikos kūrėjų, skatina visuomenės supratimą, kad menas, kultūra ir kūrybiškumas teigiamai veikia žmonių sveikatą ir gerovę. Jungtinės Karalystės Niuporto lordas Alanas

Howarthas meną aktyviai naudojo kaip priemonę visuomenės sveikatos ir socialinei sričiai stiprinti.

Taigi, meno ir socialinės veiklos sintezė kuria pridėtinę vertę ekonomikoje, socialinėje, kultūros politikoje, sveikatos ir žmonių gyvenimo kokybės gerinimo srityse. Lietuvoje, Europoje ir pasaulyje vis labiau aktualizuojamas meno ir socialinės veiklos integracijos poreikis. Esant tokioms tendencijoms, galima numatyti didėjantį specifinių meno disciplinos aspektų efektyvesnį taikymo poreikį socialinėms veikloms, ko pasekoje reikalingas metodinių priemonių rengimas, specialistų (taip pat ir socialinių darbuotojų) diferenciacija, kompetencijų kryptinga plėtotė.

3.2. Vizualiojo meno praktinio taikymo socialinio darbo grupėms specifika

Siekiant išsiaiškinti vizualiojo meno pritaikomumą socialiniame darbe, svarbu atskirti socialines grupes su tik jiems būdingais bruožais, nes efektyviai veiklai paprastai reikalingi nustatyti bendrieji tikslai ir specifiškos jų įgyvendinimo priemonės. Anot M. Išoraitės (2007), socialinio darbo kokybę lemia pasiekti tikslai ir įgyvendinti uždaviniai teikiant socialines paslaugas. Socialiniame darbe, taikant tinkamus darbo metodus, klientų grupės traktuotinos kaip tikslinės grupės (Gvaldaitė, Švedaitė, 2005). Socialinio darbo praktikoje įprastais būdais (pvz. kaip sunkių socialinių problemų neturintiems, suinteresuotiems menu žmonėms) taikant kūrybines vizualiojo meno užduotis, dažniausiai laukia nusivylimas, nes klientai būna nepajėgūs laisvai imtis kūrybinių užduočių, neturi pakankamai intelektualinių savybių ir specifinių įgūdžių, jų meninė raiška dažnai yra silpnesnė (Gvaldaitė, Švedaitė, 2005). Paprastesnė nenoro užsiimti menine raiška priežastis – kitoks žmogaus tipas, mažas polinkis į menus ir psichologinės savybės, lemiančios mažą susidomėjimą grynųjų menų kūryba. Dėl šių priežasčių atsiranda pasipriešinimas, taigi tokiu keliu menas gali tapti nemėgstama disciplina, kurią kažkas „verčia“ pažinti. Kaip teigia L. C. Johnson (2003), „pasipriešinimas yra priešingas motyvacijai ir kartais yra ženklas, kad kita įtaka žmogui yra stipresnė negu pokyčio poreikis“ (90 psl.). Taigi, svarbu suprasti žmogaus poreikį, ir pritaikyti tą būdą ar tokias įtakas, kurios yra tinkančios tuo atveju. Manytina, kad į tai neatsižvelgus, gali nukentėti užimtumo kokybė, projekto rezultatai, dalyvaujantis asmuo gali tapti uždaras ir nepasiekti pokyčio. Meninės veiklos turi padėti spręsti

tam tikros klientų grupės socialines, integracijos, izoliacijos, komunikacijos problemas, aktyvinti ir skatinti patenkinti asmenybės poreikius (Mikelionienė, 2009).

Teigiama, kad socialiniam darbuotojui teikiant sociokultūrines paslaugas reikia ne tik bendrųjų profesinių kompetencijų, bet ir gebėjimo kūrybiškai naudoti skirtingus veiklos metodus, technikas, pritaikyti juos prie individualaus kliento situacijos (Šinkūnienė, Savickaitė, 2008). Viena vertus, socialinis darbuotojas turi turėti reikalingų meninių kompetencijų ir žinių, bandant įveikti įvairius kultūrinius, įgūdžių, ideologinius, vertybių ir kitus visuomenės barjerus, kita vertus, itin svarbu atpažinti kliento poreikius bei galimybes, padėti įveikti socialines kliūtis. Socialiniai darbuotojai įvairiais metodais gali taikyti vizualųjį meną organizuojant kasdienius klientų užsiėmimus, bendravimą, skatinant individualius asmenybės, grupės, bendruomenės pokyčius (Dzedulionienė, Kupčikienė, 2012). R. Brijūnaitė (2007) pabrėžia vertinimo svarbą atpažįstant socialinio darbo klientų poreikius, problemas, suvokiant situaciją, tuo būdu geriau numatant taikomas metodikas ir veiklas.

Socialinės rizikos grupės klientai pasižymi kompleksinėmis problemomis, kurios susideda iš socialinių, psichologinių ir pan. aspektų. Šie aspektai turi atliepiančias intervencijas, pritaikytas metodikas, kurias naudojant klientai įgalinami spręsti savo problemas, keisti socialinį statusą. Sociokultūrinėje veikloje taikomi vizualiniai meno metodai turi įvairius panaudojimo kelius, kreipiant dėmesį į pokyčio tikslą. Vizualios estetinės metodikos panaudojimas turi savo taikinius, yra lanksti medžiaga sociokultūriniam pritaikymui. Prevencinė veikla yra išskirtinai svarbi kultūrinėje plotmėje, taip pat individualiu lygmeniu keičiant žmonių požiūrį, atveriant kelius į pilnavertį gyvenimą, psichinę sveikatą ir normalų socialinį funkcionavimą visuomenėje. Svarbu pabrėžti tinkamą, šiuolaikinį požiūrį į socialinio darbo grupes, formuojamą siekiant objektyvaus ir nediskriminuojamo tų grupių atstovų įvardijimo. J. Ruškaus (2014) nuomone, akcentuotinas socialinių grupių probleminių aspektų (pavyzdžiui, tam tikros negalios) įvardijimas ne kaip žmogaus trūkumas, bet kaip aplinkos netinkamumas ar nepritaikymas ir socialinių santykių susiklostymas jo atžvilgiu.

Viena iš tikslinių socialinio darbo klientų grupių – ***specialiųjų poreikių turintys asmenys, neįgalieji.*** O. Petronienė, J. Pažėrienė (2013) pastebi, kad šių asmenų meninis užimtumas nėra susijęs pvz. su tikslu išmokti piešti ar sukurti vizualiojo meno kūrinį – svarbus kūrybinis procesas, pagal poreikius koncentruotas į ugdomąjį, terapinį, atpalaiduojamąjį ar kt. poveikį, valios ugdymas, kruopštumo, kūrybiškumo, pasitikėjimo savimi ugdymas ir palaikymas. Vizualiojo

meno psichoterapiniai aspektai ir metodai vis plačiau taikomi socialiniame darbe. Terapinių metodų poreikis išryškino tokias socialinio darbo su klientais formas kaip užimtumo terapija (Brijūnaitė, 2007), į socialines veiklas orientuotą meno terapiją (Rosetto, 2012). Vertinant psichikos sutrikimų turinčių asmenų sunkiau išsakomus poreikius, mažiau suprantamą elgesį ir giliau slypinčius jausmus, galima taikyti projekcinę meninę veiklą, pvz., vizualizuojant pagal pateiktas instrukcijas (Brijūnaitė, 2007). Teigiama, kad meninės veiklos ypač naudingos neįgaliesiems, kurių kalba mažiau išvystyta, apribota, nes meninė raiška tokiu atveju tampa ypač paveikia bendravimo, komunikacijos forma, asmenybės ugdymo įrankiu (Šūmakarienė, 2008). Pabrėžtina, kad neįgaliųjų meninės socializacijos poreikis nuolat auga – pastebima menų nauda neįgaliųjų sveikatai, ugdymui (Šneideraitytė, 2010). Svarbu pastebėti, jog praktikoje dažnai persipina įvairios paskirties meninė kūryba ir pačių kūrinių vertinimas bei vėlesnis jų pritaikymas. D. Grakauskaitė-Karkockienė (2002, 46 p.) išskiria tris požiūrius:

1) Psichiatrinis – diagnostika ir terapija;

2) Psichologinis – psichologinių veiksnių lemiamas meno kūrinys;

3) Meninis – kai nesveikų žmonių sukurtas menas suprantamas kaip estetinis objektas.

A. Uždavinys (2013) stipriai kritikuoja estetinę tam tikrų socialinių grupių saviraišką įvertindamas moralines tokio meno priešpriešas. Taigi, tinkamas kūrinių tikslinis panaudojimas priklausomai nuo socialinių, psichologinių, psichiatrinių tikslų yra svarbus, nes visuomenės kontekste ne viskas yra priimtina ir etiška. Svarbu atsižvelgti ir į estetiką, nes, pvz., terapijos metu piešiamas piešinys yra tikslinis, todėl jo kompozicija ir estetinės savybės nėra pirmaplanės, o paliktas kaip interjero dalis gali trikdyti vizualinę ir tuo pačiu emocinę harmoniją, neteisingai formuoti institucijos įvaizdį ir sukelti kitus nepageidautinus efektus. Dėl to svarbu socialinio darbuotojo kompetencija ir nuovoka, kaip elgtis su menine kūryba ir kūriniais bei pačiu klientu, nes tai pakankamai jautri sfera įvairiais aspektais.

Dirbant su ***bendruomenėmis***, svarbu atkreipti dėmesį į prevenciją, stiprinti bendruomenes, ugdyti bendruomeniškumą (Sadauskas, Leliūgienė, 2010). Vizualiojo meno funkcijų priartinimas prie bendruomeninio socialinio darbo galimas vadybiniu požiūriu. M. Spierts (2003) plačiai išanalizuotos sociokultūrinio darbo funkcijos bendruomenėje turi bendrų bruožų su meno disciplinos priemonės – vizualiojo meno funkciniu pritaikymu. Pirmiausia tai - sutelkimas (meniniai rekreaciniai, kultūriniai renginiai) ir įgalinimas (kūrybiškumo skatinimas, padrąsinimas imtis nežinomos arba apleistos veiklos). Pabrėžtina, kad šiuo atveju egzistuoja vizualiojo meno

ribos: svarbu išsaugoti sukurtą produkciją, valdyti procesą ir suteikti jam aiškų tikslą, atsižvelgti į bendruomenę sudarančių asmenų specifiką ir suderinti jų interesus.

Dirbant su ***pagyvenusiais žmonėmis***, itin svarbu įgalinti atkurti ir palaikyti įvairias funkcijas, pareigas, veiklas, tarpusavio santykius – tokiais atvejais ypač tinka meniniai užsiėmimai, kurių metu komunikuojama, užsiimama tam tikra veikla, vyksta procesas, siekiama rezultato (Mikėnienė, 2011). Dalyvavimas meninėse veiklose gerina pagyvenusių žmonių gyvenimo kokybę, padeda išreikšti ir mažina nevilties, praradimo jausmus, įgalina, skatina pasiekimus (Beard, 2011). Demencija sergantiems asmenims meniniai užsiėmimai padeda valdyti ir mažinti nepageidaujamus ligos sukelto elgesio bruožus (Beard, 2011). Meninės veiklos ypač svarbios globos ir slaugos įstaigose, kur svarbi ne tik personalo priežiūra ir pagalba kasdienėse veiklose (Hoey, Zutis, 2010). Gerosios praktikos pavyzdys iš Suomijos – šioje šalyje numatytos atskiros lėšos namus primenančiai aplinkai globos ir slaugos institucijose kurti, puoselėti ten paslaugas gaunančių asmenų kultūrą ir skatinti socialinę įtrauktį (Parkinson, 2012).

Šiame darbe pabrėžtinas didesnis susidomėjimas ***jaunimo socialine grupe*** dėl formavimo, socializacijos perspektyvų, ilgalaikio poveikio, prevencijos ir kultūros perdavimo naudos, kūrybiškumo ugdymo naudos ir t.t. Vizualusis menas čia naudingas įvairiais aspektais, ypač patrauklus dėl ilgalaikio, dažnai į ateitį nukreipto poveikio.

Socialinio darbo veikloje susiduriama su įvairiomis vaikų ir jaunimo problemomis, kurios sprendžiamos kompleksiškai, komandą papildant įvairiais specialistais: pedagogais, socialiniais pedagogais, vaikų psichologais, dažnai kreipiamasi į vaikų teisių specialistus. Manytina, kad tai ir labai daug atsakingo požiūrio reikalaujanti grupė, ir stiprus vystymosi šansas visuomenės kontekste. Keliama prielaida, kad viena iš rimčiausių socialinių problemų yra kuomet vaikas auga neturėdamas tėvų arba nepilnoje šeimoje. Kai kuriais atvejais jis patenka į socialinės globos institucijas, kur jam suteikiama kiek įmanoma galimybių augti pilnavertiškai. Tačiau praktikoje vis dar yra daugybė trūkumų, kuriuos sunkiai užpildo didelį darbo krūvį turintys ir įvairių kompetencijų poreikį jaučiantys specialistai. Pirmiausia yra beveik neįmanoma užpildyti tėvų trūkumo, nes jų vaidmenys yra labai svarbūs ir daugialypiai. Kaip nurodo J. T. Woods (2010), tėvai padeda vaikams įgyti daugiau savarankiškumo, pasitikėjimo, aukštų lūkesčių iš savęs, o motinos moko priimti save ir būti jautriems kitų atžvilgiu. Tai skirtingi poveikiai, nulemti tėvų lyties, tačiau abiejų tėvų įtaka vaiko vystymuisi yra sinergiška. Socialinio darbo tikslas – padėti stiprinti socialinius ryšius, esant galimybei – gerinti pablogėjusią šeimos situaciją, kitais atvejais

– apsaugoti vaikus nuo žalojančio netinkamos šeimos poveikio ar net pavojingų sąlygų besivystančiam ir lengvai pažeidžiamam žmogui. Praktikoje socialinės globos institucijoje galima pastebėti ryškius vystymosi trūkumus: jaunuoliai, kurie turi po pilnametystės kurti savo gyvenimą, funkcionuoti visuomenėje kaip suaugusieji, dažniausiai nežino net elementarių sąvokų, infantilumas dar labai ryškus, o emocijos gana primityvios, idėjos skurdžios. Vizualusis menas savo dvasiniu turiniu ir mąstymo bei požiūrio plėtote bent jau gali padėti dalinai patenkinti vystymosi poreikius, taip pat įtvirtinti kultūrines, vertybines nuostatas, padėti į naudingas žinias žiūrėti kūrybiškai ir brandžiai. Susidūrusiems su traumomis, netektimis, krizėmis vaikams meniniai užsiėmimai gali padėti atkurti ir pozityviai išspręsti patirtus traumuojančius įvykius patraukliu, sėkmingu, streso nekeliančiu būdu (Malchiodi, 2005).

Vaikams, turintiems elgesio, emocijų sutrikimų, augantiems globos įstaigose, iš socialinės rizikos šeimų naudinga meninius užsiėmimus orientuoti į elgesio keitimą, jausmų išraišką, dėmesio sutelkimą (Aguila, 2011). Vaikai, kurie patiria sunkumų užmezgant tarpusavio santykius, komunikuojant, meninių užsiėmimų metu gali bendrauti naudojant meno kalbą (Malchiodi, 2005). Hiperaktyviems ar susiduriantiems su saviraiškos problemomis vaikams rekomenduojama kūrybinių veiklų metu suteikti daug savarankiškumo, laisvės išreikšti stiprius, įvairius jausmus tiesiogiai vizualiojo meno kūrinyje (Rubin, 2005).

Dirbant su vaikais ir jaunimu, svarbus ne tik prevencinis, problemų sprendimo link vedantis užimtumas, bet ir gabumų atskleidimas, pagalbos teikimas ugdymo kelio paieškose. Vienas iš tinkamų būdų - parinkti tinkamą meninį užimtumą, pastebėti gabumus ar polinkį - tai estetinės, meninės nuostatos laikymasis, siekiant pastebėti meniškumo apraiškas jauno žmogaus veikloje. Jei pastebimas susidomėjimas menu, ypač svarbu išsiaiškinti, koks jis, kokiai meno rūšiai artimesnis. Galimas ir estetiškas formuojančių priemonių organizavimas vaiko aplinkoje, siekiant plėsti jo pasaulėžiūrą, lavinti estetinį skonį ir pan., taip pat kūrybinių specialybių perspektyvas pasiūlyti potencialiai pajėgiems ir tam tikrų savybių turintiems jaunuoliams. A. Juodraitis (2013), įvertinęs teorinius ir praktinius aspektus, apibendrina, jog subalansuoto socializacijos modelio nesama, todėl viskas priklauso nuo kūrybiškumo organizuojant socializuojančius aspektus; taip pat A. Juodraitis (2013) išskiria svarbiausias kryptis dirbant su pažeidžiamiausiais jaunimo raidos etapais: „bendravimą ir bendradarbiavimą su socialine aplinka, ypač didelį dėmesį skiriant AŠ koncepcijai ir elgesio modelių formavimui(si)“ (43 p.).

Apibendrinant iliustruojančius praktikos su klientais pavyzdžius galima teigti, jog socialinio darbo grupės turi ypač ryškius poreikių ir problemų bruožų skirtumus, vadinasi, vizualusis menas turi būti lanksčiai, kūrybiškai taikomas atsižvelgiant į kliento ypatybes tiek socialinio statuso kontekste, tiek į asmenines, individualias sąlygas. Taip pat svarbu pažinti, tinkamai įvertinti klientus. Globos namuose atsidūrusių ar nuolat gyvenančių vaikų bei jaunimo auklėjimas į veiklą įtraukiant menines priemones, tyrimais patvirtintas kaip prasminga intervencija ateities perspektyvoje.

Taigi, socialinėje praktikoje vis dažniau atsiranda meninės veiklos, kurių plėtojimą, įvairovę skatina tiek praktinis poreikis, tiek meno naudą patvirtinantys tyrimai, teorinis pagrįstumas bei visuomenės patirtis įvairose srityse. Socialinio darbo klientų grupės, arba tikslinės grupės, pasižymi individualiais, specifiniais poreikiais, todėl kiekvieno atskiros srities socialinio darbuotojo meninės nuostatos akiratyje atsiduria vis kiti aspektai, o vizualios meninės priemonės turi būti taikomos tikslingai, atsižvelgiant į galimybes bei valdomą poveikį. Socialinės politikos didesnis atsižvelgimas į kultūrinius poreikius socialinėje sferoje bei į efektyvų vizualiųjų meninių priemonių taikymą gerinant socialines paslaugas – skatintinas ir pozityvus besivystančios gerovės valstybės bruožas.

4. VAIKŲ GLOBOS NAMŲ JAUNUOLIO APLINKOS TYRIMAS PANAUDOJANT VIZUALŲJĮ MENĄ

4.1. Tyrimo metodologija

Tyrimo koncepcija parengta remiantis induktyviuoju tyrimo modeliu (pgl. Keyton, 2006), kurį sudaro 1) problemos identifikavimas, 2) tyrimo klausimų (uždavinių) formulavimas, 3) metodo ir procedūros dizaino sukūrimas, 4) duomenų rinkimas bei duomenų analizė ir interpretavimas, 5) tyrimo rezutatų apibendrinimas remiantis teorija ir kitais atliktais tyrimais. Tyrimo procesas pradedamas nuo individo atvejo, užbaigiant visuminiu išplėtojimu. Analizuojant keletą atvejų, siekiama identifikuoti taisykles (Tidikis, 2003).

Tyrimo metodologija konstruota remiantis holistiniu, ekologiniu požiūriu į žmogaus-aplinkos santykį: pasirinktas aplinkos, kaip vieno iš rekomenduojamų tirti elementų socialiniuose moksluose ištyrimas (Hofer, 2008, Pruskus, pgl. Bailey, 2004). Tyrime orientuojamasi į kolektyvinę atvejų analizę (Tidikis, 2003), kurios tikslas – informacija apie kompleksinę socializuojančią sistemą ir žmogaus individualumą joje (pgl. Mayring, 2002), šiuo atveju – jo fizinėje-socialinėje-estetinėje aplinkoje. Siekiama vizualiojo meno pagalba atskleisti tiek fizinės, tiek estetinės, tiek socialinės aplinkos ypatumus, kurie gauti informantams pavaizduojant aplinką (naratyvo principu) pusiau struktūruotame interviu raštu.

Empiriniame tyrime siekiama patikrinti vizualiojo meno įtaką socialinio darbo problematikos atskleidimui tiriant vaikų globos namų jaunuolius socializuojančią aplinką.

Tyrimo klausimai:

1) kokią įtaką socialinio darbo problematikos atskleidimui turės vizualiojo meno (nuotraukų) panaudojimas tyrimo metu?

2) kokie socializuojančios vaikų namų globotinių (jaunuolių) aplinkos aspektai aktualūs ir reikšmingi socialinio darbo atžvilgiu?

Tyrimo metodika. Tyrimui atlikti, siekiant gauti reikšmingų duomenų mažai tirtoje sferoje, pasirinktas kokybinis tyrimas, kurį kompleksiškai sudaro šie metodai:

⇒ Vizualiojo meno kūrinių (nuotraukų) demonstracijos kokybiniame tyrime eksperimentinė perspektyva.

⇒ Pusiau struktūrizuoto interviu raštu metodas.

⇒ Turinio analizės metodas, lyginamosios analizės metodas.

Tyrimo tikslinė grupė. Tyrimui pasirinkta socialinės globos institucijoje esanti jaunimo grupė, kurios socializacija priklauso nuo įvairių veiksnių: ansktesnio patyrimo, auklėjimo, socialinių santykių kokybės, įvairialypės aplinkos sąlygų, asmeninių savybių ir socialinių faktų. Socialinio darbuotojo klientas tokioje įstaigoje – nesubrendęs jaunas žmogus, kuris patiria socialinius sunkumus ir nepriteklius: šeimos trūkumą, individualaus dėmesio trūkumą, socialinius neapibrėžtumus, pasaulėžiūros ribotumą ir kt. Ne kartą buvo pastebimas Lietuvos rajonų vaikų globos namų auklėtinių išsiskyrimas iš bendros jaunimo sampratos tiek gerais, tiek neigiamais aspektais. Dažnai jo komunikacija sutrikusi (bendrauja sunkiai, komplikuotai, skurdus žodynas ir pan.), jaunuolis turi įvairių neišspręstų problemų, vidinių prieštaravimų, o tolimesnis jo kelias už institucijos ribų – miglotas ir iš dalies sąlygotas to, ką gavo iš socializacijos agentų bei supančios aplinkos. Praktika rodo, jog apleisti jaunuoliai, kurie nuobodžiauja, turi įvairių problemų, dažnai imasi tolimesnes problemas sukeliančių veiksmų (žalingus įpročius formuojančio elgesio, nesimokymo ir kt.). Tokio žmogaus pažinimas ir apleistumą formuojančių sąlygų identifikavimas padeda aiškiau, kryptingiau formuluoti veiklos užduotis, suprasti probleminę raišką ir imtis intervencinių bei prevencinių priemonių, orientuojantis į konkrečių atvejų situacijas. Bendra prasme žmogus kiekvieną dieną yra supamas įvairialypės aplinkos, o jaunas, nesubrendęs žmogus yra ją labiausiai tyrinėjantis, jos programuojamas ir toje aplinkoje tampantis asmenybe. Todėl tyrimui pasirinkta vaikų globos namų auklėtinio įvairialypė aplinka, siekiant sužinoti apie socializacines sąlygas bei asmeninį jaunuolio požiūrį į jas.

Informantų atranka vykdyta vadovaujantis ne visuotinai priimtomis amžiaus normomis, skiriančiomis paauglį nuo jaunuolio ar suaugusiojo, bet dėmesį telkiant ties vyresniąja socialinės globos namuose gyvenančia jaunimo grupe. Vyresnė jaunimo grupė pasirinkta dėl tikėtinai brandesnės, labiau atsiskleidžiančios ir žodžiais turtingesnės kalbos, nes praktika rodo įvairaus amžiaus globojamų vaikų sunkesnį bendravimą tiek žodžiu, tiek raštu. Informantai pasirinkti atsitiktinės atrankos būdu, orientuojantis tik į vyresnio amžiaus grupę bei tolygų lyčių pasiskirstymą kiekvienoje grupėje.

Dalyvauti tyrime pakviesti 14-20 metų jaunuoliai. Tiriamųjų imties dydis dėl kokybinio tyrimo metodo griežtai nenustatytas, o tyrimas vykdytas tol, kol buvo pastebėtas bendras rezultatų tendencingumas.

Tyrime dalyvavo 3 informantų grupės po 5 asmenis (N=15), atrinktus iš kelių Vilniuje esančių vaikų globos namų. Tyrimas vykdytas tiriamųjų aplinkoje – vaikų globos namuose.

Tyrimo procedūra. Tyrimo eigą sudaro trys pagrindiniai etapai – vizualios medžiagos informantui pateikimas su jos sukelto įspūdžio aprašymu, tolimesnių pateiktų klausimų suformuotas pasakojimas apie labiausiai įsiminusią gyvenamąją erdvę paliečiant įvairius jos aspektus, bei gautų duomenų apdorojimas, analizė ir interpretacija. Tyrimo eiga:

1. Tiriamiesiems buvo trumpai pristatytas tyrimo tikslas ir kita informacija, pristatant vadovautasi apsibrėžta tyrimo etika.

2. Tiriamųjų buvo prašoma pirmiausia pažvelgti į pateiktą nuotrauką ir aprašyti jos sukeltus įspūdžius (kontrolinė grupė šio etapo neturėjo, iškart rašė apie savo gyvenamąją aplinką).

3. Atlikus pirmąjį etapą, tiriamųjų buvo prašoma toliau rašyti apie savo gyvenamąją aplinką (erdvę), kuri jiems labiausiai įsimintina ar svarbi, atsakant į pateiktus interviu klausimus.

4. Gauti duomenys apdoroti juos kategorizuojant ir talpinant į lenteles.

5. Duomenys buvo analizuojami ir interpretuojami, grupių rezultatai lyginami tarpusavyje.

6. Tyrimo rezultatai apibendrinti bei susieti su atitinkamais teorijoje patvirtintais teiginiais, atliktais kitais tyrimais ir jų rezultatais.

Tyrimo instrumentas.

Pirmajam tyrimo duomenų rinkimo etapui panaudojamos nuotraukos, kurių vienoje nufotografuota *apleista ir skurdi (estetiškai nepatraukli) gyvenamoji erdvė,* o kitoje – *išpuoselėta, tvarkinga (estetiškai patraukli) gyvenamoji erdvė* (žr. priedus Nr. 4, 5). Nuotraukų estetinio poveikio numatymas grįstas menine intuicija ir tokios vizualinės išraiškos bei pateikiamo socialinio turinio visumos panaudojimo visuomeniniame kontekste įpročiais, sudarant sąlygas tikėtinoms interpretacijoms ir psichologiniam poveikiui (pvz., aplinkos vertinimui, atsirandančiam suvokus estetinės aplinkos vaizdą, (Mulevičienė,2005)), t.y. apleistos ir skurdžios aplinkos fotografija galimai gali kelti asociacijas su skurdžiu, nelaimingu, socialinių problemų kupinu jauno žmogaus gyvenimu, sietis su tikėtinomis skaudžiomis patirtimis, o gražios, tvarkingos gyvenamosios aplinkos fotografija siekta sukelti laimingo, tvarkingo gyvenimo įspūdį,

siekiamybę, asocijacijas su teigiama patirtimi. Pasirinktas gyvenamosios erdvės turinys fotografijoje dalinai iliustruoja viso interviu klausimus apie įvairialypę informanto aplinką. Kitaip tariant, tyrime naudotos meninės nuotraukos naudojamos kaip socializuojančios gyvenamosios aplinkos tipiniai portretai.

Tyrime naudota po vieną atskirą nuotrauką kiekvienam informantui, t.y. po vieną kiekvienai grupei, išskyrus kontrolinę grupę, kuriai nepateikta jokia nuotrauka. Iš viso panaudotos dvi skirtingos nuotraukos, siekiant minimalios, bet konkrečios ir galimai identifikuojamos įtakos tyrimo rezultatams.

Antrajam tyrimo duomenų rinkimo etapui naudojama pusiau struktūruoto interviu apklausa raštu, kurią sudaro daugiausia atviro tipo klausimai apie įsiminusią gyvenamąją erdvę (žr. priedą Nr. 6). Pusiau struktūrizuoto interviu klausimai parengti remiantis tokiais *tiriamos aplinkos aspektais* (pgl. Plungę, 2012):

- ⇒ *Estetinis:* grožio samprata, aplinkos vizualinis suvokimas, kultūrinis kontekstas, estetiniai poreikiai;
- ⇒ *Psichologinis:* interjero ir socialinės aplinkos struktūros poveikis savijautai, veiklai, bendravimui, savivertei, nuotaikai, elgesiui, savęs vaizdui;
- ⇒ *Socialinis:* santykių šeimoje, aplinkoje struktūra, problematika, socialiniai poreikiai;
- ⇒ *Edukologinis:* ugdomasis, programuojantis turinys, vertybių sistema, normos, žinių lygis.

Tyrimo etika. Informantai tyrime dalyvavo savanoriškai. Dalyviai informuoti apie garantuojamą konfidencialumą (apklausos anketos anoniminės), tyrimo tikslus, rezultatų panaudojimą. Papildoma informacija iš įstaigos nerenkama. Tiriančiojo dalyvavimas pagalbinis, informuojantis, siekiant sumažinti išorės įtaką tyrimo rezultatams.

4.2. Tyrimo rezultatų analizė

Tyrimo rezultatų analizę sudaro trys dalys: *I. Pusiau struktūruoto interviu duomenų analizė ir interpretacija; II. Tiriamųjų grupių rezultatų tarpusavio palyginimas; III. Rezultatų apibendrinimas ir aptarimas.*

I dalis. Pusiau struktūrizuoto interviu duomenų analizė ir interpretacija.

Gauti tyrimo duomenys buvo išrašyti iš interviu dokumentų (žr. priedą Nr. 7). Teiginiai grupuojami pagal rezultatuose išryškėjusias pagrindines kategorijas, o subkategorijos įvardintos pagal tapatumo, panašumo į subkategoriją ar jos papildomumo principus grupuotus informantų teiginius. Kategorijas iš dalies lėmė pagal iš anksto numatytą struktūrą formuluoti interviu klausimai. Žemiau pateiktose lentelėse sugrupuoti kontrolinės (3 lent.), „Gražios aplinkos“ grupės (estetiškos aplinkos nuotrauką gavusi informantų grupė) (4 lent.) bei „Apleistos aplinkos“ (apleistos aplinkos nuotrauką gavusi informantų grupė) (5 lent.) informantų teiginiai, o lentelių duomenimis pasinaudota tolimesnėje tyrimo duomenų analizėje ir interpretacijoje.

3 lentelė. Struktūruoti kontrolinės grupės tyrimo duomenys.

Kontrolinė grupė		
Kategorija	***Subkategorija***	***Iliustruojantys teiginiai***
Socialinė aplinka	Bendraamžiai	*„...jaunimu [norėtų būti]...“*
	Draugai	*„Su draugais, draugėmis.“*
		„Norėčiau būti su geriausiu draugu dabar gyvenu irgi su draugu.“
	Šeima	*„Su broliu.“*
	Neįvardinti „kiti“	*„Su kitais žmonėmis...”*
		„Su jokiais žmonėmis nenorėčiau buti ten, nes man gerai su kuriais esu.“
Psichologinė aplinka	Silpnas aplinkos reikšmingumas, prisirišimas prie jos	*„Net nežinau ka ir pasakit.“*
		„Nieko.“
		„Ji gera ir tiek.“
		„Aš dažnai nebunu šioje aplinkoje, nieko nekuriu, ir niekuom neužsijamu.“
		„Man svarbi ar įsimintina nėra.“

		„Man patinka mano kambaris, kuom skiriasi tai nežinau.“
		„Nei džiugina, nei liūdina.“
	Teigiamos emocijos, šilti jausmai	*„Apie gerus dalykus galvoju.“*
		„...jaučiuosi gerai.“
		„Niekas nes tuoi aplinkoi jaučiuos linksmas ramus.“
		„Liudna niekada nebuna. Linksma buna“. „Jaučiuosi puikiai, jausmai – geri.“
		„Meile šiluma norisi isikalbeti.“
	Savijauta priklauso nuo kitų žmonių	*„Džiugina tai, kad žmonės čia linksmi, nieks neliūdina.“*
		„Džiugina tai, kad visi būna dažnai geros nuotaikos, o liūdina tai, kad kai kurie žmonės tave apkalbinėja už akių.“
	Poreikis tarpusavio pasitikėjimui	*„su nuoširdžiais [norėtų būti].“*
		„...liūdina tai, kad kai kurie žmonės tave apkalbinėja už akių.“
		„...norisi isikalbeti.“
	Apmąstymų tema - gyvenimas	*„Galvoju apie gyvenima.“* *„Galvoju apie gyvenima...“*
Sociokultūrinė aplinka	Įvairi veikla	*„Sportuoju, sportu užsiimu.“*
		„Veikiam viską.“
		„Norėčiau veikla užsiimti daile ir muzika.“
	Neaiškūs veiklos interesai	*„Nežinau kuom norėčiau užsiimti“*
	Palankios sąlygos kūrybai	*„...skatina kurti...“*
		„...skatina [kurti]...“
		„Ta aplinka gal ir skatino bet aš nekuriau.“
	Palankios sąlygos bendravimui	*„...skatina [bendrauti]...“*
		„...skatina [bendrauti]...“
	Gyvenamoji aplinka – vaikų globos namai	*„Gyvenu globos namuose.“*
		„Gyvenu globos namuose.“
		„Mano pirmuju globos namu kambaris, kuriame gyvenau nuo penkiu metu.“
		„Vaiku globos namuose.“

Fizinė aplinka		*„Ira didelis kambarys...“*
	Estetinės aplinkos savybės	*„...jame daug ivairiu spalvu.“*
		„To kambario sienos mėlynos buvo...“
	Daiktai gyvenamojoje erdvėje	*„...dvi lovos, du stalai, dvi kėdės ir spinta.“*

<u>Kontrolinės grupės tyrimo duomenų analizė ir interpretacija:</u>

Socialinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *bendraamžiai; draugai; šeima; neįvardinti „kiti“.*

Labiausiai šioje grupėje buvo aktuali socialinių santykių tema. Galima manyti, jog šiam jaunimui svarbūs geri santykiai su bendraamžiais, jaunų žmonių kaimynystė. Daugelis informantų paminėjo gyvenantys su draugais, kitais žmonėmis. Vienas iš jų parašė gyvenantis/norintis gyventi su broliu. Kiti informantai šeimos neminėjo. Galima manyti, jog informantai nenoriai galvoja apie šeimos ryšius, yra jų trūkumas. Socialinio darbuotojo misija – stiprinti šiuos ryšius, kritiškai vertinti asmeninę situaciją, padėti sėkmingai kurti naujus santykius. Draugai – aktualus poreikis jaunuolio raidos tarpsnyje, todėl jų dažnas minėjimas yra natūralus tokiame amžiuje. Socialinis darbuotojas turėtų kreipti dėmesį į kokybišką bendravimą su draugais, pastebėti rizikingas veiklas, padėti spręsti kasdienes bendravimo problemas.

Psichologinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *silpnas aplinkos reikšmingumas, prisirišimas prie jos; teigiamos emocijos, šilti jausmai; savijauta priklauso nuo kitų žmonių; poreikis tarpusavio pasitikėjimui; apmąstymų tema – gyvenimas.*

Informantai ypač mažai išskyrė, kuo jiems reikšminga pasirinkta aplinka. Pasikartoja neigiami pasisakymai, kurie rodo aprašymui pasirinktos aplinkos neišskirtinumą arba atsainų požiūrį į ją, į pateiktus klausimus: *„kuom skiriasi tai nežinau“; „Man svarbi ar įsimintina nėra“; „Net nežinau ka ir pasakit“.* Galima manyti, jog prie aplinkos jie mažai prisirišę, net jei ir gyveno joje visą gyvenimą, o jei atvyko nelabai seniai, jiems ši aplinka svetima, nekelianti minčių, arba yra nenoras kalbėti apie aplinkos ypatumus. Vienas iš informantų paminėjo jog aplinka patinka.

Informantai dažnai išreiškė ir gerus jausmus: ramybę, galvojimą apie gerus dalykus, gerą, puikią savijautą, linksmumą, liūdesio ir džiaugsmo kaitą, norą išsikalbėti. Kitų žmonių nuotaika

nurodoma kaip džiaugsmo šaltinis. Pastebėtinas galimas nenoras išskirti tam tikrų dalykų – jie neidentifikuojami: *„Nei džiugina nei liūdina“, „Nieko“; „Ji gera ir tiek“; „Ta aplinka gal ir skatino, bet aš nekuriau“,* arba egzistuoja jausmų ambivalentiškumas: *„Būna kad liūdesis apima, būna džiaugsmas apima“*. Įdomu tai, jog, nepaisant daug negatyvių pasisakymų ir uždarumo, įvardijama ir daug teigiamų jausmų, geros savijautos patvirtinimo: *„Liudna niekada nebuna. Linksma buna“; „Jaučiuosi gerai“*; *„Jaučiuosi puikiai – jausmai geri“*; *„Apie gerus dalykus galvoju“*; *„Meile šiluma norisi isikalbeti“*. Prieštaringas santykis gana būdingas paauglystėje, tačiau kartu jis gali rodyti nenorą kalbėti, mažą suinteresuotumą, ir net pozityvūs teiginiai, kurie yra lakoniški, gali rodyti uždarumą ir gynybiškumą. Esant tam tikram socialiniam kontekstui, bendra situacija gali rodyti socializacijos problemas – bendravimo sunkumus, per didelį svetimų žmonių, tiriančių juos, dėmesį (iš tiesų buvo ne kartą įvardinta per dažnų socialinių ir kitų tyrimų gausa socialinės globos namuose tiriant vaikus, kas juos labai išvargina, ir į tyrimą jaunuoliai jau žiūri atsainiai, nenori nei rašyti, nei kalbėti). Psichologiniu aspektu – skurdžios emocijos, gynybiškumas.

Socialiniuose santykiuose įžvelgiami neigiami aspektai – nenuoširdumas, apkalbos, todėl socialiniame darbe vertėtų atsižvelgti į santykių būklę bendruomenėje, padėti spręsti konfliktus. Egzistencinės temos, minimos informantų, – galvojimas apie gyvenimą. Sunku vertinti tokį pasisakymą, kadangi tai gali reikšti ir uždarumą, ir bendraapimantį, platų požiūrį. Kadangi informantų atsakymų visumoje dominuoja uždarumas, didesnė tikimybė, jog informantai mažai panoro atskleisti savo mintis, interesus.

Sociokultūrinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *įvairi veikla; neaiškūs veiklos interesai; palankios sąlygos kūrybai; palankios sąlygos bendravimui.*

Socialinė problematika atsiskleidžia menkai, daugiausia iš edukacinės pusės – mažas raštingumas, neturėjimas ką pasakyti. taip pat atkreiptinas dėmesys į socializuojančių elementų galimą trūkumą – užsiėmimų įvairovės nebuvimą, domėjimosi kuo nors stoką. Į kitus klausimus, susijusius su veikla, lūkesčiais, beveik neatsakoma, arba atsakoma trumpai, paviršutiniškai. Užimtumo įvairovė išryškėjo nedidelė – sportas, noras užsiimti sportu, daile, muzika. Socialinio darbuotojo prasmingas įnašas būtų organizuoti daugiau sociokultūrinių veiklų, įtraukti vaikus, pasiūlyti veiklos įvairovę. Papildomai reikėtų pasigilinti į jaunimo pomėgius, kurių šioje apklausoje informantai beveik neatskleidė.

Fizinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *gyvenamoji aplinka – vaikų globos namai; estetinės aplinkos savybės; daiktai gyvenamojoje erdvėje.*

Kadangi daugumoje atvejų aprašyti būtent globos namai, visi įvardinti aspektai gali atspindėti socializacines tos aplinkos problemas. Jei tai vienintelė aplinka, kurioje gyveno informantas, ji gali būti per mažai dominanti, skurdi (lyg ir viskas gerai, tačiau jaunuolis apleistas, nuobodžiaujantis, neišsikalbantis, nemokantis išreikšti minčių ir jausmų, neformuluojantis lūkesčių, poreikių). Taip pat pasirinkimas kalbėti tik apie globos namus gali rodyti nenorą pagalvoti apie kažką daugiau – prisiminti kitų aplinkų, praeities.

Informantai estetinę aplinką apibūdino gana kukliai, tik keli paminėjo spalvas, vienas iš jų spalvą įvardijo. Šis informantas plačiau aptarė ir kitas detales – daiktus, kiek laiko gyvena aprašomoje aplinkoje. Įvardinti daiktai aiškiai rodo, jog jaunuolis gyvena kambaryje ne vienas. Kadangi kiti informantai neapibūdino fizinės aplinkos, sunku spręsti apie poreikius ir būklę.

Apibendrinant galima teigti, jog informantai nebuvo linkę atsiskleisti, kaip yra matoma iš trumpų ar nepilnų sakinių, neatsakytų klausimų. Viena vertus, tokią grupę galima būtų vertinti kaip įvairių, neatskleistų problemų turinčią, apleistą ir mažai pozityvios aplinkos supamą socialinio darbo klientų grupę. Kita vertus, galėjo įvykti ne itin sėkminga komunikacija apklausos metu, mažas įsitraukimas, išorinių faktorių poveikis (per didelis dėmesys institucijos globotiniams, nenoras bendrauti su svetimais žmonėmis, nenoras pildyti apklausos dėl nuolatinio anketų pildymo iš anksčiau). Pastebimas mažas prieraišumas prie aplinkos, ar nenoras apie ją kalbėti, daugiau koncentruojamas dėmesys socialiniams santykimas. Taip pat pastebimas šeimos ryšių mažas aktualumas, pomėgių, interesų trūkumas, mažai išsakytų lūkesčių ateities perspektyvoms. Papildomi klausimai neatsakyti arba pažymėti trumpi neigiami, nieko neatskleidžiantys pasisakymai.

4 lentelė. Struktūruoti „Gražios aplinkos“ grupės tyrimo duomenys.

„Gražios aplinkos“ grupė		
Kategorija	***Subkategorija***	***Iliustruojantys teiginiai***
Socialinė aplinka	Draugai	*„Norėčiau ten būti su geriausiais draugais!“*
		„Tokioje aplinkoje tenka pabūvoti su draugais, draugėmis...“

		„Su draugėmis, <...> Su draugėmis ir kitais draugais [norėtų būti].“
		„...apie draugus...“
		„Ten būnu pastaruoju metu retokai, nes dažnai išeinu su draugais.“
		„Ir tai vieta yra į kurią [galima] priskviesti draugų...“
		„...būnu su draugais...“
	Šeima	*„...giminaičiais...“*
		„Apie šeimą savo...“
	Pažįstami ir kiti asmenys	*„...pažystamais bei su kitais žmonėmis.“*
		„Ir tai vieta yra į kurią [galima] priskviesti <...> pažystamų, bei įvairiausių žmonių...“
	Globos namuose esantys asmenys	*„Su kambarioke, kuri šiek tiek keistoka.“*
		„Mes ten buvome su globos namais. <...> vėl norėčiau būti su globos namais.”
	Mokytojai	*„...[apie] mokyklą bei mokytojus...“*
		„...[su] mokytojais...“
Psichologinė aplinka	Privatumo, saugumo poreikis	*„Įprastai kambary būnu viena, tačiau man tai nekliudo.“*
		„...gerai kad viena niekas netrugdo.“
		„Tame kambaryje jaučiuosi <...> jaukiai ir saugiai.“
		„Ši patalpa skiriasi nuo kitų tuo, kad ten jaučiuosi saugiai ir gerai.“
	Asmeniškumo, individualumo poreikis	*„...ji skiriasi tuo, kad viskas yra tik mano knygos, rūbai, spalvos...“*
		„Visada gera grįžti į kambarį, kur viskas mano. Tai mano erdvė.“
		„Tai man pati mieliausia ir artimiausia aplinka.“
	Laimės, džiaugsmo, pasitenkinimo jausmai	*„Ši aplinka mane skatina <...> džiaugtis, būti laimingam.“; „Jaučiuosi laimingas, geros nuotaikos...“; „Jokios, užtenka tiek kiek galima joje užsiimti.“; „Aplinka, aš džiaugiuosi ir ji mane džiugina.“*
		„Kartais liūdesys, o kartais didelis džiaugsmas.“
		„Džiugina viskas liudina nieks.“
		„Blogai nėra nieko.“
		„Tame kambaryje jaučiuosi labai gerai, maloniai...“

		„Tai vieta, kur galiu ilsėtis, apgalvoti savo sprendimus, spresti problemas, džiaugtis gyvenimu.“
		„Esu labai laiminga, kad turiu šią patalpą.“
		„...ten buvo jauku gražu, šilta, miela.“
	Aktualu galvoti apie problemas, jų sprendimą	*„Galvoju apie viską, apie problemas...“; „Tai vieta, kur galiu <...> apgalvoti savo sprendimus, spresti problemas...“*
	Orientacija į ateitį	*„jis šviesus pripildytas daug svajoniu/norų/vilčiu“; „...mano svajonės“; „Aplinka gali būti šilta jei ją prišildytume savo gražiu svajoniu, gerais darbais, ir meile vienas kitam, tai tikrai sušildytume aplinka kuri nėra labai išilusi.“; „...ten pina <...> svajonių.“*
		„...daug svajoju...“
		„Ir kaip švęsiu šventes.“
	Orientacija į praeitį	*„Ten pilna prisiminimu...“; „Liūdina skaudus prisiminimai, išverktos ašaros, liūdnos istorijos, mamos bei tėvo barniai kuriuos prisimenu.“*
		„...kas buvo prieš pora metų, <...> kaip praleidau dieną.“
		„...yra daug prisiminimų...“
Sociokultūrinė aplinka	Mokymasis, savišvieta	*„Skaitau knygas, žurnalus, mokausi...“*
		„Darau namų darbus...“
	Fizinė veikla	*„Sportuoti, <...> šokti...“*
	Meninė veikla	*„...piešti...“*
	Kompiuteris, internetas, televizija	*„...sėdžiu prie interneto.“; „...žiūrėti televizoriu.“*
		„Be abejo yra kompiuteris <...> bei televizorius.“; „...žiūriu įvairiausias tv laidas, naršau įvairiausiose svetainėse sėdėdamas prie kompiuterio...“
	Žaidimai	*„...žaidžiu žaidimus ir gyvenu ten.“*
		„Be abejo yra <...> stalo žaidimai...“; „...žaidžiame stalo žaidimus.“
	Pramogos, neįpareigojantis	*„Ši aplinka yra faina, malonu bendrauti joje, bei praleisti laiką maloniai bei linksmai.“*

	laisvalaikis, malonumai	*„...ten labai gražu linksma ir visada būna ką veikti.“; „Labai malonu ir linksma būna.“; „Ten linksminamės ir ten maudomės darom viskas kas linksma.“*
	Aplinkos sąlygos palankios kūrybai	*„Mane skatina [kurti], vien tik dėl to, kad ten jauku ir ramu (bet ne visada).“*
	Aplinkos sąlygos nepalankios kūrybai	*„Ši aplinka neskatina kurti.“*
	Palankios sąlygos bendravimui	*„Toje aplinkoje buvo labai gera bendrauti, juokauti.“*
		„Ir tai vieta yra į kurią [galima] priskviesti draugų, pažystamų, bei įvairiausių žmonių, nes joje yra faina, jauku, bei malonu bendrauti tokioje erdvėje , ji nei didelė, nei maža, tiesiog tinkanti bendrauti.“
		„Ši aplinka mane skatina bendrauti...“; „Jaučiuosi <...> norintis bendrauti.“; „Bendrauju...“; „...malonu bendrauti joje...“
		„Ten bendrauti būtina nes reik paklausti konors ir privalai bendrauti...“
		„Taip [skatina bendrauti], nes ji jauki ir erdvės daug gali daryti ką nori.“
Fizinė aplinka	Įvairi gyvenamoji aplinka	*„Globos namai, pirmas kambarys iš galo...“*
		„Įsimintyniausia mano erdvė tai yra svetainė“
		„Man labai įsiminė Egipto viešbutis...“
		„Kambarys...“; „Šitame kambarį praleidau 3 metus o iš jo vaizda mačiau gatvė ir žinojau kas dedasi lauke.“
		„Teigiamus įspudžius man sukelia mano kambarys.“
	Estetinės aplinkos savybės	*„Kambarys turi švelniai žalios spalvos sienas, stalą prie lango, komodą, kurioje gražiai išdėlioti mano papuošalai bei sienos išpuoštos mano pačios užkabintais piešiniais. Užuolaidos taip pat žalios ir puikiai dera prie sienų. Durys medinės, tačiau man jos nelabai patinka.“*
		„Kambarys kuris buvo gana šviesios spalvos, buvo nevisai ruzavos spalvos...“
		„...nes ten labai gražu...“
		„Ji yra labai jauki, šviesios spalvos, pro langą pasižiūrėjus galima pamatyti įvairių, gražių

		vaizdų.“
		„Spalvos tokios karamelinės, gražios spintos”
	Daiktai gyvenamojoje erdvėje	*„kambaryje buvo dvi lovos, jos paprastos, dar stovėjo viena spinta rudos spalvos ir du dideli langai“*
		„Joje yra įvairiausių daiktų, baldų ir kt. Be abejo yra kompiuteris, stalo žaidimai bei televizorius.“
		„...patogios lovos, švelnus stalas, bei patogios kėdės...“; „...minkštos lovos.“
	Tvarkos poreikis	*„Mane džiugina švarus kambarys, viskas guli savo vietoje...“*
		„Ten sutvarkyta viskas labai gražiai visur žmonės tvarkosi ir labai visur tvarkynga.“

<u>Gražios aplinkos grupės tyrimo duomenų analizė ir interpretacija</u>

Socialinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *draugai; šeima; pažįstami ir kiti asmenys; globos namuose esantys asmenys; mokytojai.*

Socialiniai ryšiai tiriamoje grupėje atsiskleidė dažniau minimais draugais: *„Norėčiau ten būti su geriausiais draugais!“; „Su draugėmis ir kitais draugais“; „su draugais, draugėmis“; dažnai išeinu su draugais“.* Kiti minimi artimi žmonės apima platų ratą – nuo artimiausių šeimos narių, iki giminių, pažįstamų, mokytojų. Diferencijuojamos sąvokos *draugas* ir *kambariokas,* todėl galima manyti, jog kai kurie informantai geba kritiškai vertinti socialinius ryšius savo aplinkoje. Tačiau kai kurie jų mini neatsirinkdami svarbesnių, o tiesiog džiūgauja visų apsilankiusiųjų dėmesiu, todėl šios grupės informantams yra perpektyva per didelei socializacijai, kuomet galimos tokios jos paskemės: komformizmas, sumažėjęs kritiškumas (Vengeris, 2008, I d.). Tokia socializacijos grėsmė nepalanki ne tik socialinio darbo grupėms, tačiau ir apskritai jauniems žmonėms. Galimas žalingų įpročių atsiradimas, netvarkingo gyvenimo būdo vedimas, komplikuotas socialinis gyvenimas ir pan. Todėl socialinio darbuotojo pastabumas ir pagalba bendraujant bei prioritetizuojant kontaktus su žmonėmis, įprasminant kasdienį bendravimą, gali padėti išvengti didelių problemų visuomeniniame kontekste bei tų asmenų gyvenime.

Psichologinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *privatumo, saugumo poreikis; asmeniškumo, individualumo poreikis; laimės, džiaugsmo, pasitenkinimo jausmai; aktualu galvoti apie problemas, jų sprendimą; orientacija į ateitį; orientacija į praeitį.*

Ne kartą informantai palietė privatumo, saugumo jausmo temą aplinkos kontekste: „*ten jaučiuosi saugiai ir gerai"; „Ši patalpa skiriasi nuo kitų tuo, kad ten jaučiuosi saugiai ir gerai"; „Įprastai kambary būnu viena, tačiau man tai nekliudo"; „jaučiuosi labai gerai, jaukiai ir saugiai"*. Šalia saugumo temos dažnai pasirodydavo ir žodžiai *„jauku", „gera"*. Galima manyti, jog tai vienas su kitu susiję jausmai. Galbūt, jei toje aplinkoje žmogus jaučiasi saugiai, jam yra tuo pačiu ir jauku, ir gera. Saugi aplinka labai svarbi iš įvairių grėsmių apsupties atėjusiems asmenims į globos įstaigą. Čia jie turi galimybę patenkinti šiuos pagrindinius poreikius, ir užsiimti kita prasminga veikla, mokytis, ilsėtis, džiaugtis. Kaip teigia vienas informantų, kūryba vyksta, kai tai leidžia aplinkybės: *„Mane skatina* (kurti – aut.) *vien tik dėl to, kad ten jauku ir ramu (bet ne visada)"*.

Kitas svarbus su saugumu, ramybe iš dalies susijęs minėtas aspektas – asmeninė erdvė, asmeniniai daiktai: *„Visada gera grįžti į kambarį, kur viskas mano. Tai mano erdvė"; „ji skiriasi tuo, kad viskas yra tik mano knygos, rūbai, spalvos"; „gerai kad viena niekas netrugdo"*. Pastebėtina, jog tarp asmeniškai priklausančių objektų paminėtos ir spalvos. Tai ir asmenybės, individualumo poreikio atspindys, savo aplinkos pritaikymo pagal savo poreikius, suvokimą bei charakterį atspindys. Šie minėti požymiai gali atspindėti savikūrą ar aplinkos kūrimą pagal save ir kitais, ne tik estetiniais ar praktiniais aspektais. Įdomus požiūris į aplinkos būklę: *„Aplinka gali būti šilta jei ją pripildytume savo gražiu svajoniu, gerais darbais, ir meile vienas kitam, tai tikrai sušildytume aplinka kuri nėra labai išilusi"*. Taigi galima manyti, jog informantas išryškino ir jaunimui svarbų socialinį aplinkos turinį**.** Aplinka apibūdinama kaip „neįšilusi", arba neutrali, kol joje neįvyksta prasmingos veiklos aktai, neužsimezga socialiniai ryšiai, geri santykiai, negalvojama apie pozityvias ateities perspektyvas.

Su teigiamais pojūčiais ir laimės jausmais informantai savo aplinkas siejo gana dažnai: *„Jaučiuosi laimingas"; „Teigiamus įspudzius man sukelia mano kambarys";" „Esu labai laiminga, kad turiu šią patalpą"; „džiaugtis gyvenimu";* ir panašiai. Išplėtoti pasisakymai leidžia manyti, jog tai nuoširdus džiaugsmas, laimės suvokimas ir raiška. Socialinio darbo kontekste tai – siekiamybė, o ypač jaunų, nuskriaustų žmonių situacijoje.

Dalyviai kalbėjo ne tik apie praeitį (*„yra daug prisiminimų“; „kas buvo prieš porą metų“; „Ten pilna prisiminimu“; „skaudus prisiminimai“),* bet ir apie ateities temas: *„jis šviesus pripildytas daug svajoniu/norų/vilčiu“; „daug svajoju“; „... kaip sutiksiu šventes“.* Socialines globos įstaigas, kuriose atsiduria vaikai, pastaruoju metu dažnai pasiekia į ateitį nukreipti įvairūs projektai: karjeros planavimo, švietimo, meniniai. Kad nukreiptumas į ateitį būtų prasmingas, svarbu išnaudoti šį potencialą ir socialiniame darbe ateities klausimais rūpintis paliečiant įvairius aspektus. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į jų skaudžią patirtį (*„Liūdina skaudus prisiminimai, išverktos ašaros, liūdnos istorijos, mamos bei tėvo barniai kuriuos prisimenu“)*, padėti kurti gražesnio, pilnavertiško gyvenimo viziją ir motyvuoti jos siekti.

Sociokultūrinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *mokymasis, savišvieta; fizinė veikla; meninė veikla; kompiuteris, internetas, televizija; žaidimai; pramogos, neįpareigojantis laisvalaikis, malonumai; Aplinkos sąlygos palankios kūrybai; aplinkos sąlygos nepalankios kūrybai; palankios sąlygos bendravimui;*

Laisvalaikio ir užimtumo įvairovė tiriamoje grupėje apėmė tokias svarbias informantams veiklas: knygų, žurnalų skaitymą, mokymąsi, sportą, piešimą, šokius. Taip pat išskyrė pramogas (maudymasis, linksmos veiklos, televizijos žiūrėjimas, bendravimas su draugais) ir poilsį, susimąstymą apie problemas, jų sprendimą. Socialinio darbo pagrindas socialinės globos įstaigose – padėti patenkinti įvairius poreikius, kad globojamų asmenų gyvenimas kuo mažiau skirtųsi nuo kitų bendraamžių pilnavertiško gyvenimo. Svarbu suteikti priemones ir galimybes, kad netrūktų bent jau pagrindinių dalykų. Jauni žmonės ypač išnaudoja aplinką, nes yra kūrybiški, smalsūs. Į socialines institucijas patekusiam jaunimui labai reikalingas suaugusiųjų bendravimas su jais, atstojantis šeimą, todėl ne visada pavykstant tą dėmesį suteikti, įvairialypė aplinka tampa antru šaltiniu, socializacijos agentu. Jaunimas išmoksta derinti malonumus su pareigomis, pramogas su poilsiu, į savo veiklas įtraukti bendraamžius, patirti daug teigiamų emocijų užsiimant patinkančia veikla tiek pavieniui, tiek kartu su kitais.

Apklausos dalyviai kelis kartus minėjo ir kompiuterius bei internetą savo aplinkoje, kai kurie pabrėžė neabejotiną jų svarbą: *„Be abejo yra kompiuteris“; „naršau įvairiausiose svetainėse sėdėdamas prie kompiuterio“; „sėdžiu prie interneto“.* Pastebėtina, jog tai normali šiuolaikiško jaunimo veikla. Tačiau reikia nepamiršti, jog šis užsiėmimas gana aktyviai saveikauja su identiteto formavimusi, savo įvaizdžio kūrimu, bendravimu. Virtuali aplinka pareikalauja turėti, kurti virtualųjį „aš“. Čia gali atsiskleisti tiek asmens stiprybės bei galimybės,

tiek silpnybės, o kartais ir grėsmės, todėl socialiniame darbe svarbu pastebėti ydingą praktiką, pasiūlyti prasmingas, savirealizacijos link nukreiptas veiklas šalia poilsio, malonumo ir pramogų.

Prie teigiamų savybių informantai gana dažnai priskyrė ir aplinkos tinkamumą bendrauti: *„joje yra faina, jauku, bei malonu bendrauti“;“ „Ši aplinka yra faina, malonu bendrauti joje, bei praleisti laiką maloniai bei linksmai“; „Ir tai vieta yra į kurią prisikviesti draugų, pažystamų, bei įvairiausių žmonių, nes joje yra faina, jauku, bei malonu bendrauti tokioje erdvėje, ji nei didelė, nei maža, tiesiog tinkanti bendrauti“.* Minėti pasisakymai atsiskleidė kito pobūdžio klausimuose, o tiesiogiai apie bendravimą formuluotuose klausimuose atsispindėjo panašūs atsakymai: *„Toje aplinkoje buvo labai gera bendrauti, juokauti“; „Ši aplinka mane skatina bendrauti, džiaugtis, būti laimingam“.* Galima manyti, jog informantams bendravimas jų aplinkoje yra kasdienybė ir taip pat gana svarbus aspektas, nes minimas dažnai ir siejamas su teigiamais jausmais bei įspūdžiais. Socialinio darbuotojo iniciatyva galėtų būti pasiūlant prasmingas veiklas, kuriose bendravimas būtų pagrindinis akcentas, o šalia būtų galima siekti kitų tikslų – kultūros perdavimo, atstumtų asmenų įtraukimo, bendravimo su visuomene, kitų aplinkų žmonėmis.

Fizinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *įvairi gyvenamoji aplinka; estetinės aplinkos savybės; daiktai gyvenamojoje erdvėje; tvarkos poreikis.*

Informantai aplinkas pasirinko gana kūrybiškai ir netikėtai: *„Egipto viešbutis“*; *„Svetainė“*. Kūrybiškas pasirinkimas pasižymi tuo, jog reikėjo netradicinio aplinkos priskyrimo gyvenamajai vietai, kaip nurodyta klausime, bei įvertinti kaip tinkamą pasirinkimą tolimesniam aprašymui. Įdomu tai, kad netradicinis pasirinkimas nesutrukdė atsakyti į pateiktus klausimus. Galima teigti, jog informantai ne tik kūrybiški, bet ir pajėgūs susidoroti su neįprastomis užduotimis, mąsto kartu ir kritiškai, geba reflektuoti patirtis, išskirti svarbius dalykus.

Ši tiriamųjų grupė savo pasisakymuose nemažai dėmesio skyrė estetinės aplinkos apibūdinimui – „*pro langą pasižiūrėjus galima pamatyti įvairių, gražių vaizdų“.* Apibūdindami aplinkas vizualiai, informantai įvardijo spalvas ir net jų dermes: *„Spalvos tokios karamelinės“; „Kambarys turi švelniai žalios spalvos sienas, <...>. Užuolaidos taip pat žalios ir puikiai dera prie sienų“.* Taip pat apibūdino patalpų šviesumą, erdvumą - *„...šviesios spalvos“; „buvo šviesios spalvos...“.* Viename atvejyje paminėtas ir asmeninės kūrybos įprasminimas aplinkoje: *sienos išpuoštos mano pačios užkabintais piešiniais.* Pastebėtinas įsigilinimas, jautrumas vaizdams, smulkmenoms. Išskirtos ir ne tokios patrauklios detalės: „*Durys medinės, tačiau man*

jos nelabai patinka“. Galima manyti, jog aplinkos vertinimas yra ir kritiškas, pastebint ne tik patinkančias, bet ir prie visumos derančias ar nederančias detales. Prie to paties galima pastebėti minimas praktiškumo, patogumo savybes, galimai rodančias logišką, praktišką požiūrį ir mąstymą: „*kambaryje buvo dvi lovos, jos paprastos“; „patogios lovos, švelnus stalas, bei patogios kėdės“; „Joje yra įvairiausių daiktų, baldų ir kt“*.

Vienas iš svarbių socialinio darbo aspektų, paminėtų atsakymuose – tvarka. Pastebėtina, jog aplinka gali būti graži dėl įvairių ją sudarančių elementų būklės: formų, spalvų darnos, šviesumo, o taip pat ir paprasčiausios tvarkos: *„ten sutvarkyta viskas labai gražiai“; „Mane džiugina švarus kambarys, viskas guli savo vietoje“*. Bendra prasme tvarkingumą kaip įgūdį formuoti yra svarbu, nes tai atsiliepia ne tik buityje, bet ir kituose asmeninio gyvenimo reikaluose. Gana teigiamas bruožas, kad informantas tvarkingumą mato ir įvardija kaip teigiamybę. Kartais tvarkingumas jaunimui gali kelti nuobodulį, o maištaujančiai asmenybei – kylantį pasipriešinimą tvarkingumui kaip socialinei normai. Socialinės globos namų vaikai ateina iš įvairių šeimų, kuriose „netvarka“ yra tapusi norma, tiek fizine tiek socialine prasme, todėl ši tema yra aktuali ir prasminga socialiniame darbe su vaikų namų globotiniais. Taip pat galima įvertinti, jog organizuota kelionė į egzotišką kraštą paliko naudingų įspūdžių, idealizuotos aplinkos vaizdą, kuris jaunimui atrodo kaip siektinas pavyzdys, ir parodomas noras, jog ir kiti gautų šią patirtį, pamatytų estetišką aplinką.

Apibendrinant galima teigti, jog informantai apie savo aplinkas rašė nuoširdžiai, prisiminė daug detalių, į klausimus atsakinėjo išplėtotai. Atsiskleidė tiek kūrybinis, tiek kritinis mąstymas; galima pastebėti jautresnius estetikai, kūrybai jaunuolius. Informantų užimtumą sudaro tiek pramogos, poilsis, tiek įvairi veikla, mokymasis; aktuali informacinių technologijų įtaka. Socialiniame darbe su vaikų globos namų auklėtiniais ypač aktuali bendravimo tema. Socializacijos didelė įtaka gali turėti ir neigiamų pasekmių ateityje, todėl svarbu tinkamai formuoti bendravimo ypatumus, pastebėti neigiamą raišką. Taip pat svarbu padėti palaikyti artimus, šeimos ryšius, padėti susitvarkyti su skaudžia praeitimi, puoselėti teigiamus jos aspektus bei formuoti pozityvios ateities viziją, motyvaciją. Vertinant šią informantų grupę, atsiskleidžia jų stiprybės bei galimybės, kurios yra pagrindas pozityviai jaunų asmenų raidai. Išskirtini tvarkos poreikiai, todėl formuotini estetikos, švaros, tvarkingumo palaikymo įgūdžiai.

5 lentelė. Struktūruoti „Apleistos grupės“ tyrimo duomenys.

„Apleistos aplinkos“ grupė:		
Kategorija	***Subkategorija***	***Iliustruojantys teiginiai***
Socialinė aplinka	Draugai	*„Ši vieta man svarbi todėl kad buvo draugu kompani buvo linksma gyvent su jais.“; „...norėčiau but labiau su savo vaikų namų draugai...“; „Kuriame buvo praleisti ypač geri metai su savo draugais.“*
		„Man teko toje aplinkoje buti <...> dažniausia su draugais...“; „...labiau norėčiau but su savo draugais.“
		„Su draugais...“
	Šeima	*„Man teko toje aplinkoje buti su broliais...“*
		„Su <...> sesem, broleis.“; „Labiausiai toje aplinkoje norėčiau būti su savo broleis ir sesėm.“
		„Su <...> sesemis, broliais, mama, tėčiu...“
	Pažįstami ir kiti asmenys	*„...mąstau apie artimus žmones...“*
	Globos namuose esantys asmenys	*„Su grupės vaikais, <...>, auklėtojomis.“*
Psichologinė aplinka	Prisirišimas prie artimų žmonių	*„Norėčiau būti su tais kuriais buvau ankščiau.“*
		„...apie labai gerus jausmus žmonėm kurios labai myliu juos.“
		„Kuriame buvo praleisti ypač geri metai su savo draugais.“; „...ten jaučiaus labai gerai įpač kai visi buvom kartu. Šiuo metu apima nostalgija nes viska pasikeitė.“; „Šios aplinkos jau neliko, visi išsiskirė kas kur, norėčiau but labiau su savo vaikų namų draugai nes mes labiau pažįstam gyvenimo sunkumus nei daugelis kitų.“; „Džiugina žmoniu koleti va [kolektyvas]...“
	Prisirišimas prie aplinkos	*„Dabar jau senai ten buvau, tačiau gal kada ten nuvyksiu.“*
		„Ši aplinka yra mano antrieji namai.“; „Norėčiau vėl ten sugrįžti ir pažaisti.“; „Šį vieta man svarbi tuo, kad tenai prie veidrodžio aš pirmą kartą ištariau R, nes sakydavau L. Tuo aš labai apsidžiaugiau.“

		„Ši vieta man svarbi ir įsimintina nes ten prabėgo mano vaikystė.“
		„Norėčiau dar pasakyti kad šia aplinka man paliko daug gero ispudi nuo mažų mano metų ir niekada juos nepamiršiu.“; „Toje aplinkoje džiugina nes aš toje aplinkoje nuo mažų metų ten geri mano laikai buvo nes visa mano vaikystė ten praleidau.“
		„Šioj aplinkoi jaučiaus kai tikrose savo namuose.“
	Žaidimai kaip vaikiškumo raiška	*„...ten supynės, namelis, žaidžiantys vaikai, norisi eiti kartu pabėgioti kartu su vaikais.“; „...norisi su visais žaisti...“; „Aš žaidžiu...“; „Mane džiugina saule aplink begiojantis vaikai. Liudina kad kartais matau kai visi žaidžia o kažkuris vaikas sedi prie kompiuterio televizoriaus.“*
		„Toje aplinkoje mes dažniausia žaidėm ji labiau tam yra skirta...“; „Apie naujus žaidimus...“; „Žaidžiame. Taip nes ten gymė daug žaidimu kuriuos žaidžiame dabar. Norėčiau vėl ten sugrįžti ir pažaisti.“; „Liūdina, kad kartais mes negalėjome ten žaisti.“
	Empatija, jautrumas kitiems	*„Mane apima džiaugsmas laimė rūpestis mažesneis pvz. jei kažkas nukrenta nuo dviračio puolu padėti.“; „Liudina kad kartais matau kai visi žaidžia o kažkuris vaikas sedi prie kompiuterio televizoriaus.“*
		„Džiugina, kad tenai visi yra su gera nuotaika gerai nusiteikia, nes žino, kad ten kiekvienas jaučiasi gerai.“
	Įvairialypė nuotaika, jausmai, mintys apie gyvenimą	*„Toje aplinkoje mano nuotaikos keičiasi, nuotaika priklauso nuo aplinkos, žmonių elgesio.“; „Šioje aplinkoje jaučiuos suvaržytas, mąstau <...> ką norėčiau keisti ir kokius tiklsus reiktų pasiekti.“*
		„Ten yra gera ir visada šilta.“
		„Dažniausia galvoju apie gyvenima.“; „O toje aplinkoje niekas mane neliūdina.“
		„Džiugina žmoniu koleti va [kolektyvas], jog aplika didelė, aplinka kurioj netru jaukumo.“; „Galvojam apie savo pamatitus gyvenimo ispudžius pobudžius...“

Sociokultūrinė aplinka	Fizinė veikla	*„Šioj aplinko labiausiai užsiemem sportu, kuriame buvo nuo vieno kito motivotis, mastit blaiviau, šitoj aplinkoj kur (?) su jais norėčiau sportuot.“*
	Meninė veikla	*„Aplinka skatina piešti, kažką gaminti...“*
		„...kartais net tenka ir pakurti jai yra laiko.“
	Pramogos, neįpareigojantis laisvalaikis, malonumai	*„Aš žaidžiu, vaikštau, kuriu dainas, tvarkau gelyna ir tt.“; „Toje aplinkoje man norisi dainuoti, šokti.“*
		„Žaidžiame.“; „Norėčiau vėl ten sugrįžti ir pažaisti.“
		„Dažniausia kalbame juokiames geriam arbata...“
		„Galvoju apie tai kas vyksta šiuo momentu, negalvoju kokia bus rytoj sunki diena.“
		„Apie naujus žaidimus [galvoju] apie tos dienos įspūdžiais.“
	Aplinkos sąlygos palankios kūrybai	*„Aplinka skatina piešti, kažką gaminti...“*
		„Taip nes ten gymė daug žaidimu kuriuos žaidžiame dabar.“
		„Taip aplinka skatina kurti.“
	Palankios sąlygos bendravimui	*„...daug kas jame lanke ir kartais net pasilikinejo per nakvoti...“; „...turejome daug ka papasakoti vienas kitam gan smagu buvo bendrauti tame kambary...“; „Dažniausia kalbame juokiames geriam arbata <...> Norėčiau joje usimti bendravimo gyvenimo ispudžius ir panašiai.“*
		„Ši aplinka skatina bendrauti norisi su visais žaisti, kalbėti.“
		„...ji yra uždara ten galima pakalbėti, kad nieks negirdėtų.“
	Bendravimui sąlygos nepalankios	*„Bendrauti patinka, bet toje vietoje retai būna žmonių.“*
Fizinė aplinka	Įvairi gyvenamoji aplinka	*„Vaiku namu kambaris didelis...”*
		„Mano kambarys...”
		„Tai kiemas už lango...”

		„Tai yra grupės rūbine. Grupė dar nebuvo atrestauruota.“
		„Namas, kuriame gyvenu...”
	Idealizuota estetinė aplinka	*„...buvo neiprastas nes jame daug kas buvo ir daug kas jame lanke ir kartais net pasilikinejo per nakvoti nes buvo daug erdves jame ir gan gražus. Spalvos buvo kambario ne tokios kaip pas kitus.“*
		„Ši aplinka yra labai graži, jauki ir budinga kiekvienam žmogui.“
		„...ten supynės, namelis, žaidžiantys vaikai, norisi eiti kartu pabėgioti kartu su vaikais. Šis vaizdas vyksta vasara. Aplink žalia, šviečia saulė, kaikurie vaikai laistosi vandeniu, žydi gėlės.“
		„Ji yra jauki šviesiai rožinėmis sienomis...“; „Ji yra rami, į ją patenka daug saulės spinduliu.“
		„Namas, kuriame gyvenu yra gana didelis ir turi senovinių braižų. Langai su langinėmis išbaižytais ornamentais...Vyrauja name geltonos, ir rudos, juodos spalvos. Yra nemažai paveikslų, kuriuose atsispindi žmonių įvairios nuotaikos... Kai kurie baldai išdrožinėti, vaizduojamos geometrinės figūros, gėlės...“; „Šiame name daug erdvės tačiau man kai kurie senoviniai daiktai, detalės neteikia džiaugsmo.“
	Daiktai gyvenamojoje erdvėje	*„...ant grindu barbiu namelis 4 didėlės spintos, kilimas, batu spintelė.“*
		„...penkios lovos televizorius, meno dirbiniai, gėlės, spintos, sporto treniruokliai.“

Socialinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *draugai; šeima; pažįstami ir kiti asmenys; globos namuose esantys asmenys.* Informantai išskyrė dažną socialinį kontaktą su draugais, taip pat ir šeimos nariais. Pastebėtina, kad keli informantai, aplinkoje buvę su draugais, išsakė norą ateityje būti su draugais, o buvę su šeimos nariais – broliais, seserimis, teigė norintys būti su jais. Galima manyti, jog šie jaunuoliai gana prisirišę prie juos supančių asmenų, taip pat vertina ir išskiria šeimos narius ir santykius su jais. Socialinio darbo veikloje tai - stipri atrama socialiniam tinklui stiprinti, teigiamai socializacijai padėti formuotis. Galbūt tai jau teigiamos įtakos institucijoje pasekmė,

gali būti ir individualių atvejų kontekstas. Tačiau bet kokiu atveju toks reiškinys vertintinas kaip stiprybė tiek asmenybei, tiek ateities perspektyvoms visuomenėje. Socialinį palaikymą arba socialinio tinklo reikšmę vaikams, jaunimui prioritetizuoja V. Rimkus (2010).

Psichologinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *prisirišimas prie artimų žmonių; prisirišimas prie aplinkos; žaidimai kaip vaikiškumo raiška; empatija, jautrumas kitiems; įvairialypė nuotaika, jausmai, mintys apie gyvenimą.*

Pastebėtina, jog buvo pakartotinai minimas prisirišimas prie artimų žmonių – pvz., draugų, gyvenusių kartu, nes vienijo panašios patirtys, o prisiminimai kelia ilgesio jausmus: *„norėčiau but labiau su savo vaikų namų draugai nes mes labiau pažįstam gyvenimo sunkumus nei daugelis kitų“; „Ten jaučiaus labai gerai įpač kai visi buvom kartu. Šiuo metu apima nostalgija nes viska pasikeitė“.* Informantai taip pat dažnai išryškino savo aplinkų išskirtinumą minėdami prisirišimą prie jų, nurodydami esančius prisiminimus ir kitus aspektus.: *„Ši vieta man svarbi todėl kad buvo draugu kompani buvo linksma gyvent su jais“; „Ši vieta man svarbi ir įsimintina nes ten prabėgo mano vaikystė“;* Ši informacija taip pat atskleista ir papildomo bei kitų klausimų atsakymuose: „*Šioj aplinkoi jaučiaus kai tikrose savo namuose. „Norėčiau dar pasakyti kad ši aplinka man paliko daug gero ispudi nuo mažų mano metų ir niekada juos nepamiršiu“; „Ši aplinka yra mano antrieji namai“; „Toje aplinkoje džiugina nes aš toje aplinkoje nuo mažų metų ten geri mano laikai buvo nes visa mano vaikystė ten praleidau“.* Pastebėtina, jog prisirišimas matomas minimuose praleistos vaikystės, prisiminimų ir kituose aspektuose. Ryšys su gyvenamąja aplinka prasmingas dėl stipresnio identiteto, stipresnių socialinių ryšių. Išryškėja vertinami aspektai, pvz. pasiekti laimėjimai: *„Ši vieta man svarbi tuo, kad tenai prie veidrodžio aš pirmą kartą ištariau R, nes sakydavau L. Tuo aš labai apsidžiaugiau“.* Asmenims, neturintiems šaknų, tvirtos gyvenamosios vietos, stabilios šeimos, ypač reikalingas palaikymas, reikšmingi santykiai. Taip skatinami pasitikėjimo savimi, atsparumo socialiniams pokyčiams, artimų žmonių vertinimo bruožai. Socialinio darbo kontekste svarbus socialinis, kultūrinis palaikymas (Rimkus, 2010), kutūrinė veikla identiteto formavimui, vertybių įprasminimui.

Tyrime taip pat pastebėta skirtinga panašaus amžiaus jaunuolių raida – socialinis amžiaus tarpsnis kontrastuoja panašaus amžiaus grupėje. Iš informantų pasisakymų matyti, jog kai kurie nuolat mini žaidimus, vaikystę, žaidimų pripildyta veikla yra jiems aktuali ir prasminga. Galima teigti, jog tokie informantai gali būti sunkiai pajėgūs orientuotis į karjeros planavimo

perspektyvas, nors jau nuo tokio amžiaus jiems yra taikomos įvairios su karjera susijusios programos, projektai. Tuo tarpu kiti informantai brandžiai mąsto apie įvairius gyvenimo aspektus, jų kalba įdomi, išraiškinga, todėl galima manyti, jog jų amžių atitinka išsivystymo lygis. Socialiniame darbe svarbu išsiaiškinti išsivystymo lygį, padėti pasitempti atsiliekantiems, ieškoti įvairių pagalbinių priemonių, numatyti galimas problemas. Šiuo atveju negalima teigti, jog yra kokių nors psichinių sutrikimų, nes atsakymai adekvatūs, turiningi, tačiau, gali būti, jog dėl vaikiškos aplinkos ir mažo suaugusiųjų dėmesio, šiems jaunuoliams labiau smagu žaisti ir džiaugtis, o ne galvoti apie rimtus dalykus. Galbūt tai lemia ir skaudžios patirties neturėjimas, jei asmuo nuo mažens augo globos namuose, todėl brandumas dar nėra identifikuojamas dėl stiprių patirčių nebuvimo.

Informantai vertintini kaip empatiški ir jautrūs, nes patys aprašo tai iliustruojančias situacijas. Socialiniu aspektu tai vertingos savybės, kurios padeda žmogui nebūti abejingam ir pačiam refleksijos keliu tobulėti. Įdomu tai, kad informanto požiūris į vaiką, atsiskyrusį nuo kitų ir žaidžiantį kompiuteriu, yra su gailesčiu. Tokia nuostata gali rodyti kritišką mąstymą, kada prioritetizuojamos vertingesnės, socialiniu aspektu svarbesnės veiklos, o sėdėjimas prie kompiuterio galimai interpretuojamos kaip vienišumo, priklausomybių, neprasmingos veiklos požymiai, dėl kurių yra gaila tuo užsiimančio asmens.

Sociokultūrinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *fizinė veikla; meninė veikla; pramogos, neįpareigojantis laisvalaikis, malonumai; aplinkos sąlygos palankios kūrybai; palankios sąlygos bendravimui; bendravimui sąlygos nepalankios.*

Vienas informantų įvardijo sportą kaip veiklą, padedančią geriau, kritiškiau mąstyti. Sportuojant su draugais, buvo aukštesnė motyvacija. Ateityje pageidavo taip pat į veiklą įtraukti sportą. Kiti informantai minėjo meninių veiklų potencialą, įvardindami piešimo, gamybos elementus, todėl veiklų pasiūla galima įvairi, įprasminant jas tiek meninių, tiek darbinių įgūdžių formavimu.

Šios grupės informantai daugiausia išskyrė neįpareigojančias laisvalaikio veiklas, kurios laisvos, neapibrėžtos, siejamos su linksmybėmis, gera nuotaika. Tai gali būti ir dažnai minimo vaikiškumo atspindys, nes minimi žaidimai, vaikščiojimas, dainavimo, šokimo impulsai. Atsakymuose jaučiama atsipalaidavimo nuotaika, pastebėtinas galvojimas apie šią akimirką, informantas ir pabrėžia negalvojimą apie kitą dieną, kuri gali būti sunki. Be abejo, mokyklinio

amžiaus jaunimui reikia ir poilsio, bet galbūt socialinio darbuotojo pastangomis galima įprasminti turimą laiką meninėmis, rekreacinėmis, kultūrinėmis veiklomis, kurios turėtų įdomius ir naudingus tikslus.

Kūrybiniai polinkiai atsispindi net ir per žaidybines veiklas. Informantai aplinką vertina kaip skatinančią kurti, apibūdindami tai konkrečiau. Manytina, jog kūrybinės veiklos pasiūla tokioje aplinkoje gali būti priimtina, nukreipianti nuo galimo nuobodžiavimo, apleistumo. Kūrybiškumą gali lemti ir asmeninės informantų savybės, todėl svarbu atskirti, kokie poreikiai labiau aktualūs ir kam konkrečiai. Tyrime išaiškėjo ir palankios sąlygos bendrauti, todėl galimi įtraukiantys socialiniu aspektu kūrybiniai sumanymai, veiklos. Pastebėtina, kad, galbūt ir patys informantai išreiškia terapinio bendravimo aspekto poreikį – „*Norėčiau joje usimti bendravimo gyvenimo ispudžius ir panašiai.“* Gyvenimo patirtys, „įspūdžiai“ yra aktualūs panašaus likimo bendraamžių globos namuose tarpe, todėl toks bendravimas palengvina slegiančias, nemalonias būsenas, sudėtingas socialines problemas, padeda aiškiau suvokti savo situaciją, jausmus, būsenas, jausti, jog kažkas juos supranta, ne tik auklėja ir pan. Vienas informantų teigia mėgstantis bendrauti, tačiau aplinkoje tokių sąlygų mažai. Bendravimo trūkumas kompensuojamas išeinant, susitinkant su draugais.

Fizinės aplinkos kategorija.

Subkategorijos: *įvairi gyvenamoji aplinka; idiliška estetinė aplinka; daiktai gyvenamojoje erdvėje.*

Informantai pasirinko apibūdinti aplinkas gana originaliai, nes keletas iš jų aprašė tokias: *„Tai kiemas už lango“; „Tai yra grupės rūbinė“; „Namas kuriame gyvenu“.* Šis pasirinkimas pakankamai kūrybiškas. Keli informantai apibūdino estetines aplinkos savybes: „*Ji yra jauki šviesiai rožinėmis sienomis“; „yra gana didelis ir turi senoviniu braižų. Langai su langinėmis išbaižytais ornamentais...Vyrauja name geltonos, ir rudos, juodos spalvos. <...> Kai kurie baldai išdrožinėti, vaizduojamos geometrinės figūros, gėlės“.* Minimi ir meno kūriniai, esantys aplinkoje: *„Yra nemažai paveikslų, kuriuose atsispindi žmonių įvairios nuotaikos...“; „...meno dirbiniai“.* Taigi, galima pastebėti, jog informantai jautrūs estetinėms aplinkos detalėms.

Įdomu tai, jog ryškiai išsiskiria šių aplinkų idiliškumo, išskirtinumo apibūdinimas. Tai - gražios, nerūpestingos vaikystės vaizdai; universalios aplinkos kaip tam tikro prototipo išskyrimas; paslaptingos, meniškos, senovinės aplinkos, turinčios tam tikrą energetiką pavaizdavimas; žmones traukiančios, palankios bendravimui ir išskirtinės aplinkos apibūdinimas;

ramios, švelnios, šviesios aplinkos įvaizdžio pateikimas. Taigi matomas jautrumas įvairialypėms aplinkos estetinėms savybėms, kūrybiškumas jas pavaizduojant, vertingos sociokultūrinės informacijos apie tipišką ir jiems svarbią aplinką atskleidimas. Socialinio darbo kontekste svarbu matyti tokių žmonių potencialą, padėti ugdytis, siekti gražių vizijų, paskatinti užsiimti kūrybiškomis veiklomis, domėtis netradicinėmis profesijomis, reikalaujančiomis didesnio jautrumo, nuovokumo, kūrybinių gebėjimų.

Daiktų identifikavimas leidžia suprasti, jog aplinkoje gyvena nemažai žmonių. Kyla klausimų, ar tikrai tinkamai paskirstomas žmonių tankis gyvenamojoje aplinkoje, galbūt galima sudaryti galimybes didesniam privatumui. Suprantama, rūbinėje daug spintų yra normalu, tačiau penkios lovos ir dar treniruokliai toje pačioje erdvėje, vargu ar padeda pailsėti, pabūti atskirai ir ramiai daugiau asmeniškumo turinčioje aplinkoje. Informacijos mažai, kad būtų galima tiksliai įvertinti esamą situaciją, tačiau į gyvenimo sąlygas svarbu atkreipti dėmesį socialinio darbo kontekste.

Apibendrinant galima pastebėti, jog informantų pasisakymai yra gana išsamūs, leidžiantys identifikuoti esamos situacijos niuansus. Paaiškėjo, jog jaunuoliai yra kūrybiški, jautrūs, empatiški, mėgstantys bendrauti, vertinantys socialinius ryšius. Tačiau socialinio darbo veikloje svarbu nuolat tikrinti socialinių santykių būklę, kuri yra reikšminga besiformuojančiai asmenybei. Veiklos atžvilgiu jaučiamas šioks toks užsiėmimų įvairovės trūkumas, nuobodulio nuojauta. Laisvalaikis gana neįpareigojantis, jame daug vaikiškumo aspektų, linksmumo, pramogų. Išskirtinas šių jaunuolių prisirišimas prie sutiktų ar kartu gyvenančių žmonių, taip pat prie konkrečios aplinkos dėl skirtingų jos aspektų. Idiliški aplinkų apibūdinimai galimai rodo informantų kūrybiškumą, jautrumą, taip pat prisirišimą prie savo aplinkų, vertingus prisiminimus ir patirtis. Šios grupės informantams aktualių temų, jų poreikių atsiskleidimas bei galimi probleminiai aspektai leidžia gana artimai juos pažinti ir be socialinių faktų konteksto, ypač vertinant jų potencialą – stiprybes, galimybes. Ši medžiaga gali padėti organizuoti tinkamas sociokultūrines veiklas, numatyti socialines problemas ir bandyti jų išvengti. Iš vienos pusės kai kuriems informantams ateities perspektyvos neaktualios – jie labiau susikoncentravę į praeities prisiminimus ir vaikiškus rūpesčius, tuo tarpu kiti – gana brandūs ir pajėgūs susidoroti su didesnėmis užduotimis, socialiniais iššūkiais.

II dalis. Tiriamųjų grupių rezultatų tarpusavio palyginimas. *Ryšiai ir skirtumai, vizualiojo meno poveikio įžvalgos.*

Kadangi, anot R. Brijūnaitės (2007), socialiniai darbuotojai visada taiko stebėjimo metodą vertinant klientą, šiame tyrime taip pat neapsieita be informantų stebėjimo jų apklausos metu. Vizualiojo meno negavusi tiriamųjų grupė savo neverbaline kalba rodė menką susidomėjimą tyrimu, rašė atsitraukę nuo stalo, užtruko neilgai. Užbaigę tyrimą skubėjo išeiti, buvo neramūs ir netgi nepatenkinti. Nuotraukas prieš apklausą turėję apžiūrėti informantai pradžioje taip pat rodė nedidelį norą imtis rašymo, nors ir buvo sutikę savanoriškai dalyvauti tyrime, tačiau tik pasižiūrėjus į nuotraukas, kūnu palinko prie stalo, vis labiau įsitraukė į ilgus apmąstymus, o visai sustojus vėl griebdavosi nuotraukos, kas padėdavo iš naujo įsitraukti į rašymą. Po ilgai trukusio rašymo informantai atrodė patenkinti, dėkojo už apsilankymą, išeiti neskubėjo.

Šiame tyrime buvo pateiktos fotografijos prieš informantams atsakant į pateiktus klausimus raštu. Kontrolinės grupės dalyviams nuotrauka nebuvo pateikta, iškart buvo pildoma apklausa. Analizuojant ir lyginant gautus rezultatus, išskirtinai pastebėtina taisyklė, jog kontrolinės grupės informantų pateikti atsakymai yra žymiai glaustesni (dažnai parašyta po vieną sakinį, žodį, po atsakymą tik į vieną iš pateiktų klausimų tų klausimų grupėje) nei kitų dviejų grupių atsakymuose. Esant pagalbinei klausimų struktūrai, bendros kategorijos išliko, tačiau pastebėtini skirtumai tarp subkategorijų. Pasikartojančios subkategorijos visose trijose grupėse: *draugai; šeima; teigiami jausmai; palankios sąlygos kūrybai; palankios sąlygos bendravimui; daiktai gyvenamojoje aplinkoje; estetinės aplinkos apibūdinimas*.

Nors kategorijos tos pačios ar pasikartojančios, tačiau interpretuotinos gana skirtingai. Nepanaudojant nuotraukos informacija tokia glausta, jog galima teigti, kad toks informacijos pobūdis būtų naudingesnis kiekybinio tyrimo perspektyvoje, o kokybinis tyrimas prasmingas tik naudojant vizualųjį meną. Atsiskleidę aplinkų bei pačių informantų charakteristikų niuansai leidžia matyti reikšmingai skirtingo vetinimo perspektyvas. Kontrolinė grupė gali būti vertinama kaip problemiška, uždara ir gynybiška, kuriai stokoja tiek veiklų, tiek interesų, pozityvumas rodo labiau uždarumą nei tikrą džiaugsmą ir pasitenkinimą, o informacijos apie šią grupę nepakanka objektyviam šių asmenų pažinimui. Kitos dvi grupės leidžia įvertinti tiek jų socialinius ryšius, socialinius poreikius bei probleminius aspektus, tiek patirtis, išsivystymo lygį, informantų potencialą, jautrumą, adekvatumą, kūrybiškumą ir pan.

6 lentelė. Dviejų vizualiojo meno įtaką patyrusių informantų grupių rezultatuose išryškėjusių subkategorijų pateiktis palyginimui.

„Gražios aplinkos“ grupė“	***„Apleistos aplinkos“ grupė***
Draugai	Draugai
Šeima	Šeima
Pažįstami ir kiti asmenys	Pažįstami ir kiti asmenys
Globos namuose esantys asmenys	Globos namuose esantys asmenys
Mokytojai	Prisirišimas prie artimų žmonių
Privatumo, saugumo poreikis	Prisirišimas prie aplinkos
Asmeniškumo, individualumo poreikis	Žaidimai kaip vaikiškumo raiška
Laimės, džiaugsmo, pasitenkinimo jausmai	Empatija, jautrumas kitiems
Aktualu galvoti apie problemas, jų sprendimą	Įvairialypė nuotaika, jausmai, mintys apie gyvenimą
Orientacija į ateitį	Fizinė veikla
Orientacija į praeitį	Meninė veikla
Mokymasis, savišvieta	Aplinkos sąlygos palankios kūrybai
Fizinė veikla	Palankios sąlygos bendravimui
Meninė veikla	Bendravimui sąlygos nepalankios
Pramogos, neįpareigojantis laisvalaikis, malonumai	Pramogos, neįpareigojantis laisvalaikis, malonumai
Kompiuteris, internetas, televizija	Įvairi gyvenamoji aplinka
Žaidimai	Idealizuota estetinė aplinka
Aplinkos sąlygos palankios kūrybai	Daiktai gyvenamojoje erdvėje
Aplinkos sąlygos nepalankios kūrybai	
Palankios sąlygos bendravimui	
Įvairi gyvenamoji aplinka	
Estetinės aplinkos savybės	
Daiktai gyvenamojoje erdvėje	
Tvarkos poreikis	

Nuotraukų skirtingo turinio įtaka sunkiai siejama su išryškėjusiomis subkategorijomis, nes jų skirtingumas galėjo būti nulemtas ir skirtingų informantų patirčių, asmeninių savybių. Tačiau galima įžvelgti subkategorijų kiekio skirtumus (6 lent.). Šis skirtumas greičiau nurodo ne platesnę „Gražios aplinkos“ grupės temų sklaidą, nulemtą vaizdo, bet labiau skirtingas atvejų įžvalgas, kurios kategorizuojant buvo atskirtos. Tuo tarpu „Apleistos aplinkos“ grupės subkategorijų turinys (informantų teiginiai) buvo stambiau sugrupuotas dėl panašiai atsiskleidusių temų niuansų. Galima manyti, jog tam tikrą įtaką skirtingos nuotraukos visgi teikė. Būtų perspektyvu skirti tolimesnius tyrimus skirtingo vaizdų turinio įtakai socialiniame kontekste. Socialinio darbo atžvilgiu galima pastebėti „Gražios aplinkos“ grupės turiningesnę sociokultūrinę

veiklą bei galimai didesnį laimingumo jausmą, o „Apleistos grupės“ – didesnį jautrumą estetikai, tačiau mažiau turiningą laisvalaikį, didesnį prisirišimą prie aplinkos ir žmonių.

Daugiau nei keliuose atvejuose išryškėjusios tendencingos raiškos ar jų niuansai leidžia daryti įvairias prielaidas dėl skirtingo vizualiojo meno poveikio socialinės tematikos atsiskleidimui. Vienas ryškiausių požymių – skirtingos, netradicinės gyvenamosios aplinkos pasirinkimas. Taip pat detalus ir įdomus jų aprašymas. „Gražios aplinkos“ grupė estetinę aplinką apibūdino daugiau įvardindami išorines savybes – spalvas, erdvę, šviesumą, tamsumą. „Apleistos aplinkos“ grupėje aplinkos apibūdinamos pasinaudojant įvairiais jos aspektais, tačiau jie organizuotai atskleidžia tipinę, idilišką aplinką (vaikišką, senovišką, ramią ir pan.).

Informantams taip pat buvo pateikta užduotis aprašyti nuotraukų sukeltus įspūdžius, todėl toliau pateikiami struktūruoti rezultatai (7 lent.), bei aprašomos šių rezultatų įžvalgos, interpretacijos.

7 lentelė. Abiejų tiriamųjų grupių gautų nuotraukų aprašymo struktūruotas pateikimas grupuojant ir apibendrinant informantų teiginius.

Gražios aplinkos nuotraukos sukeltų įspūdžių aprašymas.	
Apibendrinimas	***Iliustruojantys teiginiai***
Informantai nuotraukoje pastebėjo ir įvertino bendrą nufotografuoto kambario įspūdį	*„Gražus kambarys“; „Namai sutvarkyti labai gražiai“; „Jis yra erdvus, jaukus, <...> įdomus dizainas“; „Gražus kambarys, tvarkingas, švarus, tiesiog malonus vaizdas“; „labai gražus kambarys. <...> Jaukus ir šviesus“.*
Pastebėti daiktai ir jų savybės	*„Graži lova, gražus paveikslai, turbūt įdomios knygos, patogi kėdė“; „yra daug spintų, <...> bei pačios komodos kėdė patogi ir lova gera“; „Gražūs baldai, nieko netrūksta“.*
Išskirtinas savitai apibūdintas santykis su matoma gyvenamąja erdve nuotraukoje	*„Aš ir norėčiau tokio kambario“; „Susidarė toks vaizdas, kad tuose namuose gyvena turtingas žmogus“; „Kažkieno tai labai gražus kambarys“.*
Apleistos aplinkos nuotraukos sukeltų įspūdžių aprašymas	
Apibendrinimas	***Iliustruojantys teiginiai***
Keli informantai matomą vaizdą apibūdino konstatuodami akivaizdžius faktus,matomus nuotraukoje:	*„Matau lova kuriame miega žmogus, kuriame žmogus ilsisi gauna ramibe“; „Graži patogi miegama lova“; „aplinka skurdi“.*
Inetrpretacijos ir įžvalgos matomame vaizde	*„ta lova neiprasta nei kitos“; „Matant ši vaizda galima spresti kad tai skurdus gyvenimas“; „Toje erdvėje gyvenantis žmones yra šilti tarp ju šilti jausmai, <...> bet nėra ten neigiamos energijos“*
Įvardijo emocijas, kurias kelia matomas vaizdas	*„šilta miela atrodanti ir atrodo kad turi gera įspūdi ta lova ir atrodo kad ta lova neiprasta nei kitos“;*

	„Jis man kelia niuriu, skurdų gyvenimą, <...> Jis sukelia šiurkščius, bet taip pat kažkokia šilumą“; „Ši aplinka atrodo nejauki ir nenuteikia gerai“.
Kai kurie informantai savitai apibūdino savo santykį su matomu vaizdu	*„Gyventi tokioje aplinkoje man būtu nejauku, nesmagu ir sunku“; „nenorėčiau tokioje gyventi. Reiktų daug tvarkyti kad būtų gražiau“.*

Nuotraukų sukeltų įspūdžių aprašymas buvo įtrauktas į apklausą tam, kad dalyviai būtinai į jas pažiūrėtų ir tai galimai padarytų įtaką tolimesnei tyrimo kokybei. Tačiau ir iš vaizdų aprašymo galima iš dalies pažinti informantus, tyrimo medžiagą papildant informacija ir patvirtinant kai kuriuos rezultatus. Manytina, jog informantai gražią aplinką apibūdino labiau atsižvelgdami į estetinius niuansus, kai tuo tarpu apleistą aplinką apibūdino ir konstatuodami vaizde matomus faktus. Pastebėtina, kad apleistos aplinkos vaizdas sukėlė ne tik pasibjaurėjimą ar neigiamus įspūdžius, tačiau kai kuriems informantams ji buvo netgi pakankamai gera. Tai gali lemti skirtingų patirčių suformuota tolerancija skurdo lygiui, mažai įsivaizduojamas tikrai estetiškos ir patrauklios aplinkos galimas vaizdas. Kiti informantai įžvelgė galimus tos aplinkos gyventojų socialinius santykius, jų būklę. Įdomios interpretacijos vertintinos kaip kūrybiškumo, pastabumo išraiška, taip pat jautrumo ir empatiškumo turėjimas, ką galima įžvelgti ir apklausos raštu rezultatuose. Galima pastebėti ir informantų mėginimą įsivaizduoti, kas būtų, jei ši aplinka būtų jų asmeninė gyvenamoji aplinka.

III dalis. Rezultatų apibendrinimas ir aptarimas.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, jog vizualiojo meno, šiuo atveju – nuotraukos pateikimas informantams padėjo:

- ⇒ Paskatinti ir palengvinti komunikaciją;
- ⇒ Atskleisti ne tik socialinius faktus, bet ir identifikuoti esamą aktualią socialinę problematiką bei ankstyvas galimų probleminių aspektų ištakas, vaikų globos namų auklėtinių vertinimo gaires - šių asmenų stiprybes, galimybes, socialinio palaikymo kryptis;
- ⇒ Padidinti kūrybiškumą.

Galima manyti, jog vizualusis menas padėjo atskleisti vaikų globos namų auklėtiniams aktualias temas, problemas, jų silpnybes, stiprybes, galimybes. Informantams atsiskleisti padėjo įtraukimas į komunikaciją ir kūrybinį procesą. Tai patvirtina teorinėje dalyje (žr. 2.2. poskyrį) nustatyta vizualiojo meno kaip komunikacijos aktyvatoriaus taikymo socialiniame darbe prielaida,

remiantis panašiais atliktais tyrimais, kaip, pvz., B. M. Wikström (2011) atliktas tyrimas, kuriame taip pat patvirtinta vizualiojo meno komunikacinės inspiracijos galimybė. Kitas šalia atsiskleidžiantis vizualiojo meno potencialas – pažintinė, arba informacijos papildomumo funkcija (žr. 2.1. poskyrį), kuomet informantai vaizdu pasinaudojo kaip sufleriu, padedančiu prisiminti, paskatinti kūrybinius procesus. Tyrime identifikuotas vizualiojo meno inspiraciją gavusiųjų informantų grupių kūrybinis bei kritinis mąstymas taip pat siejamas su įsitraukimu į kūrybinį procesą, bei mąstymo būdų įvairovę, paskatintą kūrinio vertinimo bei kūrybinio proceso rašant (žr. 2.3. poskyrį). Kūrybiškumo inspiraciją taip pat patvirtina J. Bolwerk et al. (2014) atliktas neurologinis tyrimas, kurio rezultatuose identifikuojama vizualiojo meno vertinimo įtaka kūrybiniam mąstymui.

Socialinio darbo kontekste, atsižvelgiant į atlikto tyrimo rezultatus, galima teigti, jog vizualųjį meną prasminga taikyti ne tik vertinimo etape, siekiant pažinti kartais sunkiai bendraujantį, mažai atsiskleidžiantį, nepasitikintį ir dėl įvairių priežasčių ne itin atvirą klientą socialinės globos įstaigos kontekste, tačiau ir kitose veiklos srityse, veiklų etapuose, kur reikalingas paskatinimas bendrauti, požiūrio, suvokimo plėtojimas, kūrybiškumo ugdymas bei mažiau matomų, akivaizdžių aspektų pažinimas, kryptingas socialinių paslaugų plėtojimas.

Ateityje numatomų panašių tyrimų perspektyvoje aktualūs kiekybiniai tyrimai, kuriais būtų galima nustatyti atskirus vizualiojo meno taikymo parametrus bei jų reikšmingumą. Taip pat įdomi kitų socialinių grupių kokybinio ištyrimo perspektyva, kurioje vizualusis menas galėtų būti taikomas kitaip, o tyrimų instrumentai keistis priklausomai nuo tyrimo koncepcijos. Tokie tyrimai aktualūs su atskiromis socialinio darbo grupėmis dirbantiems specialistams, ypač taikantiems praktikoje kūrybiškus, meninius metodus, dirbantiems su menine nuostata ir aktyviai plėtojantiems savo kompetencijas. Kaip teigia Hagoort (2005), kultūrinės pakraipos turinys provokuoja didinti toleranciją neapibrėžtumui, kompleksiškumui bei sudėtingoms valdymo galimybėms, todėl ir tyrimų metodologija reikalauja numatyti ypač daug aplinkybių, o rezultatai dažnai būna daugiareikšmiai.

IŠVADOS

1. Analizuojant vizualiojo meno funkcionavimo ypatumus visuomeniniame kontekste, išaiškėjo, jog daugumą vizualiojo meno formų, kontekstualiai priklausomų nuo visuomeninių poreikių ir meno prigimties sąveikos, galima efektyviai derinti su socialinio darbo funkcijomis atsižvelgiant į norimus pasiekti tikslus. Pasitelkiant papildomus vizualiojo meno taikymo principus, galimas įvairių krypčių vizualiojo meno funkcijų pritaikymas socialinio darbo veikloje.

2. Pasinaudojant šiai meno rūšiai būdingomis pažintinėmis, komunikacinėmis ir meniniu požiūriu grįsto aplinkos suvokimo galimybėmis, identifikuojama teoriškai pagrįsta prielaida taikyti vizualiojo meno principus socialinio darbo su klientu sąveikoje, socialinių institucijų vadyboje, esant įvairioms socialinių paslaugų teikimo formoms bei socialinio darbo profesinių kompetencijų plėtrai.

3. Gausėjant socialinių-meno projektų bei kitų menu grįstų socialinės veiklos formų, išryškėjo visuomeninės prielaidos vizualiojo meno įprasminimui socialinio darbo praktikoje. Aptariant skirtingas socialinio darbo klientų grupes pastebimas poreikis gilintis į vizualiojo meno efektyvaus taikymo specifinėje socialinio darbo praktikoje galimybes.

4. Empirinio tyrimo metu paaiškėjo vizualiojo meno įtaka gilesniam vaikų globos namuose gyvenančio jaunuolio pažinimui ir objektyvesniam vertinimui, pasitelkiant komunikacijos aktyvinimo, kūrybiškumo didinimo galimybes, kurias suteikė vizualiojo meno panaudojimas tyrimo metu:

- ⇒ buvo paskatinta ir palengvinta jaunuolių komunikacija;
- ⇒ dalyvaudami tokioje apklausoje jaunuoliai buvo kūrybiškesni;
- ⇒ atsiskleidė kai kurie socialiniai faktai, identifikuota aktuali socialinė problematika bei ankstyvos galimų probleminių aspektų ištakos;
- ⇒ išaiškėjo vaikų globos namų auklėtinių stiprybės, galimybes, šių jaunuolių socialinio palaikymo kryptys.

5. Vadovaujantis empirinio tyrimo rezultatais, galima teigti, jog vizualusis menas yra vertinga priemonė geriau pažinti savo klientus, pagerinti komunikaciją su jais ir tokiais būdais efektyvinti, priartinti socialines paslaugas prie kliento.

REKOMENDACIJOS

1. Atsižvelgiant į vizualiojo meno teikiamas galimybes ir naudą, kūrybiškiems socialiniams darbuotojams rekomenduojama savo veikloje vadovautis estetinėmis nuostatomis ir menine laikysena, taip pat derinti įvairias vizualiojo meno funkcijas socialinio darbo tikslams įgyvendinti, sociokultūrinei veiklai plėtoti.
2. Rekomenduojama gilinti menines kompetencijas socialinio darbo profesionalų bendruomenėje; kūrybiškai panaudoti įvairias vizualiojo meno funkcijas socialinio darbo problemų sprendimui.
3. Socialinių institucijų vadovams ir personalui rekomenduojama įtraukti paveikias vizualiojo meno priemones į socialinio darbo praktiką, siekiant socialinių pokyčių skatinimo, taip pat formuoti estetiškai patrauklią, jaukią aplinką socialinio darbo klientams, tenkinti jų kultūrinius ir estetinius poreikius vizualiojo meno pagalba.
4. Rekomenduojama kurti specializuotą metodiką socialiniams darbuotojams, dirbantiems su skirtingomis klientų grupėmis, pritaikant efektyvias vizualiojo meno panaudojimo galimybes.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aitken, J., & Shackleton, D. *Co-creation and Co-design: Applied Research Methods in Healthcare Service Design.* [interaktyvus] In SAGE Research Methods Cases. London, United Kingdom: SAGE Publications, Ltd., 2014 [žiūrėta 2014-12-15]. Prieiga per internetą: doi: http://dx.doi.org.skaitykla.mruni.eu/10.4135/978144627305013508260.
2. Aleknaitė-Bieliauskienė, R. *Muzikos mokyklos ir bendruomenės sąveikos ypatumai globalizacijos iššūkius patiriančioje visuomenėje.* Socialinis darbas, Nr. 8 (2), 2009, p. 86-96.
3. Aleksienė, V. *Sutrikusio intelekto vaikų muzikinis bendrųjų gebėjimų ugdymas*. Daktaro disertacija. Vilnius : Vilniaus Pedagoginis universitetas, 2001.
4. Ambrasaitė, R. *Gatvės menas prevenciniuose socialinio darbo projektuose*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius : Lietuvos Edukologijos universitetas, 2014.
5. Andrijauskas, A., et al. *Estetikos enciklopedija.* Sudarytojas - Mureika, J. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010, 656 p.
6. Arendth, H. *Žmogaus būklė.* Vilnius : Margi raštai, 2005. 311 p.
7. Bagnoli, A. *Beyond the Standard Interview: The Use of Graphic Elicitation and Arts-based Methods.* SAGE Biographical Research. London : SAGE Publications Ltd, 2009, p.p. 209-233.
8. Bandura, A. *Socialiniai minties ir veiksmo pagrindai. Socialinė kognityvi teorija.* Vilnius : VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2009.
9. Bavelas, J., Gerwing, J. *Conversational Hand Gestures and Facial Displays in Face-to-Face Dialogue*. Section III: Social Communication, Affect, and Behavior Regulation. Social Communication. Edited by Fiedler, K. NY and Hove: Psychology Press, 2007, p. 283-308.
10. Beard, R. L. *Art therapies and dementia care: A systematic review*. [interaktyvus] Dementia. The international journal of social research and practice, 2011. Prieiga per internetą: http://dem.sagepub.com/content/early/2011/09/14/1471301211421090 [žiūrėta 2014-11-02].
11. Beardsley, M.C. *Estetinis patyrimas.* Estetika – XX amžius: problemos, teorinės kryptys, konfrontacijos. Antologija. Sudarė Katalynas, A.. Kultūros, filosofijos ir meno institutas. Vilnius: Mintis, 2009, p. 216-227.
12. Benoit, J. A. , Pettinati, G. *Nupiešk man avį.* Vilnius : Baltos lankos, 2012. 176 p.

13. Bolwerk, A., et al. *How Art Changes Your Brain: Differential Effects of Visual Art Production and Cognitive Art Evaluation on Functional Brain Connectivity*. Edited by Yong He. PLOS ONE, Vol. 9(7), 2014.
14. De Bono, E. *Paralelinis mąstymas*. Vilnius : Kronta, 2007, 200 p.
15. Brazauskaitė, A. *Žymaus ir vidutinio protinio atsilikimo vaikų savivokos ugdymas daile*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2001.
16. Brijūnaitė, R. *Užimtumo terapija psichikos sutrikimų turintiems asmenims.* Metodinė rekomendacija. Vilnius, 2007. 94 p.
17. Conway, L. G., Schaller, M. How Communication Shapes Culture. Section I: Communication Within and Between Groups and Cultures. Social Communication. Edited by Fiedler, K. NY and Hove: Psychology Press, 2007, p. 107-129.
18. Cunningham J. *Knitting together arts and social change*. Prieiga per internetą: http://www.thersa.org/__data/assets/pdf_file/0016/1530052/Knitting-Together-Arts-and-Social-Change-Casestudy.pdf [žiūrėta 2014-11-09].
19. Dapkutė, A. *Kalba su žodžiu.* Vilnius: VŠĮ „Rafaelis“, 2003. Prieiga per internetą: http://www.su.lt/bylos/fakultetai/socialines_geroves_ir_negales_studiju/SPPkat/dails%20kaip%20terapijos%20taikymo%20praktika.pdf [žiūrėta 2014-11-07].
20. *Dictionary of the Social Sciences*. Editor in ch. Calhoun, C.. NY : Oxford University Press, 2002, 568 p.
21. Dirgėlienė, I. *Profesinio streso rizika socialinio darbo procese: supervizijos taikymo perspektyva.* Visuomenės sveikata. Sveikatos mokslai. 23 tomas, Nr. 1, 2013, p. 31-36.
22. Dobržinskienė, R. *Žodžių ir vaizdų stereotipai televizijos reklamose*. http://www.su.lt/bylos/fakultetai/humanitarinis/mokslas/konferencijos_pasaulio_vaizdas_kalboje_tezes%202014.doc.pdf
23. Donskis, L. *Humanitariniai ir socialiniai mokslai XXI amžiuje: naujieji iššūkiai*. Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos. Lietuvos istorijos institutas. Sudarė Viliūnas, G.. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, 9-18 p.
24. Dubodelova, Ž., Mačiulaitis, R. *Meno terapija kaip gydymo metodas asmenims, turintiems specialiųjų poreikių (psichikos sutrikimų).* Sveikatos mokslai. 2012, Vol. 22, Nr. 4, p. 23-28.
25. Durkheim, E. *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius : Vaga, 2001, 152 p.

26. Dzedulionienė, A. *Meno terapijos metodų naudingumas fiziškai neįgaliems asmenims, lankantiems socialinių paslaugų centrą.* Konferencijų medžiaga. Prieiga per internetą: http://www.svako.lt/lt/fakultetai/sveikatos-prieziuros-fakultetas/smd-veikla/konf-medziaga/12-04-18 [žiūrėta 2014-10-25].
27. Eisner, E. *1 Art and Knowledge.* [interaktyvus]. In Handbook of the Arts in Qualitative Research: Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc., 2008, p. 3-14. Prieiga per internetą: http://dx.doi.org.skaitykla.mruni.eu/10.4135/9781452226545.n1
28. Foley, G. Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais. Vilnius : Kronta, 2007, 352 p.
29. Gaižutis, A. *Meno sociologija.* Enciklopedija. Vilnius, 1998.
30. Gaižutis, A. *Vaikystė ir grožis.* Kaunas : Šviesa, 1988.
31. Gray, M. & Webb, S. A. (2008) *Social work as art revisited.* International Journal of Social Welfare, vol. 17, no. 2, pp. 182–193.
32. Grakauskaitė-Karkockienė, D. *Kūrybos psichologija.* Vilnius : D. Grakauskaitė-Karkockienė, 2002, 238 p.
33. Grigoravičienė, E. *Vaizdinis posūkis: vaizdai-žodžiai-kūnai-žvilgsniai.* Vilnius : Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011.
34. Gvaldaitė L., Švedaitė B. *Socialinio darbo metodai.* 2005, 196 p.
35. Hagoort, G. Meno vadyba verslo stiliumi. Vilnius : Kronta, 2005, 343 p.
36. Henzell, J. *Dailė, psichoterapija ir simbolių sistemos.* Dailė kaip terapija. Sudarytoja Dalley, T. Vilnius : Apostrofa, 2004, p.43-57.
37. Hoey, J., Zutis, K. *A Tool to Promote Prolonged Engagement in Art Therapy: Design and Development from Arts Therapist Requirements.* ASSETS'10. 2010, p. 211-218.
38. Hofer, R. *Verwahrlosung interdisziplinär begreifen.* Augsburg : Brigg Pädagogik Verlag GmbH, 2008, 144 p.
39. Išoraitė, M. *Socialinių paslaugų administravimas: mokomasis leidinys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
40. Jackūnas, Ž. *Estetika ir prasmė.* Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, 230 p.

41. Jaglinska, S. *Socialinių darbuotojų kultūrinių meninių kompetencijų analizė.* Magistro baigiamasis darbas. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2010.
42. Johnson, L. C. Socialinio darbo praktika: bendras požiūris. Vilnius : Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003, 372 p.
43. Julier, G. *The Culture of Design*. London : Sage Publications, 2008, 236 p.
44. Juodraitis, A. Socialinių ir asmenybinių sistemų sąveika ir elgesį lemiantys veiksniai. Teoriniai konstruktai. Socializacijos centro modeliavimas: ugdytinių resocializacijos procesų valdymas ir metodika. Mokslo studija. Vilnius : BMK leidykla, 2013, p. 5-27.
45. Jurgutytė A., Meška V. *Psichosomatinių sindromų ir funkcinių centrinės nervų sistemos sutrikimų muzikos terapija.* Vilnius, 2003.
46. Juzefovič, A. *Vaizdo vaidmuo siejant komunikacines strategijas filosofijoje ir sociologijoje*. Filosofija. Sociologija. Lietuvos mokslų akademija, 2013, Nr. 3, p. 131-139.
47. Kaffemanienė, I. *Silpnaregių ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinis požiūris į darbo veiklą*. Specialusis ugdymas. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1998.
48. Katalynas, A. *Estetiškumas.* Estetika – XX amžius: problemos, teorinės kryptys, konfrontacijos. Antologija. Sudarė Katalynas, A.. Kultūros, filosofijos ir meno institutas. Vilnius: Mintis, 2009, 13-14 p.
49. Katalynas, A. *Meno ribų problema*. Filosofiniai tyrimai: ribų problema. Athena, Nr. 1. Kultūros, filosofijos ir meno institutas. 2006, 176-192 p.
50. Kardelis, N. *Vaizduotė ir filosofijos ištakos.* Medijos, politika, vaizduotė. Lietuvos kultūros tyrimai, 1. Sudarė: Repšienė, R.. Vilnius : Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 124-135.
51. Kavaliauskienė, V. *Refleksijos kultūra - socialinio darbuotojo profesinės veiklos raiškos aspektas*. Acta Pedagogica Vilnensia, Nr. 25, 2010, p. 159-171.
52. Keyton, J. *Communication research: asking questions, finding answers*. 2nd ed. 2006. 396 p.
53. Kinčinaitis, V. *Kultūros ir meno rinka pokyčių visuomenėje*. Kultūra meninės formos raiškose. Nr 15. 2013, 69-84 p.
54. Klaus H., Ruediger J. *Was ist Transferkunst?* [interaktyvus] JUNI kunst zeit schrift, 2003, [žiūrėta 2014-12-18]. Internetinė prieiga: http://artrelated.net/ruediger_john/transferkunst.html

55. Kuras, A. J. *Tapyba. piešiniai ir gyvenimo užrašai. asambliažai.* Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, 240 p.

56. La Mettrie, J. O. de, *Žmogus – mašina*. Vilnius : Vaga, 2011, 112 p.

57. Liepuonius, A. *Creative Mission: Socialization versus Desocialization.* Enkulturation durch sozialen Kompetenzerwerb. Baltische Studien zur Erziehungs – und Sozialwissenschaft. Band 22. Hrsg. von Carlsburg, G. B., Gaižutis, A. und Liimets, A. . Frankfurt am Main : Peter Lang, 2011, p. 493-512.

58. Lukys, A., *Medijų pagrindai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2008, 175 p.

59. Makštutytė, R., Vaškevičiūtė, L. *Socialinio darbuotojo profesionalumas komunikacinės kompetencijos aspektu.* Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, 2011, 8(2), p. 23-37.

60. Malchiodi, C. A. *Expressive Therapies. History, Theory, and Practice.* New York : Guilford Publications, 2005.

61. Mather, G. *The Psychology of Visual Art: Eye, Brain and Art.* Cambridge University Press, 2013. 250 p.

62. Mayring, P. Einführung in die Qualitative Sozialforschung. Weinheim und Basel : Beltz Verlag, 2002, 176 p.

63. *Menų terapijos centras*. Rubrika: Atsiliepimai. [žiūrėta 2014-10-19] Prieiga per internetą: http://www.menuterapija.lt/atsiliepimai2/

64. Mikelionienė, R. *Pagyvenusių ir senų žmonių laisvalaikio organizavimas Lazdijų rajono globos įstaigose.* Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Vilniaus Pedagoginis universitetas, 2009.

65. Mikėnienė, R. *Senų žmonių orumo pajauta globos įstaigoje.* Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011.

66. Motiečienė, R. *Įgalinančių socialinių paslaugų konceptualizavimas socialinio darbo su šeima praktikoje*. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, Nr. 10(2), 2012, p.193-207.

67. Moxley, D. P. *Incorporating Art-Making into the Cultural Practice of Social Work*. Journal of Ethnic And Cultural Diversity in Social Work, Vol. 22, 2013. 235-255 psl.

68. Mulevičienė, J. *Vizualioji aplinka – paauglių estetinių nuostatų veiksnys.* Daktaro disertacija. Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005.

69. Parkinson, C. *Menas žmogaus gerovei.* Vilnius, 2012. Prieiga per internetą: http://www.menasgerovei.lt/wp-content/uploads/2013/09/Menas-zmogaus-gerovei.pdf [žiūrėta 2014-10-09].

70. Pauwels, L. *Websites as Visual and Multimodal Cultural Expressions: Opportunities and Issues of Online Hybrid Media Research*. Media, Culture & Society 2005. 27, p. 604–13.

71. Petronienė O., Pažėrienė J. *Sutrikusio intelekto ir psichinės negalios globotinių užimtumas: Jasiuliškių socialinės globos namų atvejo analizė.* Socialinio darbo tyrimai ir aktualijos. Vilnius : Edukologijos universitetas. 2013, p. 128-151.

72. Pietraß, M. *Medialus pasaulis ir suaugusiųjų švietimas.* Vilnius : Versus aureus, 2007, 128 p.

73. Plungė, R. Vaiko privataus interjero kokybinio tyrimo projektavimas: strategijų teorinis kontekstualizavimas ir duomenų interpretacinės analizės pagrindimas. Kokybiniai edukaciniai tyrimai: teorijos, duomenų rinkimas ir analizė. Mokslo studija. Sud. Juodaitytė, A. ; Šiaulių universitetas. Šiauliai : VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2012, p. 166-187.

74. *Profesinio mokymo metodikos centras. Socialinio darbuotojo rengimo standartas, 2008.* Prieiga per internetą: http://www.kpmpc.lt/Skelbimai/31%20standartas/Socialinio%20darbuotojo.pdf [žiūrėta 2014-11-29].

75. Pruskus, V. *Multikultūrinė komunikacija ir vadyba.* Vilnius : VĮ Vilniaus teisės ir verslo kolegija, 2004, 240 p.

76. Purvinaitė, R. M., Bružaitė, R. *Meno terapijos įtaka gyvenimo kokybei sergant psichikos liga.* Socialinis ugdymas, 7(18), 2009, p. 52–63.

77. Rimkus, V. *Socialinis palaikymas socialiniame darbe*. Klaipėdos universiteto leidykla, 2010, 84 p.

78. Rimkutė E. *Mąstymas ir kalba*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2007. 276 p.

79. Rosetto, E. *A Hermeneutic Phenomenological Study of Community Mural Making and Social Action Art Therapy* [interaktyvus]. Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association. New York : Routledge, 2012, p. 19-26. Prieiga internete: http://dx.doi.org/10.1080/07421656.2012.648105

80. Ruškus, J., et. al. *Įgalinimo samprata socialinių paslaugų kontekste*. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai. 2013, nr. 12 (2), p. 9-43.

81. Ruškus, J. *Kaip (ne)vadinti negalią turinčius asmenis?* [interaktyvus]. Delfi.lt, 2014. [žiūrėta 2014-11-03]. Prieiga per internetą: http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/j-ruskus-kaip-nevadinti-negalia-turincius-asmenis.d?id=66115074

82. Sadauskas J., Leliūgienė I. *Socialinio darbuotojo kompetencijos veikti bendruomenėje struktūra*. Socialinis darbas 2010 m. Nr. 9(2).

83. Sieber, R. *The arts and their changing social functions.* Annals of the New York Academy of Sciences. 1962, Vol. 96, p. 653-658.

84. Scott, J., Males, B. *Dailės terapija proto negalę turintiems žmonėms.* Dailė kaip terapija. Sud. Dalley, T.. Vilnius : Apostrofa, 2004, p. 139-155.

85. Spierts, M. *Balansavimas ir aktyvinimas: metodiškai organizuotas sociokultūrinis darbas*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003. 216 p.

86. Stolnitz, J. *Estetinė nuostata.* Estetika – XX amžius: problemos, teorinės kryptys, konfrontacijos. Antologija. Sudarė Katalynas, A.. Kultūros, filosofijos ir meno institutas. Vilnius: Mintis, 2009, p. 233-260.

87. Šapoka, K. *Apie grynuosius ir negrynuosius menus. Zinaidos Vogėlienės paroda „2 viename“*. Kultūros barai, Nr. 10. Vilnius : VšĮ „Kultūros barų“ leidykla, 2014, p. 32-33.

88. Šinkūnienė, J. R. *Bendruomeniškumas, komunikacija ir muzika: sociokultūriniai negalios aspektai: monografija.* Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2012, 303 p.

89. Šinkūnienė, J. R. *Cerebrinio paralyžiaus vaikų neverbalinės komunikacijos ugdymas muzikine raiška.* Daktaro disertacija, 2001.

90. Šinkūnienė, J. R., Katkonienė, A. *Socialinių darbuotojų profesinės veiklos motyvacijos veiksniai.* Socialinis darbas. Mokslo darbai. Vilnius : Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Nr. 9(1), 2010, p. 64-74.

91. Šinkūnienė, J. R. *Kūrybiškumo aspektai socialiniame darbe.* Socialinis darbas. 2011, Nr. 10(1), p. 63-70.

92. Šinkūnienė, J. R. *Meninis socialinis projektas. Socialinis interakcinis modelis: integracija bendradarbiaujant meninėje veikloje.* Metodinė priemonė. Vilnius : UAB CIKLONAS, 2003.

93. Šikūnienė, J. R., Savickaitė, D. Sociokultūrinio darbo dilema. Socialinis darbas. Mokslo darbai. Vilnius : Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Nr. 7(1), 2008, p. 108-117.

94. Šneideraitytė, S. *Menų terapijos kaip socialinės paslaugos taikymo situacija Lietuvoje specialiosiose įstaigose.* Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Vilniaus Pedagoginis universitetas, 2009.

95. Šūmakarienė, A. *Gydanti ir ugdanti kūrybos galia: mandalos meno terapijoje.* Prieiga per internetą: http://www.asirpsichologija.lt/index.php?id=9&category=4 [žiūrėta 2014-11-05].

96. Tamulienė, V. *Dailės specialioji didaktika*. Šiauliai : Šiaulių universiteto leidykla, 2002.

97. *Terapijos/Ergoterapija.* Vaiko raidos centras. [žiūrėta 2014-11-15]. Prieiga internete: http://www.raida.lt/index.php?id=105

98. Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimo metodologija.* Vilnius : Lietuvos teisės universitetas, 2003.

99. Tilburg, L. V. *The Art of oppressed.* Theme from the 1987 conference of the international league for social commitment in adult education in Bergen, The Netherlands. Linkoping: The centre for Adult Education, 1988.

100. Uždavinys, A. *Kūrybinė vaizduotė: dailės kritika ir publicistika*. Vilnius : Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013. 352 p.

101. Valsiner, J., Rosa, A. *Contemporary Social-Cultural Research: Uniting Culture, Society and Psychology*. The Cambridge Book of Sociocultural Psychology. Edited by Valsiner, J., Rosa, A. New York: Cambridge University Press, 2007, p. 1-22.

102. Vengeris, A. *Psichologinis konsultavimas ir diagnostika. I dalis.* Vilnius : Presvika, 2008.

103. Vengeris, A. *Psichologinis konsultavimas ir diagnostika. II dalis*. Vilnius : Presvika, 2008.

104. Vilkelienė, A. *Integruotas muzikinis ugdymas neįgaliųjų vaikų socializacijos procese.* Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus Pedagoginis universitetas, 2001.

105. Vosylienė, E. *Studentų patirtis taikant dailės terapijos metodą praktikoje dirbant su socialinės rizikos šeimomis.* Socialinis darbas. Socialinė patirtis ir metodai. 2012, nr. 10 (2), p. 119-131.

106. Walton, P. *Beyond Talk and Text: An Expressive Visual Arts Method for Social Work Education*. Social Work Education. Routledge Vol. 31, No. 6, September 1, 2012, pp. 724–741.

107. Van Weezel, L. G., et al. *Mąstyti, veikti, būti: socialinis darbas organizacijoje*. Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija, 2010, 264 p.

108. Weber, S. *4 Visual Images in Research*. [interaktyvus] In Handbook of the Arts in Qualitative Research: Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc., 2008, p. 42-55. [žiūrėta 2014-11-20] Prieiga internete: http://dx.doi.org.skaitykla.mruni.eu/10.4135/9781452226545.n4

109. Wikström, B. M. *The Dynamics of Visual Art Dialogues: Experiences to Be Used in Hospital Settings with Visual Art Enrichment* [interaktyvus]. Nursing Research and Practice, Vol. 2011, Article ID 204594, 2011, 7 p. [Žiūrėta 2014-11-12]. Prieiga internete: http://dx.doi.org/10.1155/2011/204594

110. Wood, J. T. *Interpersonal communication: everyday encounters*. Wadsworth : Cengage Learning, 2010, 368 p.

111. Zittoun, T., *The Role of the Symbolic Resources in Human Lives*. The Cambridge Book of Sociocultural Psychology. Edited by Valsiner, J., Rosa, A. New York: Cambridge University Press, 2007, p. 343-361.

112. Žemaitaitytė, I., Urbšienė, R. *Meno veiklos, į kurią įtraukiami priklausomybės ligomis sergantys asmenys, ypatumai.* Socialinis darbas. 2007, Nr. 6(2), p. 21-28.

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006 m. sausio 19 d., Nr. X-493 (Žin. 2006, Nr. 17-589).

2. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymas Nr. A1-93 „Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo" (Žin. 2006, Nr. 43-1570).

3. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. vasario 20 d. įsakymas Nr. A1-46 „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo" (Žin., 2007, Nr. 24-931).

SANTRAUKA

Šio magistrinio baigiamojo darbo tema - „Vizualiojo meno taikymo galimybės socialiniame darbe“. Tarpdisciplininio pobūdžio darbo tikslas yra atskleisti vizualiojo meno taikymo socialiniame darbe teorines bei praktines galimybes, tiriant vizualiojo meno pritaikomumo aspektus socialinio darbo veiklos kontekste. Vizualiojo meno taikymo perspektyvas siekta išsiaiškinti pasitelkiant mokslinės literatūros analizės metodą, empirinio tyrimo kompleksinę metodologiją. Empiriniame tyrime taikytas kokybinis tyrimo metodas pateikiant informantams pusiau struktūruoto interviu apklausą raštu bei eksperimentiniu būdu panaudojant vizualųjį meną (nuotraukas) tyrimo metu. Tyrimo duomenų analizėje ir interpretacijoje buvo identifikuojama vizualiojo meno įtaka socialinio darbo problematikos atskleidimui. Tiriamųjų grupė – socialinės globos įstaigose gyvenantys jaunuoliai. Nustatyta, jog vizualiojo meno panaudojimas tyrime padėjo aktyvuoti ir palegvinti informantų komunikaciją bei padidinti kūrybiškumą apklausoje raštu, todėl pavyko geriau pažinti tiriamuosius. Tyrimo rezultatai suteikė pagrindą objektyvesniam informantų vertinimui bei globos namų jaunimo atžvilgiu labiau pritaikytam socialinio darbo veiklos projektavimui. Darbe nustatytas tiek teorinis, tiek praktinis pagrįstumas prasmingam ir įvairiapusiškam, tam tikrais aspektais išskirtinai vizualiajam menui būdingam taikymui socialinio darbo lauke.

Raktiniai žodžiai: *socialinis darbas, vizualusis menas, socialinio darbo klientas, meno funkcijos visuomenėje, sociokultūrinė veikla.*

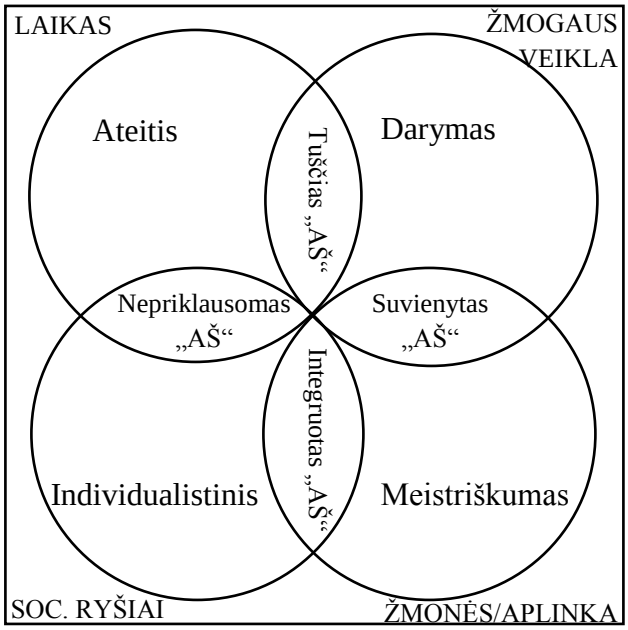
SUMMARY

This paper examines the *applicability of visual arts in social work.* The aim of this interdisciplinary work is to reveal this capability in theory as well as in practice, by analyzing the different aspects of the application of visual arts in social work. A study of the prospect of the application of visual arts was conducted by using the methodology of the empirical research for investigating scientific literature. A qualitative study of the empirical research was performed by using semi-structured surveys in writing as well as a tentative usage of visual arts (pictures) in it. The interpretation and the analysis of the collected data was used to identify the impact of visual arts, to reveal the issues in social work. The group surveyed consisted of youth, living in residential institutions of care. It was found that the usage of visual arts affected respondents' communication skills and creativity in the process of the research. Furthermore, it led to a better acquaintance of the respondents. The results of the study broke ground to a more objective evaluation of the respondents and the development of social work in the residential institutions of care. This paper theoretically and practically justifies the significance of in some instances exclusive application of visual arts in the field of social work.

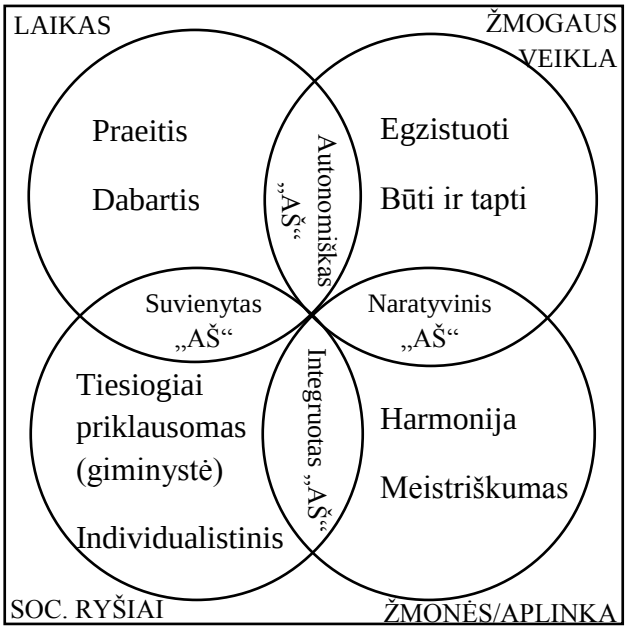
Key words: *social work, visual arts, client of social work, functions of art in society, socio-cultural activities.*

PRIEDAI

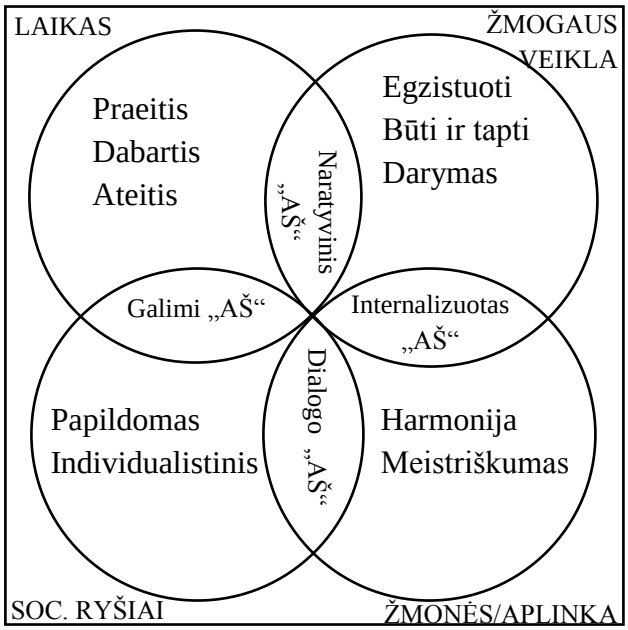
1 PRIEDAS. **„Pasaulėvaizdžio/Aš“ modelis.** Šaltinis: Rosetto, 2012, p. 21-22 (pagal Ibrahim, 1985).

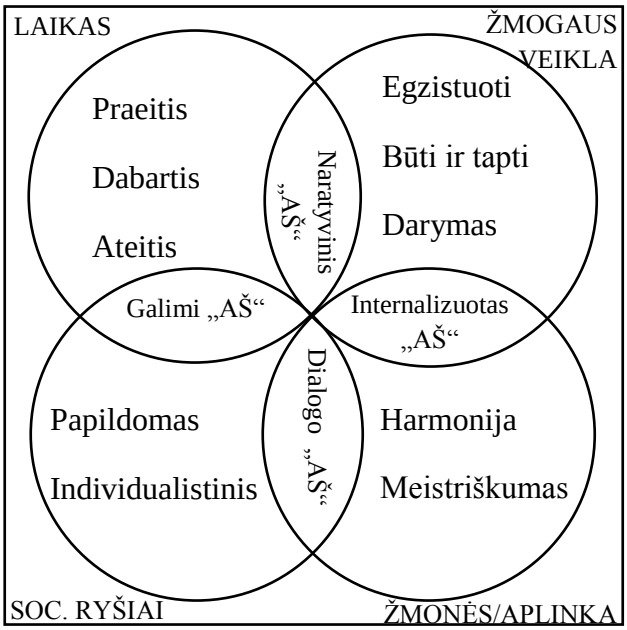
Tradicinis vakarietiškas modelis

Tradicinės meno terapijos modelis

Socialinio veiksmo meno terapijos modelis

Bendruomenės sienos kūrimo modelis

2 PRIEDAS. **Kulminaciniai potyriai**. Šalt. Grakauskaitė-Karkockienė (2002, pagal Maslow, 75-78 p.)

1. „Pamirštama“ praeitis.

2. Negalvojama apie ateitį.

3. Tampama „švariu, naiviu, tyru“.

4. „Apribojama sąmonė“.

5. Prarandamas Ego.

6. Slopinama savojo Aš jėga.

7. Išnyksta baimė.

8. Sumažėja gynybiškumas, išstūmimas.

9. Pasireiškia stiprybė ir jėga.

10. Atsiranda priėmimas, teigiamas požiūris.

11. Didėja pasitikėjimas.

12. Atsiranda „taoistinis priėmimas.

13. Pažįstama Būtis.

14. Leidžiama pasinerti į pradinį procesą.

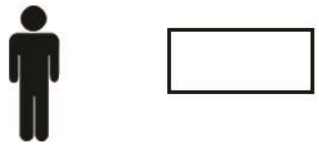
15. Atsiranda estetinis suvokimas.

16. Pasireiškia spontaniškumas.

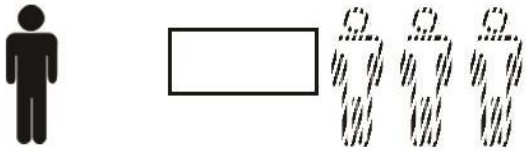
17. Pastebimas visiškas išraiškingumas, unikalumas.

18. Asmenybė susilieja su pasauliu.

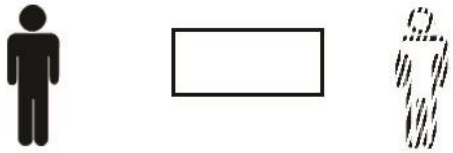
3 PRIEDAS. **Vizualusis menas ir komunikacija**. Sudaryta autorės.

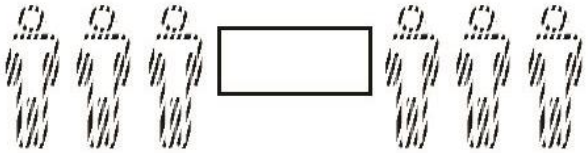
1) Kuriančiojo/suvokėjo komunikacija su savimi per kūrinį.

2) Kuriančiojo komunikacija su visuomene / bendruomene per kūrinį.

3) Kuriančiojo komunikacija su suvokėju per kūrinį / suvokėjo komunikacija su kuriančiuoju per kūrinį.

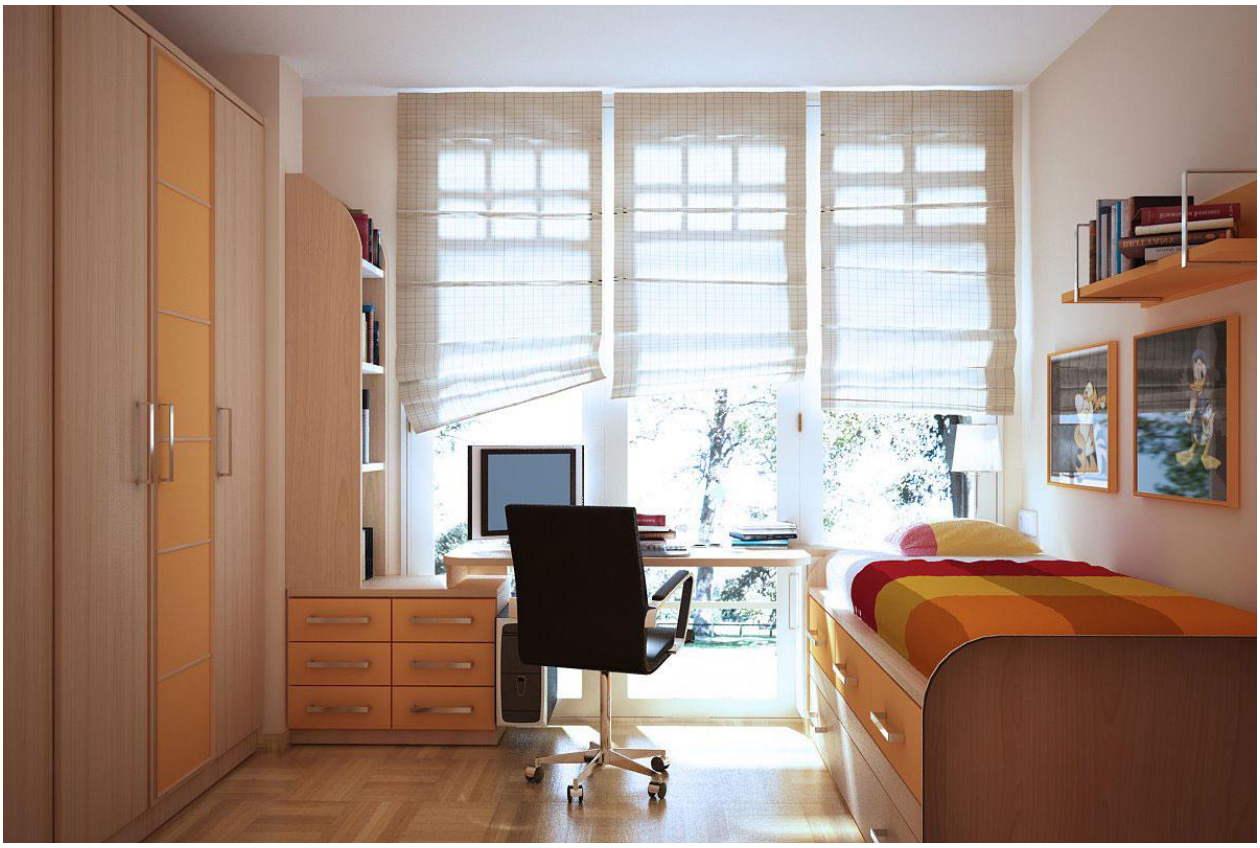

4) Bendruomenės komunikacija su kita (-omis) bendruomene (-ėmis).

4 PRIEDAS. **Apleistos aplinkos fotografija tyrimui.** Šalt. Giancarlo Rado (aut.). Internetinė prieiga: https://www.flickr.com/photos/23868213@N03/3824176718/ [žiūrėta 2014-12-18]

5 PRIEDAS. **Gražios aplinkos fotografija tyrimui.** Šalt. Nežinomas autorius. Internetinė prieiga: http://www.homedesigns.today/college-dorm-room-decor/college-dorm-room-decor-14/ [žiūrėta 2014-12-18].

6 PRIEDAS. Empirinio tyrimo pusiau struktūrizuoto interviu raštu klausimai.

Gerb. respondentai, ši apklausa yra anoniminė, sukurta socialinio tyrimo tikslais. Maloniai prašome nuoširdžiai atsakyti į klausimus.

1) Pažiūrėkite į pateiktą vaizdą ir trumpai aprašykite įspūdžius:

.....

2) Prisiminkite gyvenamąją aplinką – kambarį, erdvę, kuri Jums labiausiai įsiminė Jūsų gyvenime.

Klausimai:

- Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje apinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?
- Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?
- Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?
- Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?
- Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?
- Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?

Nurodykite savo amžių: ..... Dėkojame už atsakymus.

7 PREDAS. Empirinio tyrimo pirminiai duomenys.

Pateiktas vaizdas	0
Amžius, anketos nr.	15 m. Nr. 1.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	0
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Gyvenu globos namuose*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Su draugais, draugėmis, skatina, su nuoširdžiais*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Apie gerus dalykus galvoju*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Sportuoju, skatina kurti, sportu užsiimu*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Džiugina tai, kad visi būna dažnai geros nuotaikos, o liūdina tai, kad kai kurie žmonės tave apklabinėja už akių.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Ji gera ir tiek*

Pateiktas vaizdas	0
Amžius, anketos nr.	18 m. Nr. 2.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	0
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Gyvenu globos namuose*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Su kitais žmonėmis, skatina, jaunimu*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Galvoju apie gyvenima, jaučiuosi gerai*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Aš dažnai nebunu šioje aplinkoje, nieko nekuriu, ir niekuom neužsijamu*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Džiugina tai, kad žmonės čia linksmi, nieks neliūdina*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Nieko*

Pateiktas vaizdas	0
Amžius, lytis, anketos nr.	16 m., Nr. 3.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	0
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Mano pirmuju globos namu kambaris, kuriame gyvenau nuo penkiu metu. To kambario sienos mėlynos buvo, dvi lovos, du stalai, dvi kėdės ir spinta*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Su broliu*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Būna kad liudesis apima, būna džiaugsmas apima*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Ta aplinka gal ir skatino bet aš nekuriau*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Nei džiugina, nei liūdina*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*0*

Pateiktas vaizdas	0
Amžius, anketos nr.	14 m., Nr. 4.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	0
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Vaiku globos namuose. Man patinka mano kambaris kuom skiriasi tai nežinau*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Norėčiau buti su geriausiu draugu dabar gyvenu irgi su draugu*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Jaučiuosi puikiai, jausmai – geri. Galvoju apie gyvenima*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Veikiam viską. Skatina. Nežinau kuom norėčiau užsiimti*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Liudna niekada nebuna. Linksma buna*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Nieko*

Pateiktas vaizdas	0
Amžius, anketos nr.	16 m., Nr. 5.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	0
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Ira didelis kambarys jame daug ivairiu spalvu. Man svarbi ar įsimintina nėra.*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Su jokiais žmonėmis nenorėčiau buti ten, nes man gerai su kuriais esu.*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Meile šiluma norisi isikalbeti.*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Norėčiau veikla užsiimti daile ir Muzika.*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Niekas nes tuoi aplinkoi jaučiuos linksmas ramus.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Net nežinau ka ir pasakit.*

Pateiktas vaizdas	Gražios aplinkos
Amžius, anketos nr.	17 m., Nr. 6.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	*Gražus kambarys, graži lova, gražus paveikslai, turbūt įdomios knygos, patogi kėdė, aš ir norėčiau tokio kambario*
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Globos namai, pirmas kambarys iš galo, jis šviesus pripildytas daug svajoniu/norų/vilčiu. Spalvos tokios karamelinės, gražios spintos, patogios lovos, švelnus stalas, bei patogios kėdės, ji skiriasi tuo, kad viskas yra tik mano knygos, rūbai, spalvos, ten buvo jauku gražu, šilta, miela.*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Su kambarioke, kuri šiek tiek keistoka. Toje aplinkoje buvo labai gera bendrauti, juokauti. Norėčiau ten būti su geriausiais draugais!*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Kartais liūdesys, o kartais didelis džiaugsmas. Ten pilna prisiminimu, svajoniu.*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Skaitau knygas, žurnalus, mokausi, sėdžiu prie interneto. Mane skatina, vien tik dėl to, kad ten jauku ir ramu (bet ne visada). Sportuoti, piešti, šokti, žiūrėti televizoriu.*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Mane džiugina švarus kambarys, viskas guli savo vietoje, mano svajonės, minkštos lovos. Liūdina skaudus prisiminimai, išverktos ašaros, liūdnos istorijos, mamos bei tėvo barniai kuriuos prisimenu.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Aplinka gali būti šilta jei ją prišildytume savo gražiu svajoniu, gerais darbais, ir meile vienas kitam, tai tikrai sušildytume aplinka kuri nėra labai išilusi.*

Pateiktas vaizdas	Gražios aplinkos
Amžius, anketos nr.	17 m., Nr. 7.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	*Gražus kambarys, tvarkingas, švarus, tiesiog malonus vaizdas.*
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Įsimintyniausia mano erdvė tai yra svetainė. Ji yra labai jauki, šviesios spalvos, pro langą pasižiūrėjus galima pamatyti įvairių, gražių vaizdų. Joje yra įvairiausių daiktų, baldų ir kt. Be abejo yra kompiuteris, stalo žaidimai bei televizorius. Ir tai vieta yra į kurią priskviesti draugų, pažystamų, bei įvairiausių žmonių, nes joje yra faina, jauku, bei malonu bendrauti tokioje erdvėje , ji nei didelė, nei maža, tiesiog tinkanti bendrauti.*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Tokioje aplinkoje tenka pabūvoti su draugais, draugėmis, giminaičiais, pažystamais bei su kitais žmonėmis. Ši aplinka mane skatina bendrauti, džiaugtis, būti laimingam.*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Jaučiuosi laimingas, geros nuotaikos, norintis bendrauti.*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Bendrauju, žiūriu įvairiausias tv laidas, naršau įvairiausiose svetainėse sėdėdamas prie kompiuterio, žaidžiame stalo žaidimus. Ši aplinka neskatina kurti. Jokios, užtenka tiek kiek galima joje užsiimti.*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Aplinka, aš džiaugiuosi ir ji mane džiugina.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Ši aplinka yra faina, malonu bendrauti joje, bei praleisti laiką maloniai bei linksmai.*

Pateiktas vaizdas	Gražios aplinkos
Amžius, anketos nr.	16 m., Nr. 8.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	*Susidarė toks vaizdas, kad tuose namuose gyvena turtingas žmogus, nes namai sutvarkyti labai gražiai.*
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Man labai įsiminė Egipto viešbutis nes ten labai gražu linksma ir visada būna ką veikti. Ten sutvarkyta viskas labai gražiai visur žmonės tvarkosi ir labai visur tvarkynga.*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Mes ten buvome su globos namais. Ten bendrauti būtina nes reik paklausti konors ir privalai bendrauti ir vėl norėčiau būti su globos namais.*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Labai malonu ir linksma būna.*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Ten linksminamės ir ten maudomės darom viskas kas linksma.*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Džiugina viskas liudina nieks.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Kad ten visi nuvyktu ir pabūtu.*

Pateiktas vaizdas	Gražios aplinkos
Amžius, anketos nr.	18 m., Nr. 9.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	*Jis yra erdvus, jaukus yra daug spintų įdomus dizainas bei pačios komodos kėdė patogi ir lova gera.*
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Kambarys kuris buvo gana šviesios spalvos, buvo nevisai ruzavos spalvos, kambaryje buvo dvi lovos, jos paprastos, dar stovėjo viena spinta rudos spalvos ir du dideli langai. Šitame kambarį praleidau 3 metus o iš jo vaizda mačiau gatvė ir žinojau kas dedasi lauke.*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Su draugėmis, mokytojais. Taip nes ji jauki ir erdvės daug gali daryti ką nori. Su draugėmis ir kitais draugais.*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Apie šeimą savo, apie draugus, kas buvo prieš pora metų, mokyklą bei mokytojus, kaip praleidau dieną. Ir kaip švesiu šventes.*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Darau namų darbus būnu su draugais žaidžiu žaidimus ir gyvenu ten.*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Tai, kad arti mokykla yra daug prisiminimų gerai kad viena niekas netrugdo. Blogai nėra nieko.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*0*

Pateiktas vaizdas	Gražios aplinkos
Amžius, anketos nr.	18 m., Nr. 10.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	Kažkieno tai labai gražus kambarys. Gražūs baldai, nieko netruksta. Jaukus ir šviesus.
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	Teigiamus įspudžius man sukelia mano kambarys. Tai man pati mieliausia ir artimiausia aplinka. Kambarys turi švelniai žalios spalvos sienas, stalą prie lango, komodą, kurioje gražiai išdėlioti mano papuošalai bei sienos išpuoštos mano pačios užkabintais piešiniais. Užuolaidos taip pat žalios ir puikiai dera prie sienų. Durys medinės, tačiau man jos nelabai patinka. Ši patalpa skiriasi nuo kitų tuo, kad ten jaučiuosi saugiai ir gerai.
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	Įprastai kambary būnu viena, tačiau man tai nekliudo. Ten būnu pastaruoju metu retokai, nes dažnai išeinu su draugais.
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	Galvoju apie viską, apie problemas , daug svajoju. Tame kambaryje jaučiuosi labai gerai, maloniai, jaukiai ir saugiai.
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	Tai vieta, kur galiu ilsėtis, apgalvoti savo sprendimus, spresti problemas, džiaugtis gyvenimu.
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	Visada gera grįžti į kambarį, kur viskas mano. Tai mano erdvė.
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	Esu labai laiminga, kad turiu šią patalpą.

Pateiktas vaizdas	Apleistos aplinkos
Amžius, anketos nr.	19 m., Nr. 11.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	*Matau lova kuriame miega žmogus, kuriame žmogus ilsisi gauna ramibe.*
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Vaiku namu kambaris didelis, penkios lovos televizorius, meno dirbiniai, gėlės, spintos, sporto treniruokliai. Ši vieta man svarbi todėl kad buvo draugu kompani buvo linksma gyvent su jais.*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Šios aplinkos jau neliko, visi išsiskirė kas kur, norėčiau but labiau su savo vaikų namų draugai nes mes labiau pažįstam gyvenimo sunkumus nei daugelis kitų.*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Galvojam apie savo pamatitus gyvenimo ispudžius pobudžius, ten jaučiaus labai gerai įpač kai visi buvom kartu. Šiuo metu apima nostalgija nes viska pasikeitė.*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Šioj aplinko labiausiai užsiemem sportu, kuriame buvo nuo vieno kito motivotis, mastit blaiviau, šitoj aplinkoj kur (?) su jais norėčiau sportuot.*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Džiugina žmoniu koleti va, jog aplika didelė, aplinka kurioj netru jaukumo.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Šioj aplinkoi jaučiaus kai tikrose savo namuose. Kuriame buvo praleisti ypač geri metai su savo draugais.*

Pateiktas vaizdas	Apleistos aplinkos
Amžius, anketos nr.	20 m., Nr. 12.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	*Graži patogi miegama lova ir šilta miela atrodanti ir atrodo kad turi gera įspūdi ta lova ir atrodo kad ta lova neiprasta nei kitos.*
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Mano kambarys buvo neiprastas nes jame daug kas buvo ir daug kas jame lanke ir kartais net pasilikinejo per nakvoti nes buvo daug erdves jame ir gan gražus. Spalvos buvo kambario ne tokios kaip pas kitus.*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Man teko toje aplinkoje buti su broliais o dažniausia su draugais, turejome daug ka papasakoti vienas kitam gan smagu buvo bendrauti tame kambary labiau norėčiau but su savo draugais.*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Dažniausia galvoju apie gyvenima apie labai gerus jausmus žmonėm kurios labai myliu juos.*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Dažniausia kalbame juokiames geriam arbata kartais net tenka ir pakurti jai yra laiko. Norėčiau joje usimti bendravimo gyvenimo ispudžius ir panašiai.*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Toje aplinkoje džiugina nes aš toje aplinkoje nuo mažų metų ten geri mano laikai buvo nes visa mano vaikystė ten praleidau. O toje aplinkoje niekas mane neliūdina.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Norėčiau dar pasakyti kad šia aplinka man paliko daug gero ispudi nuo mažų mano metų ir niekada juos nepamiršiu.*

Pateiktas vaizdas	Apleistos aplinkos
Amžius, anketos nr.	16 m., Nr. 13.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	*Matant ši vaizda galima spresti kad tai skurdus gyvenimas. Gyventi tokioje aplinkoje man būtu nejauku, nesmagu ir sunku.*
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Tai kiemas už lango, ten supynės, namelis, žaidžiantys vaikai, norisi eiti kartu pabėgioti kartu su vaikais. Šis vaizdas vyksta vasara. Aplink žalia, šviečia saulė, kaikurie vaikai laistosi vandeniu, žydi gėlės. Ši vieta man svarbi ir įsimintina nes ten prabėgo mano vaikystė.*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Su draugais, sesem, broleis. Ši aplinka skatina bendrauti norisi su visais žaisti, kalbėti. Labiausiai toje aplinkoje norėčiau būti su savo broleis ir sesėm.*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Galvoju apie tai kas vyksta šiuo momentu, negalvoju kokia bus rytoj sunki diena. Mane apima džiaugsmas laimė rūpestis mažesneis pvz. jei kažkas nukrenta nuo dviračio puolu padėti.*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Aš žaidžiu, vaikštau, kuriu dainas, tvarkau gelyna ir tt. Taip aplinka skatina kurti. Toje aplinkoje man norisi dainuoti, šokti.*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Mane džiugina saule aplink begiojantis vaikai. Liudina kad kartais matau kai visi žaidžia o kažkuris vaikas sedi prie kompiuterio televizoriaus.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Ši aplinka yra labai graži, jauki ir budinga kiekvienam žmogui.*

Pateiktas vaizdas	Apleistos aplinkos
Amžius, anketos nr.	15 m., Nr. 14.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	*Jis man kelia niuriu, skurdų gyvenimą. Jis sukelia šiurkščius, bet taip pat kažkokia šilumą. Toje erdvėje gyvenantis žmones yra šilti tarp ju šilti jausmai, nors aplinka skurdi, bet nėra ten neigiamos energijos.*
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Tai yra grupės rūbine. Grupė dar nebuvo atrestauruota. Ji yra jauki šviesiai rožinėmis sienomis, ant grindu barbiu namelis 4 didėlės spintos, kilimas, batu spintelė. Ji yra rami, į ją patenka daug saulės spinduliu. Šį vieta man svarbi tuo, kad tenai prie veidrodžio aš pirmą kartą ištariau R, nes sakydavau L. Tuo aš labai apsidžiaugiau.*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Su grupės vaikais, sesemis, broliais, mama, tėčiu, auklėtojomis. Toje aplinkoje mes dažniausia žaidėm ji labiau tam yra skirta ji yra uždara ten galima pakalbėti, kad nieks negirdėtų. Norėčiau būti su tais kuriais buvau ankščiau.*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Apie naujus žaidimus apie tos dienos įspūdžiais. Ten yra gera ir visada šilta.*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Žaidžiame. Taip nes ten gymė daug žaidimu kuriuos žaidžiame dabar. Norėčiau vėl ten sugrįžti ir pažaisti.*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Džiugina, kad tenai visi yra su gera nuotaika gerai nusiteikia, nes žino, kad ten kiekvienas jaučiasi gerai. Liūdina, kad kartais mes negalėjome ten žaisti.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Ši aplinka yra mano antrieji namai.*

Pateiktas vaizdas	Apleistos aplinkos
Amžius, anketos nr.	18 m., Nr. 15.
1. Pateikto vaizdo sukelti įspūdžiai	*Ši aplinka atrodo nejauki ir nenuteikia gerai, nenorėčiau tokioje gyventi. Reiktų daug tvarkyti kad būtų gražiau.*
2. Gyvenamosios erdvės prisiminimas	
2.1. Kokia tai vieta? Kaip ji atrodo? Aprašykite taip vaizdžiai, kaip įmanoma – kokios spalvos, kokios detalės vyrauja toje aplinkoje, kuo ji skiriasi nuo kitų aplinkų? Kuo ši vieta Jums svarbi ir įsimintina?	*Namas, kuriame gyvenu yra gana didelis ir turi senovinių braižų. Langai su langinėmis išbaižytais ornamentais...Vyrauja name geltonos, ir rudos, juodos spalvos. Yra nemažai paveikslų, kuriuose atsispindi žmonių įvairios nuotaikos...Kai kurie baldai išdrožinėti, vaizduojamos geometrinės figūros, gėlės...*
2.2. Su kuo dar tenka būti toje aplinkoje? Ar ši aplinka skatina bendrauti? Su kokiais žmonėmis labiau norėtumėte ten būti?	*Bendrauti patinka, bet toje vietoje retai būna žmonių. Dabar jau senai ten buvau, tačiau gal kada ten nuvyksiu.*
2.3. Apie ką šioje aplinkoje paprastai galvojate? Kaip joje jaučiatės, kokie jausmai apima?	*Šioje aplinkoje jaučiuos suvaržytas,mąstau apie artimus žmones, ką norėčiau keisti ir kokius tiklsus reiktų pasiekti.*
2.4. Ką šioje aplinkoje paprastai veikiate? Ar ši aplinka skatina kurti? Kokia veikla norėtumėte joje užsiimti?	*Aplinka skatina piešti, kažką gaminti...*
2.5. Kas toje aplinkoje Jus džiugina, kas liūdina?	*Šiame name daug erdvės tačiau man kai kurie senoviniai daiktai, detalės neteikia džiaugsmo.*
2.6. Ką dar norėtumėte pasakyti apie šią aplinką?	*Toje aplinkoje mano nuotaikos keičiasi, nuotaika priklauso nuo aplinkos, žmonių elgesio.*

Aušrinė Mažylytė

El. p. am.ausrinemazylyte@gmail.com

Mob. 8 616 06510

Magistro baigiamasis darbas parašytas:

Magistro baigiamasis darbas pristatytas:

Aušrinė Mažylytė